

Bráz Nikolett

Mindennapok fogságában

Hátrányos helyzetű kisiskolások elképzelései az életről és a jövőről

Borsod-Abaúj Zemplén megyében a hátrányos helyzetű roma gyermekek oktatása, nevelése már évek óta akut helyzetet teremt, s a pedagógusok és a témában járatos szakemberek, akik kellő elhivatottságot éreznek magukban, de legfőképpen már tapasztalták a hátrányos helyzetű gyerekekkel való foglalkozást, tudják, hogy a feladat nem könnyű. Emiatt döntöttem én is úgy, hogy a pedagógus szakmára készülve behelyezkedem a tanárok által „kaotikusnak” tartott légkörbe és tapasztalati alapon teszek megállapításokat. Az általam készített felmérések is azt a nézetet támasztják alá, hogy a hátrányos helyzetű tanulók oktatásának és nevelésének módszerei tovább fejleszthetők mindaddig, amíg nem sikerül a pedagógusoknak érdemleges eredményeket elérniük e téren.

„Az ember 'valahová tartozási' szükséglete olyan, mint egy fa gyökérzetének a talaj: be kell kötődni ahhoz valahová, hogy a viharoknak ellen tudjunk állni.”

(Bagdy Emőke)

Bevezetés

Kutatásom egyik központi kérdéseként a valahova tartozást, a szeretetkapcsolatok jelentőségét és a tanári empátia meglétét vizsgálom abból a szempontból, hogy ezek a tényezők vajon hogyan befolyásolják a kisiskolások jövőbeli perspektíváit. A fent említett empátiát és szeretetet különösen nehéz olyan környezetben vizsgálni, ahol a családok nap, mint nap küzdenek a megélhetéssel, igyekeznek kiutat találni maguknak megannyi hátránnyal körbeszótt környezetükben.

A hátrányos helyzetű tanulók kiváltképp nehéz helyzetben vannak iskolaéveik alatt. Nemcsak anyagi helyzetük miatt, hanem társadalmi megítélésükből és szociokulturális környezetükből fakadóan is ki vannak téve a spontán kirekesztődés veszélyének (Bábosik et al. 2006). Bizonyos tanulói rétegek különböző hátrányok miatt nem tudnak megfelelni az iskolában. A kirekesztődésnek vannak rendszerszintű okai is, mint az oktató-nevelőintézmény szűk tevékenység-repertoárja vagy a feladatrendszer aránytalan eloszlása, amely azt eredményezi, hogy az iskolai feladatok teljesítése nem jelent igazi kihívást a tanulók számára, s emiatt megrekednek a fejlődésben. A kirekesztődés szubjektív okai közé sorolhatóak a tanulói magatartásból fakadó gondok vagy a csökkent teljesítőképesség, amely a rendszerszintű okokkal párosulva eredményezi a spontán kirekesztettséget, a hátrányokkal indulást az iskolai életben (Bábosik et al. 2006). A kirekesztődés destruktív magatartásforma kialakulásához vezet, amelyre szakszerű pedagógiai módszerekkel szükséges felelni. Fontos, hogy minden tanulót bevonjanak az iskola életébe úgy, hogy a már említett tevékenység-repertoár bővítésével mindenki próbára tehesse önmagát akár kommunikációs vagy egyéb gyakorlati, elméleti feladatokban úgy, hogy közben képességei fejlődjenek (Bábosik et al. 2006).

A kirekesztődés eredménye az, hogy az intézményekben rengeteg olyan tanulóval találkozhatunk, akik nehezen találják meg helyüket a világban, negatív érzésekkel viseltetnek az iskola iránt, s a tanárok elé egyre súlyosbodó problémát állítanak, s ma már mindezzel együtt ott tartunk, hogy kezelhetetlennek tartanak minden olyan tanulót, akinek a kirekesztettség utáni integrációja sikertelen. Bábosik szerint a kirekesztődés a 10–14 éves korosztályt fenyegeti a leginkább. Kérdés tehát, hogy ebben a korban melyek a legfőbb integrációs feladatok, s hogyan lehet az integrációt hatékonyan véghezvinni? Vekerdy Tamás pszichológus nagy reményt fűz van az alternatív iskolai módszerekhez, amilyenek például a projektoktatás, a kooperatív, illetve az epochális tanítás. Ezek a jól bevált módszerek nem kapnak kellő támogatást, s a pedagógusok idejéből kellő ráfordítást sem arra, hogy a hátrányos helyzetű tanulókat támogatni tudják (Vekerdy 2012).

A probléma még súlyosabb, ha egy oktatási intézmény összes tanulója hátrányos helyzetű. Ebben az esetben a pedagógusok sokszor átértékelik valódi feladatukat, s inkább törekednek arra, hogy – a módszereket akár felülírva – saját szabályrendszerük szerint próbáljanak megoldást találni a „káosz”-ra. A kutatásom ezt az állapotot hivatott felmérni, közelebbről vizsgálva a fent említett problémákat; egészen közelről, egyes tanulókat megfigyelve alakítottam képet az általam vizsgált negyedik osztályról. A célom az volt, hogy a diákok perspektíváit felmérve meglássam azt, hogy hogyan látják 11 éves fejjel önmagukat a világban a tanulók, hogyan látják lehetőségeiket, illetve hogy melyek azok a módszerek, amelyekre ezek a gyerekek fogékonyak, s amelyek valamelyest előrelendíthetnék helyzetüket. Módszereim között szerepelt a rajzvizsgálat, a kérdőívezés, a szociometriai felmérés és a megfigyelés.

A rajzvizsgálat során a tanulók elkészítettek két-két képet: egyet a jelenükről, egyet pedig az általuk elképzelt jövőről. A rajzok elkészülése után négy szemkört beszélgettem az összes diákkal, ekkor együtt elemeztük egy-egy részletét a rajznak, s ezáltal rengeteg információra: elsősorban vágyakra, személyes igényekre, továbbá a jelen állapotokra derült fény (Pasqualetti 2012).

A kérdőív módszerét azért alkalmaztam, hogy bővebb információ birtokába jussak a diákok családi hátteréről, ambícióikról, félelmeikről, szabadidejükről és alapvetően mindennapjaikról. E módszer nagy előnye az volt, hogy számszerű adatokhoz jutottam az elemzés során, amely átfogó képet nyújtott az osztályról (Molnár 2010). A kérdőíveket a

diákok nem egyesével, önállóan töltötték ki, hanem – ugyanúgy, mint a rajzoknál – itt is személyes beszélgetés során történt az információszerzés. Ez hozzásegített ahhoz, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljek a tanulókkal, s megismerjem őket, ezáltal tudok hitelesen nyilatkozni róluk.

A szociometriai felmérőlapot a diákok az osztályfőnöki óra keretében töltötték ki. Ez a módszer azért volt fontos, hogy az osztály közösségi kapcsolatait is figyelembe véve, egymáshoz való viszonyaikat vizsgálva állapítsam meg, hogy a gyerekeknek mennyire fontosak baráti kapcsolataik. Kíváncsi voltam arra, mennyire ragaszkodnak másokhoz, illetve, hogy mennyire zárt, illetve nyitott a közösség, s erre a szociometriai felmérés adott választ (Mérei 2001).

Ezekon felül a megfigyelés módszerét is alkalmaztam, azaz személyes tapasztalatok során feljegyeztem azokat a történéseket, apró jeleket, amelyek magyarázatul szolgáltak egy-egy feltevésemre, vagy épp kérdésfelvetést céloztak meg. A módszernek nagy előnye, hogy nem korlátozódik tanulási órára vagy bármilyen időtartamra, hanem folyamatosan, az órák után, a napköziben, a szünetekben nagyon jól alkalmazható, folyamatos odafigyelést, értelmezést, elemzést igényel, amely még közelebb visz a tanulók megismeréséhez (Balogh 2006).

A probléma feltárása

Hazánkban az esélyegyenlőtlenség problémája az utóbbi évek során egyre súlyosabbnak mondható. A romák által lakott elkülönült települések, településrészek egyre szegényebbek. Egyre több település „önhikis”, azaz önhibáján kívül hátrányos helyzetű, ami nagy forráshiányt jelent. A foglalkoztatási arány nagyon alacsony, így a szegényebb rétegeknél magas a csecsemőhalandóság, az alkoholfogyasztás, a dohányzás, s csökken a várható élettartam. A gazdagok és szegények közötti anyagi különbségek egyre nagyobbak, s ilyen nagy egyenlőtlenséggel küzdő társadalom nem lehet kiegyensúlyozott (Ferge 2008).

Ennek tudatában pedagógia szakos hallgatóként egy éven keresztül résztvevő megfigyelőként voltam tagja egy általános iskolai osztály közösségének, amelynek diákjai hátrányos helyzetű tanulók. Az itt végzett munkám során a negyedikes osztályban hospitáltam. Ezzel egybekötve végeztem kutatást, amelynek célja – amint arra fentebb már rámutattam –, hogy az adott osztály képességeit, viselkedését és céljait különböző vizsgálati eszközökkel áttekintve alkossak képet arról a helyzetről, amelyben a tanulók élnek.

Az osztály közösségi életét figyelembe véve általánosságban elmondható, hogy – csakúgy, mint egy nyelvtanfolyam, szakkör vagy munkahely közössége – az iskolai osztály is intézményes alakzat, mert működése társadalmilag szabályozott (Mérei 2001). Ezekben a csoportokban spontán társulások jönnek létre, barátságok szövődnek, klikkek alakulhatnak ki (Mérei 2001). Ezek a kapcsolatok a megfigyeléseim során is könnyen észrevehetőek voltak. A negyedikes osztályra jellemző volt a zártság és az erős, stabil hierarchia. Ez irányította a diákok mindennapjait. A szünetekben a kialakult csoportok nagyrészt együtt mozogtak, s új tanuló érkezése esetén a beilleszkedést nem segítették. A kiscsoportok alapvető jellemzői közé tartozik ez az erős kohézió, amely a szolidaritás és az összetartozás jegyében a „mi” élményét hozza el a csoportnak (Mérei 2001). Az effajta viselkedés a megfigyelésem alatt mindvégig nyomon követhető volt az osztályban, s ebből arra következtek, hogy a társas, baráti kapcsolatok megléte és azok megtartása különösen fontos jelentőséggel bír. Ennek

fényében a tanáraikhoz való hozzáállásuk is magyarázható bizonyosfajta zártsággal. Az osztály tanulói ugyanis az osztályfőnökükön kívül más tanárral nem alakítottak ki bizalmi viszonyt. Ebből adódóan más tanárok óráin fellépnek olyan magatartási problémák, amelyek az osztályfőnök óráján nem vagy csak ritkán fordulnak elő. Ez a tény – az osztályfőnök elmondása alapján – csaknem minden osztályra igaz. Ebből következik az, hogy az iskolában a tanári tekintély csak nyomokban tapasztalható, így a szünetekben a folyosókon fokozott figyelmet kell fordítani az osztályok közötti interakciókra, hiszen a gyermeki figyelmetlenség, játékoság mellett, a fegyelmezetlenségből agresszivitás is fakadhat. Ez a viselkedés nemcsak a szüneteket befolyásolja, hanem az órai teljesítményre is negatív hatással van. Az órai magatartást azonban nem csak a tanárokkal szembeni bizalmatlanság befolyásolja: a hátrányos helyzetű tanulókat a család nem motiválja kellő módon az iskolai munkára. A motiválatlan diák azután hamar szembekerül az iskola elvárásaival, a tanári mércével, követelményekkel, amelyeknek így nehéz megfelelni. Ez kudarcokat szül, amelyek tovább hátráltatják a fejlődésben a tanulót (L. Ritók 2008). Ugyanakkor, ha egy osztályban gyengébbek az eredmények, az a szelektív iskolarendszer mechanizmusával is magyarázható. Eszerint a gyerekek tanulmányi eredményeik alapján kerülnek be egyik vagy másik osztályba. A társadalmi „szétválasztás” eredményezi azt, hogy kialakulnak „jobb” és „rosszabb” tanulók. A „jobb” tanulók csoportjában a fejlődés sokkal valószínűbb, ami a „rosszabb” tanulók újabb hátrányaihoz vezet (Ferge 1972).

Számos sikeres kísérlet és kutatás készült megoldást keresve a fent említett állapotra. Ezek között találunk kreatív irányú tevékenységet, mint például drámapedagógiai eszközöket (Kaposi 1995), művészeti nevelést és projektpedagógiát (L. Ritók 2008) vagy komplex instrukciós programot (KIP) (Kovács Nagy Emese 2012). A művészetpedagógiában a multikulturális tartalom a tanulók kompetenciafejlesztését célozza úgy, hogy közben rajzok készítésével és kreativitással próbálja ösztönözni a gyerekeket a fejlődésre (L. Ritók 2008). Megfigyeléseim során világossá vált, hogy az általam heti rendszerességgel látogatott osztály tanulói szívesen rajzolnak, színeznék. Ezt látva, a délutáni foglalkozások alatt, illetve jeles napok alkalmával kézműves, kreatív tevékenységekkel színesítettem a napokat. Különböző eszközökkel, technikákkal dolgoztunk, amelyben a diákok örömeiket lelték, főleg azért, mert láthatóan ritkán vesznek részt ilyesmiben az iskola falai között. A kompetenciafejlesztés mellett a diákok által készített rajzok felhasználhatóak arra is, hogy személyiségjegyeikre, jövőbeli attitűdjeikre fény derüljön. A rajzolás által megismerhetjük a rajzoló lelkiállapotát, félelmeit, vágyait, indulatait (Kreácsik 2008). Ezzel a módszerrel a tanár képes beavatkozni a gyermek fejlődésébe úgy is, hogy nem kizárólag tanítói, hanem nevelői munkát is végez. Ha kellő figyelmet és érdeklődést szentel egy bizonyos kreatív foglalkozáson egy adott tanulóra, akkor ráébredhet, hogy a diák mely területen kimagaslóan tehetséges, illetve fejlesztendő. Egészen egyszerű dolgokra is gondolhatunk: a színek kiválasztása, a papírlapon betöltött felület nagysága vagy a rajzok tartalmi jegyei mind-mind képet adhatnak a pedagógusnak (Vass 2003). Ebben az esetben mély pszichológiai rajzelemzésről nincs szó; a rajzoltatás és kézművesség jelentősége esetünkben abban áll, hogy általa információt szerezhetünk a gyermek belső világáról.

Munkám alatt ilyen módon vizsgáltam a negyedikes osztály tanulóinak rajzait. Az instrukcióban először jelen -, majd jövőkép ábrázolását kértem, s ezután személyes beszélgetések során külön-külön mindenki bemutatta a munkáját. Így derültek ki céljaik, vágyaik, félelmeik, igényeik és szükségleteik valamint az, hogy a képzeletük és a realitás mennyire állítható párhuzamba egymással. A rajzokon túl a tanulók kitöltöttek egy kérdőívet is, amely rákérdez adatokra, napi tevékenységekre, sportra, hobbira, azaz minden olyan dologra, ami a diák egyéniségét tükrözheti.

Mindezen információk összegyűjtésével kialakult bennem egy kép az iskola negyedik osztályos tanulóiról. A hospitálás és a személyes beszélgetések révén következtetni tudtam családi hátterükre, szükségleteikre, az iskolai elvárásokra, eredményeikre, illetőleg arra, hogy ebben a helyzetben milyen perspektívát képzel el magának egy 11 éves diák.

Megfigyelt jelenetek a vizsgált osztály életében

Az osztály megfigyelése közben nagyon sok jelenet tárult a szemem elé, amelyekből következtetéseket lehetett levonni az osztály egyes tagjainak családi hátterére, kapcsolataira vonatkozóan. Ezek a jelenetek a szünetekben és az órákon egyaránt megfigyelhetőek voltak. Az osztálytársak közötti kommunikációban, illetve a tanár és diák közötti beszélgetésekben is számos apró kis jel, elszólás utalt egyértelműen a mondatok mögött húzódó információkra.

Egy osztály életében tipikus jelenségnek számít, amikor a tanár egyszerű „potyajegy” szerzése céljából felelésre szólít egy olyan tanulót, aki aktív órai munkájával és az ismeretanyag iránti fogékony hozzáállásával többnyire jobb jegyeket tudhat magáénak. Az ilyen tanuló felelése általában problémamentes; a tanár azért őt választja, hogy egyrészt, munkája jutalmaként ötöst adhasson neki, másrészt, hogy megmutassa az osztály többi tagjának: milyen könnyű jó jegyet szereznie annak, aki készül. Ebben az esetben azonban a fent leírt helyzet nem a célnak megfelelően sült el. A felelésre felszólított tanuló nem készült az órára, s láthatóan a felelet közben sem figyelt a tanár szavaira, aki, észlelve a helyzetet, segítő kérdésekkel próbálta rávezetni a diákot a helyes válaszra. Az osztály többi tagja már a padból szinte „kiesve” jelentkezett, ám a felelő csak nagyon nehezen jött rá a válaszokra. A tanuló végül hármast kapott, mert közös erővel sikerült eljutni a kérdések egy részének megválaszolásáig, de a tanár láthatóan csalódott és meglepett volt a végeredmény láttán. Egy ilyen eset mögött nem feltétlenül a készületlenség vagy a tudás hiánya húzódik meg. A válaszok sokszor már a kérdésben benne voltak, s az osztálytársak súgását is a tanári asztalig hallani lehetett. A magyarázat kézenfekvő lehet: a diák nem az adott kihívásra, nem a felelésre koncentrált, hanem feltehetően valami egészen mással foglalkozott. Gondolatai olyan probléma körül foroghattak, amelyet valószínűleg fontosabbnak tartott, mint egy iskolai számonkérés. Kérdés, hogy mit tudunk kezdeni azzal a helyzettel, hogy egy alsó tagozatos, negyedikes diáknak súlyosabb problémái vannak, mint az osztályban való teljesítés. Ezek a gyerekek sajnos már ilyen korán megtapasztalnak olyan problémákat, amelyekhez 11 éves fejjel még nagyon fiatalok, ám mégis az életük részévé válnak. Ez az osztály életében nem az első eset volt. Sajnos nagyon gyakori az, hogy egy-egy tanuló életében nehéz feladatnak bizonyul a figyelem megosztása az iskolai követelmény és a családi problémák között. Ezt jelzi a fent leírt jelenet is, amelyben a diák gondjai az órára való felkészülés rovására mentek. Kérdés, hogy ilyen helyzetben mi a feladata a pedagógusnak. Jelen esetben arról van szó, hogy egyik szorgalmas diákja nem a várt eredményt nyújtotta az órán. A tanár számára egyértelmű volt, hogy a diák fejében egészen más gondolatok motoszkáltak a felelet alatt. Ebben a helyzetben, úgy gondolom, a pedagógusnak választania kell. Eltekint a feleltetés folytatásától és jegy nélkül leülteti a tanulót, vagy tanári szerepéhez hűen befejezi a feleltetést és leosztályozza. Az adott jelenetben a tanár az utóbbinál maradt, bár az óra végén feltett néhány kérdést a diáknak arra vonatkozóan, hogy miért nem sikerült készülnie. A tanáron a segítőkészség és az empátia látható volt, azonban túl sok információval nem lett gazdagabb a beszélgetés után sem. A tanuló nem akarta megosztani a sikertelenség okát, s ebből kifolyólag a tanár sem tudott megoldási javaslattal előállni. Ilyen helyzetben a tanár olyan problémákkal

szembesül, amelyekre nemigen tud megoldást kínálni, s így a nevelési folyamat akadályokba ütközik. Érthető tehát, ha a tanár veszt lelkessedéséből, tenni akarásából.

Az alábbi jelenet is igazolja azt az állítást, hogy a diákok életében az iskola másodlagos dolog, a tanulás nem kap elegendő figyelmet.

Matematikaórán az osztályfőnök versenyt rendezett a diákok között. A táblához szólított két tanulót. Amelyikük hibátlanul megoldotta a kapott feladványt, versenyben maradt, és egy másik tanuló lett az ellenfele. Így ment ez mindaddig, amíg mindenki sorra nem került. Ha a táblánál kint lévő mindkét tanuló helyes eredményt kapott, a feladat megoldásának gyorsasága volt a döntő szempont. Végül a legeredményesebb játékosok egy második fordulóban újra összemérték az erejüket, hogy eldöntsék, ki a győztes. A jutalom egy ötös osztályzat volt.

A tanulók közötti verseny olyan eszköz a tanár kezében, amellyel szintén motiválni akarja a diákjait a tudás megszerzésére. Ezt a motivációt úgy igyekezett elérni, hogy a tanulókat játékos formában tette próbára. Az óra ezáltal izgalmasabb, és a tanár is képet kap a gyerekek egyéni versenyszelleméről. Egy iskola életében, azt gondolom, elengedhetetlen a játék, hiszen a folytonos tanulás, az egy helyben ülés megterhelő lehet a gyerekek – főleg az alsó tagozatosok – számára. Ebben a helyzetben azonban egyértelműen látszott, hogy a tanár kezében ez az egyetlen eszköz, amellyel képes rábírtani a gyerekeket arra, hogy az órán teljesítsenek. Úgy tűnik, játék és tanulás össze nem kapcsolható fogalmak ezeknél a diákoknál. Azért sem, mert a tanulásban sokkal szigorúbb szabályokat kell követni. Egy bizonyos tananyagot meg kell lennie a diák fejében. A játék azonban maga a szórakozás, amelyben vannak hibalehetőségek, második próbálkozás, azaz sokkal nagyobb szabadságot jelent a gyermeknek. A szabályok követése, olyan kihívás a diákoknál, amelyeknek nem akarnak eleget tenni, ugyanazon okokból, amelyek miatt az otthoni életben sem kívánnak túlzottan megfelelni semmilyen utasításnak.

Ezt igazolja egy további, megfigyelt jelenet, amikor az osztály egy feltűnően indulatos tagja állandóan keresi a konfliktust a többiekkel. E problémát az osztályfőnök úgy próbálta meg orvosolni, hogy felhívta a diák figyelmét a különböző sporttevékenységek lehetőségére. Igyekezett keresni valamit, amivel talán le tudja kötni a tanuló energiáját. Ő azonban semmilyen programot nem hajlandó beiktatni az életébe, így a tanárok és az adott diák között folyamatos a huzavona, amelyben mindkét fél ragaszkodik saját álláspontjához. A diák részéről a magyarázat a problémára egyáltalán nem tudatos. Valószínűleg azért nem akar beiratkozni semmilyen foglalkozásra, mert a kötelező feladat, a szabályok követése, az utasítások és az alkalmazkodás nem bevett fogalmak az életében. Ez az öntörvényűség abból fakadhat, hogy az otthoni életben sem kell követnie senki parancsait. A szülei valószínűleg keveset foglalkoznak vele, nem érdeklődnek különösebben a diák felől. Tudnunk kell, hogy a szóban forgó tanuló nevelőszülőknél lakik. Mielőtt hozzájuk került volna, a Miskolci Gyermekvédelmi Körzet és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat intézményében (GYIVI) élt. Az ilyen otthonokban a nevelők egy idő után nem tudnak és nem is akarnak beleavatkozni az ottani gyerekek fegyelmezésébe. Az otthon lakói ugyanis minél idősebbek, annál kevésbé hagynak beleszólást a tevékenységeikbe, s egyre jobban vágnak arra, hogy végre a saját maguk urai legyenek (Kozma–Tomasz 2003). Ez a magatartás általánosságban jellemző a serdülőkre, ám míg egy kiegyensúlyozottnak mondható családban a gyerek már kicsi korában elfogadja a szülei tekintélyét, így serdülőkorban még ha duzzogás vagy veszekedés kíséretében is, de végső soron azért aláveti magát a szülők akaratának. Az otthonban nevelkedő gyerekek azonban saját szabályokat alakítanak ki maguknak, amelyeket ott, az

adott gyermekotthoni közösségben hoznak létre és alkalmaznak is. Az ilyen közösség alkotta szabályok annyira erősek, hogy az iskolai elvárások, a tanári fegyelmezés kevésnek mondható ahhoz, hogy ezeket a „köbe vésett normákat” felülírja.

A tanulók rajzai a jelenről és a jövőről

A negyedik osztályosok mindannyian elkészítettek 2–2 rajzot a jelenükről és az általuk elképzelt jövőjükéről. Az instrukció az volt, hogy rajzolják le azt a helyet, ahol élnek: a házat és a ház körüli legfontosabb dolgokat.

A rajzok elkészítése után a gyerekekkel személyesen, négy szemkört beszélgettem alkotásaikról. Ekkor elmesélték, hogy mit rajzoltak le, annak tartalmát és választ adtak néhány, általam feltett kérdésre. Ezek között szerepelt az, hogy „Mit csinálsz éppen a képen?” „Kiket ábrázoltál magadon kívül?” „Milyen szobák ablakait láthatjuk?” „Kié az a szoba?” „Mi van benne?”, stb.

A rajzokról általánosságban elmondható, hogy színesek, a lap egész felületét igyekeztek kitölteni, valamint kreatívan és részletesen ábrázolták a jelenről, illetve a jövőről alkotott elképzeléseiket. A jelenet illetően az otthont ábrázoló képek többnyire barátságosnak mondhatóak, néhol azonban borúsabb elemek is megjelennek. A családi kapcsolatok fontosságát is jól tükrözik ezek a rajzok.

Az 1. rajz ugyanannak a kisfiúnak a jelenéről, illetve az általa elképzelt jövőjéről alkotott kép. Az imént említett kettősség itt jól érzékelhető, hiszen a kép alkotója elmesélte, hogy a jelenben ábrázolt ház nem az a ház, ahol valójában laknak. Úgy vélte, hogy az a hely nem érdekes annyira, hogy megrajzolja, így családját és mindennapjaikat egy elképzelt házban jelenítette meg. A családi kapoccsal tehát látszólag – és elmondása szerint – nincs gond, de a házzal magával annál inkább. Jövőjét illetően a jelenhez hasonló házat ábrázolt, annyi különbséggel, hogy itt már a leendő feleségét és a gyermekét is megrajzolta. Legfőbb céljának

azt tűzte ki, hogy rendőr lesz. Szeretne erős, izmos lenni, megvédeni a feleségét és a gyermekeit a bajoktól, a veszélytől. Ez a törekvés jól látható a rajzon, hiszen a házat kerítés védi, és mindkét oldalról kutya őrzi. Ez az ábrázolás a biztonságra, a védelem utáni vágyakozásra utal (Kende–Illés 2001). Ő szeretne lenni az a személy, aki védelmezi a szeretteit. A ház falán egy kép lóg „cél” felirattal, s a kép rendőrautót ábrázol. Ez az autó a ház előtt is parkol. A kisfiú minden erejével törekszik arra, hogy ideális, kiegyensúlyozott, biztonságos családi életet tudjon létrehozni. A rajz tükrözi a kisfiú személyiségét: jellemző rá az akaraterő, a célok kitűzése és a valahova tartozás igénye.

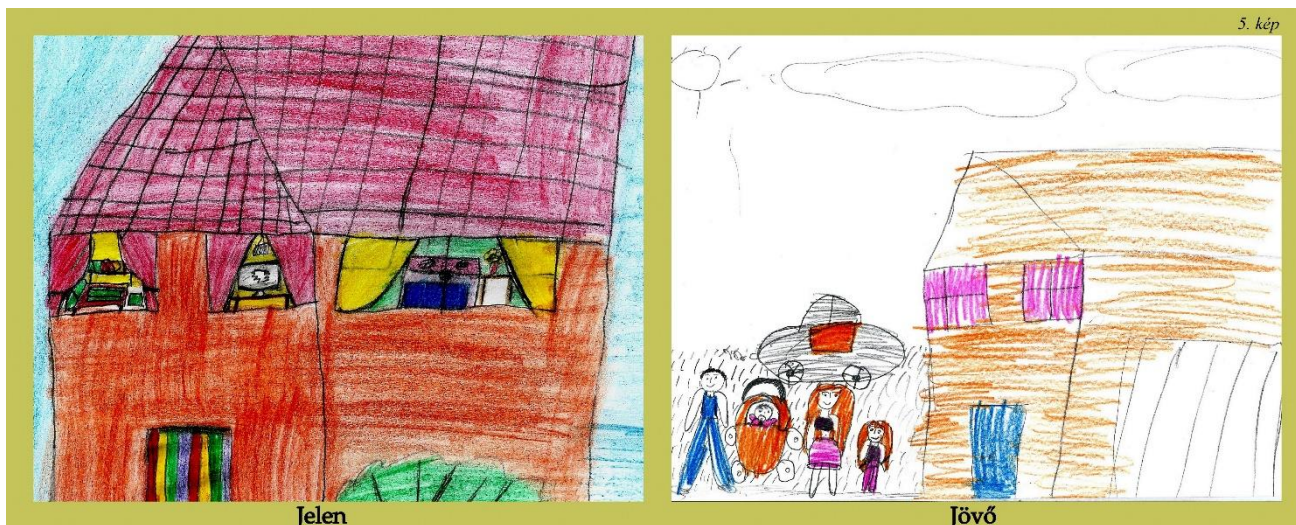
Egy másik esetben (2. rajz) szintén jó kapcsolatot láthatunk anya és gyermeke között. A kép alkotója az udvaron ábrázolja magát, amint a labdájával és a kutyájával játszik, s mindeközben az édesanyja figyeli őket. A jövőjét a leendő férjével és kisbabájával ábrázolja. A jövőbeli ház rajza hasonló a jelenbeli képhez, ami azt sejteti, hogy a kislányban élő kép a valós otthoni állapotról megfelelő lenne számára a jövőben is. Ez jelentheti, hogy számára ideális az otthona, amelyben a megélhetéshez szükséges feltételek adottak, s a családi viszonyai is rendezettek. A tanulóról elmondható, hogy az iskolában is jól teljesít, általában készen vannak a házi feladatai, nem rendbontó, nagyon szorgalmas, és konkrét céljai vannak: csecsemőápoló szeretne lenni. Úgy gondolom, reális esélye van arra, hogy a képen ábrázolt vágyai valóra váljanak. Megkapja az otthonról érkező támogatást és tanulmányaiiban is azt bizonyítja, hogy megvannak az ambíciói a továbbtanulásra. Az osztályfőnöke elmondása szerint azonban a pozitív kép ellenére félő, hogy a diák néhány év múlva veszít a lelkesedéséből, s inkább fog alkalmazkodni az őt szorosan körülvevő közösség elvárásaihoz, mint saját céljaihoz.

Az ambíciókat tekintve a sort még mindig lehet olyan rajzzal folytatni (3. rajz), amelyen a tanuló a jövőt bemutató rajzon saját magát dolgozóként ábrázolja, ám ebben az esetben a rajz többi elemét tekintve azt láthatjuk, hogy sem a kellő motiváció, sem az anyagi feltételek nem biztosítottak az elképzelt jövő megvalósításához. A tanuló állatorvosként ábrázolja magát a jövőben, ám a jelenről készült képén is sok állat szerepel. Ebben az esetben megfigyelhetőek olyan elemek is a képen, amelyek látszólag jelentés nélküliek, ám a személyes elbeszélések során kiderült, hogy nagyon is fontos szerepet játszanak. Ilyen elem a ház fölött elrepülő galamb, amely a képen nem a külvilághoz tartozik, hanem a kislány elmondása szerint a galamb az övé, és ott lakik a tető alatt. A madár utalhat egyfajta elvagyódásra, a szabadság igényére, amelyre vágyik a tanuló. A rajzon ugyan nem látszik, de a kislány keze és arca piszkos, gyanítható – s ő maga is bevallotta –, hogy azért, mert otthon sokat kell dolgoznia. Sokszor segít a szüleinek, főleg az édesapjának a ház körüli tevékenységekben. Az udvaron is olyan dolgokat ábrázolt, amelyeket saját kézzel festettek vagy raktak össze. Gondolok itt a kutyaházra vagy a bejárati ajtóra: ezeket például a kislány maga festette le. Úgy tűnik, hogy az otthoni kötelességek előtt a tanuló egyetlen „menedéke” az állatok világa, akikkel – saját elmondása szerint – mindig mindent megoszthat. „Sokszor felkelek éjszaka, amikor a legnagyobb csend van, hogy beszélgessek velük” – mesélte a tanuló, aki a kommunikációra való igényét, úgy tűnik, nagyrészt az állatain tölti ki. A ragaszkodás erőssége a korábbi esetekhez hasonlóan ugyanúgy megvan itt is, ám a szülők és barátok helyett a szeretet a kis kedvencektől jön.

A kapcsolatoknak tehát kiemelt jelentőségük van: a szeretetre, a nyugalomra és a biztonságra nagyon nagy szükségük van a tanulóknak. Ezt megerősíti a következő rajz, amelyen a kisfiú a jövőjét egy bérházban képzei el (4. rajz). Elmondása szerint azért, mert „...ott már nem lesznek velem anyáék, de akkor sem leszek egyedül.” Ezt a kijelentését magyarázza a jelenről készített rajza, ahol minden családtag a szerepének megfelelően végzi a dolgát: békés, mégis pezsgő, élettel teli képet láthatunk.

Utolsó rajzként említeném annak a kislánynak a képét, aki az osztály hármas ikrei közül az egyik (5. rajz). Azért tartom fontosnak feltüntetni az ő rajzát is, mert mind a hárman hasonlóan ábrázolták a családi életet. Megemlítendő, hogy nem a valódi szüleiknél élnek, hanem örökbe fogadták őket. Az érdekes az, hogy a jelenlegi házat mind a hárman úgy ábrázolták, hogy a ház berendezése is látszik valamelyest. Úgy vélem, hogy ez fontos mozzanat: ezek a lányok az otthonukban kaptak valamit a nevelőszüleiktől, ami valóban az övék, amin nem kell senkivel osztozniuk, s így – megszokva ezt a kényelmes állapotot – ragaszkodnak a házhoz és berendezéséhez. Ez azért fontos, mert a gyermekotthonokban a gyerekeknek általában nincs magántulajdonuk, mindenben osztozniuk kell a többiekkel (Bráz-

Fogarassy 2012). Annyiban más ez az ábrázolás, mint a többi gyermeké, hogy ők láthatóan jobban ragaszkodnak személyes dolgaikhoz, hisz a rajz segítségével nekem is szívesen megmutatják őket; ezek azok a dolgok, amelyeket kötni tudnak valaki személyéhez. A jövőt illetően a kislánynak a legfőbb igénye az, hogy családban éljen: a képen semmilyen más értéket nem dolgozott ki részletesen, csak a családot. Ennél a rajznál a házra sem fektetett nagy hangsúlyt, annak is csupán a megléte a fontos.

Ha Maslow szükséglet piramisát tekintjük, akkor a feltüntetett 5 szintből a 2., illetve 3. szint jelent meg erőteljesen a rajzokon. A 2. a biztonság és védelem, a 3. pedig a szeretet és összetartozás szintje. A piramis legalján a fiziológiai szükségletek szerepelnek (levegő, víz, alvás, étel...) (Maslow 2003). Ezek közül egyik sem szerepelt a képeken. Véleményem szerint azért, mert az első szint a gyerekek életében megtalálható. Kérdés, hogy vajon ezen túlmenően a többi alapvető szükséglet teljes egészében hiányozna a gyerekek életéből? Tapasztalataim szerint – és az osztályfőnök elmondásai alapján is – sajnos meg kell állapítanunk, hogy ezeknek a gyerekeknek az a legfontosabb az életükben, hogy legyen biztonságos családi háttérük, ahol mindig van kihez szólniuk, van kitől segítséget kérniük. Természetesen nem mondhatjuk, hogy egyáltalán nem tapasztalnak ilyesmit, hiszen a kérdőívekből és a személyes beszélgetésekből is kiderült, hogy a családban megtalálhatóak azok az interakciók, amelyek feltöltik a gyermek érzelmi világát. Az azonban már kétséges, hogy ezt a törődést, figyelmet vajon átéli-e napi szinten a gyermek. Vajon a szülői szeretet megtapasztalása mint jutalom létezik-e az otthoni életben? A kérdésekre a választ nem tudhatjuk biztosan, de a látott képek, rajzok, valamint az általuk elmondottak alapján következtetni lehet arra, hogy ez a törődés bizony nem olyan természetes ezeknél a családoknál, mint ahogyan azt egy 11 éves gyermek elvárna. Azt gondolom, hogy ez jelenti számukra az igazi hátrányt, ez az oka annak, hogy az iskolai teljesítményük, eredményeik, a motivációjuk és a viselkedésük is sokszor hagynak kívánnivalót maguk után.

Személyes tapasztalatok a kreatív foglalkozásokon

Az óralátogatások közben bizonyos jeles alkalmakkor (Karácsony, Gyermeknap, Anyák napja) kísérletet tettem arra, hogy az osztályt megfigyeljem alkotás közben is. Kíváncsi voltam arra, milyen eredmények születnek akkor, ha lehetőséget kapnak rá, hogy ajándékot készítsenek szüleiknek, testvéreiknek. Az iskolai foglalkozásokon ugyanis ritkán adódik alkalom arra, hogy saját kezűleg készítsenek tárgyakat, és haza is vihessék őket.

A diákok tehát csekély tapasztalattal rendelkeznek olyan alapvető kézügyességi feladatok terén, mint a hajtogatás, ollóhasználat, vízfestéssel, temperával való festés vagy a gyurmázás. Ugyanakkor hatalmas igény van minderre bennük. Ezt bizonyítja az az eset is, amikor egy dolgozatírás alkalmával a tanárnő rajzlapot osztott azoknak a tanulóknak, akik már befejezték a munkát. A rajzolás lehetősége jutalomként jelent meg, a kötelező munka – jelen esetben a dolgozat megírása – után járó „díj” volt. A tanár mondhatta volna azt is, hogy olvassatok, foglaljátok el magatokat csendben, készüljétek a következő órára, stb., ezzel azonban nem motiválta volna kellőképpen a tanulókat. Tény, hogy a kreatív munka viszonylag ritkán jelenik meg az iskolai életben, s ebből többféle hátrány is következik. Félő például, hogy könnyen rejtve marad egyes diákok tehetsége, hiszen éppen a kreatív foglalkozások alkalmával derülhet fény egyes gyerekek képességeire, derülhet ki valakiről, hogy nagyon is kreatív, s ha építünk erre a képességre, azáltal az önbecsülése is növekedni fog. Felismerheti, hogy sikere van valamiben, ami arra ösztönözheti, hogy a lehető legtöbbet mutassa magából, s

később már nem csak a kézművesség terén, hanem a tantárgyi követelményeket illetően is jobban tudjon teljesíteni. A kreatív foglalkozásoknak ugyanakkor jótékony szerepük van a különböző tanulási zavarok (diszlexia, diszgráfia vagy diszkalkulia) megelőzésében, illetve kezelésében. Az alkotás folyamata során a gyermeknek nem csupán az esztétikai érzéke fejlődik, hanem a készségei is. Gondolok itt a látásra, tapintásra, finommozgásra, az irányok, illetve a tér érzékelésére. Mindezek nagymértékben enyhíthetik az említett tanulási zavarokat (Gyarmathy 2007).

Van például az osztályban diszlexiával küzdő tanuló. Fejlesztő pedagógus foglalkozik vele heti rendszerességgel. A kreatív foglalkozásokon azonban épp ő volt a legaktívabb, ő készítette a legkülönlegesebb, legegységesebb műveket, amellyel mintegy példaként is szolgált a többi tanulónak. Nem feltétlenül kell tehát megvárni, hogy a hátrányos helyzetű tanulókat oktató iskola bevezesse az új módszereket; a tanár akár egy papírlap és színes ceruzák segítségével is képes jobb légkört biztosítani az osztályban (L. Ritók 2008).

A kérdőívek elemzése és szociometriai vizsgálat

A diákok családi hátterét, személyes érdeklődésüket, igény szintjüket kérdőívvel vizsgáltam. A családi háttér ugyanis nagy hatással van a diák iskolai életére, motivációjára (Fejes–Józsa 2005). A kérdőívek eredménye a következő:

A kérdőívet kitöltő 15 fő (10 lány és 5 fiú) 11 éves, negyedik osztályos tanulók. A fiúk közül 1 fő a Miskolci GYIVI-ből (Miskolci Gyermekvédelmi Körzet és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat) került be az osztályba. A többiek Miskolc–Lyukóbánya, Miskolc–Békeszálló, illetve a Vasgyár területéről járnak iskolába. Ezek a területek túlnyomórészt hátrányos helyzetű családok által lakott városrészek. A család nevelési céljai és az iskolai nevelési célok tehát nem feltétlenül vágnak minden esetben egybe. A 15 tanulóból ketten bérházban, a többiek családi házban, illetve sorházban laknak. A házakban a szobák száma a hármat egy esetben sem haladja meg, s a családban minimum 4, maximum 8 fő él együtt.

A diákok mindennapjait tekintve, a ház körüli munkák sokszor előrébb vannak a sorban, mint a kikapcsolódás, szórakozás. Heten az otthoni tevékenységek közül a házimunka elvégzését tették az elsők közé. A többiek válaszaik között a tévénézés, illetve a számítógépezés kapta az első helyet. A diákok nagy része tehát be van fogva az otthoni munkákba. A házimunka elvégzése számukra megszokottnak mondható. Emellett a családok nagy lélekszámából is következhet az, hogy minden dolgos kézre szükség van a háztartás vezetésében. Figyelemre méltó, hogy néhány kitöltő számára a legkedvesebb szabadidős tevékenység így hangzott: „beszélgetés anyával”, „beszélgetni a barátokkal”, „játszani a testvéreimmel”. E tény is azt a korábbi meglátásomat támasztja alá, hogy az emberi, társas kapcsolatok különös hangsúlyt kapnak a gyerekek életében. 11 fő válaszában azt jelölte, hogy szeret iskolába járni. Indoklasként a barátokkal való találkozást említették: ez ugyancsak a fentiekre enged következtetni. A kérdésre: „Mit vinnél magaddal egy lakatlan szigetre?” a válaszadók több mint fele a családját, illetve a barátait említette, hiszen „egyedül nem jó”. Ez a válasz adódhat abból is, hogy a megszokott családi közeg biztonságában jól érzik magukat a gyerekek.

A kitöltött kérdőívekből kiderült az is, hogy a tanulók nagy része szívesen tölti mozgással az idejét. Ez a nagy mozgásigény egyben a gyerekek életkori sajátossága, így ha nem is

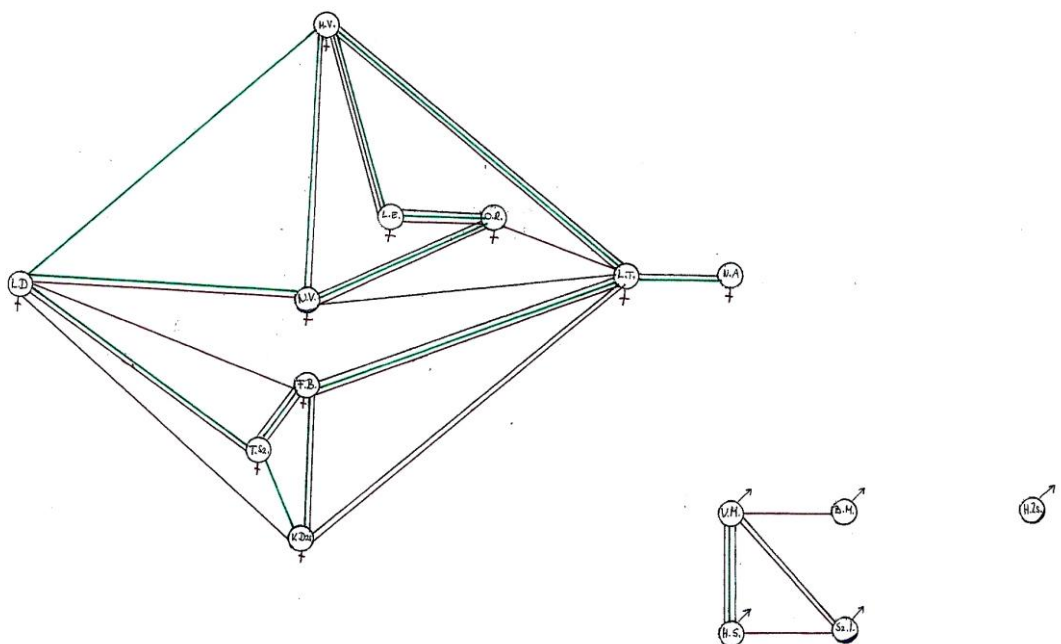
rendszeres, szervezett körülmények között, de kedvtelésből sokan bicikliznek, fociznak, futnak. Ez a kitöltők több mint felére, pontosan 10 főre vonatkozik.

Végül a vágyak és álmok témakörében a leggyakrabban említett gondolat a jó megélhetés igényére vonatkozik: „szép családi ház”, „boldogság”, valamint az ambíciók beteljesülésére: „állatorvos leszek”, „jó rendőr szeretnék lenni”, „ismert futóbajnok lennék”.

Kérdéses, hogy ezek a vágyak mennyire elérhetőek, mennyire reálisak olyan tanulmányi eredmények mellett, amelyeket a tanulók az iskolában produkálnak. Tanári elmondás szerint felső tagozatba kerülve az ambíciók – s ezzel együtt a tanuláshoz való hozzáállás is – sajnos megváltoznak. Ebben szerepe lehet annak is, hogy az alsó és felső tagozatosok tanulókat külön emeleten helyezték el. Az alsósok folyosója a szünetekben le van zárva, tanárok ügyelnek a rendre. Az átjárás tehát az alsó és felső között nem lehetséges. Ezt a szabályt egyfajta kényszer szülte, hiszen sokszor tapasztalták azt, hogy a nagyobbak rendszeresen bántják a kisebbeket. Ezt a folyamatos konfliktusforrást próbálták megszüntetni azzal, hogy az iskola gyakorlatilag két részre van bontva. Kérdéses, hogy hogyan hat a gyermekre a változás, amikor alsó tagozatból a felsőbe lép. A váltás egyébként is megviseli a kisebbeket, főleg akkor, ha az iskola ezt még tetézi azzal, hogy a kicsik az iskola falain belül még csak bepillantást sem nyerhetnek a nagyok világába. Érthető tehát, ha a felső tagozatba éppen csak bekerült gyermek elsősorban a „nagyok” elvárásainak akar megfelelni, az ő világukhoz kíván alkalmazkodni, s háttérbe szorul az ambíciók megvalósításának a kérdése.

Az osztály közösségi kapcsolatainak vizsgálatára szociometriai vizsgálatot készítettem, amely a rokonszenvi kapcsolatokat tárta fel. A szociometriai felméréslapon 3 kérdést válaszoltak meg a gyerekek. Mindegyik kérdés az osztály tagjaira vonatkozott, baráti kapcsolataikra volt kíváncsi. A válaszokban meg kellett jelölniük azokat a társaikat, akik nagyobb szimpátiát élveznek egy-egy tanuló részéről. Az elkészült szociogram megmutatja azt, hogy milyen klikkek, illetve baráti kapcsolatok alakulnak ki egy osztályban (Merei, 2001).

- 1. —
- 2. —
- 3. —

A lányoknál megfigyelhető, hogy két csoportra oszlanak, de ez a kettősség nem túl szembetűnő. A lányok között vannak hármás ikrek is, akik közül ketten vezető szerepet töltenek be, de egymással semmilyen kapcsolatuk nincs. Ez persze nem jelenti azt, hogy kifejezetten ellentét lenne közöttük, ilyesmit nem lehetett megfigyelni a szünet alatti viselkedésükben sem. A lányok között mindenkinek van kölcsönös kapcsolata, nem jellemző a kirekesztés. A fiúk táborában van egy tanuló, akinek semmilyen kölcsönös kapcsolata nincs. Ennek oka az, hogy új tanulóként érkezett a félév elején az osztályba, s még nem sikerült egyik fiúval sem barátságot kötnie. Az osztályra alapvetően jellemző a zártság, ami tovább nehezíti a beilleszkedést. A korábban említett erős kohézió látványosan kitűnik a szociogramból.

A tanulók a teremben az osztályfőnök által meghatározott ültetési rend szerint foglalnak helyet, s a padtársak közötti kölcsönös kapcsolat a szociometriai vizsgálat során is észrevehető volt. Az ültetés a pedagógus olyan eszköze, amelynek segítségével – ha sikerül jól alkalmazni – pozitív változás következhet be az osztály közösségi életében. A szociometriai vizsgálat és a szünetek során tett megfigyeléseim alapján is elmondható, hogy az osztály összetartó. Az ültetés még közelebb hozta egymáshoz az osztálytársakat, és szoros barátságok is kialakultak. A tanár bizonyos időközönként felfrissítheti az osztályban lévő kapcsolatokat, barátságokat, ha például félévente új ülésrendet hoz létre. A kapcsolatok megerősítése azonban nemcsak az osztályközösség építését szolgálja. Az ültetésrend kialakításánál figyelemre méltó szempont az is, hogy a jobb képességű gyerekek mellé gyengébb tanulmányi eredményeket felmutató tanulók is kerülhetnek, hiszen ez jótékony hatással lehet mindkettőjükre. A gyengébb tanulót motiválja jobban tanuló padtársa, az erősebb tanuló pedig igyekezni fog szinten tartani a tudását. Továbbá így az is megakadályozható, hogy a rendbontásra hajlamos tanulók egymás mellé kerüljenek, s a tanár viszonylag fegyelmezett légkörben tudja levezényelni az órát. A szociometriai vizsgálat tehát minden szempontból pozitív eredményt mutat.

Összegzés

A hátrányos helyzetű gyermekek iskolai életét különböző módszerekkel próbáltam vizsgálni. Az eszközök között szerepelt elsősorban a rajzvizsgálat, amelynek során a gyerekek az utasítás szerint megjelenítették saját jelenbeli világukat, a számukra fontos dolgaikat, tárgyaikat, illetve egy másik rajzon egyéni jövőbeli perspektívákat ábrázoltak. Megjelentek azok az iránymutatók, amelyek a jelen helyzetben vezetnek, vezérlik őket a jövő felé, s kapaszkodót nyújtanak nekik ahhoz, hogy megvalósítsák vágyaikat. További eszközként használtam a kérdőív módszerét: a megfigyelt osztály összes tagjával beszélgetést folytattam, s az egyes adatokat a kérdőívekben rögzítettem. Itt a családi háttérrel, a motivációval s a személyes kapcsolatokról kaptam információkat. Ehhez társult a szociometriai felmérés is, amellyel a közösségi jellemzőket vizsgáltam. Végül a megfigyelés volt az a módszer, amely folyamatos adatgyűjtésre szolgált az iskolai tanév alatt. Az órai tevékenység, a szünetekben történő interakciók s a kreatív foglalkozások eseményei mind-mind hatással voltak a kutatás eredményére.

Az egyik legfontosabb megállapításom mindezek fényében az, hogy az adott osztály tanulói olyan, hátrányos helyzetű fiatalok, akiknek mind az anyagiak, mind a társadalmi előítéletek

miatt különösen nehéz a boldogulás az életben. A társadalmi előítéletek, a munkaerő-piaci viszonyok és az oktatás jelentősen befolyásolják mindennapjainkat (Ferge 2008). Ezek a mindennapok azonban csapdát állítanak azok számára, akik e három terület egyikén sem találják meg a helyüket. Ez a boldogulni akarás és folyamatos kiútkeresés olyan feszültséget gerjeszt, amelyet megszüntetni csak közös erővel és hosszú idő alatt lehetséges. Az előítéletek gyors változásában nem lehet bízni, s a munkaerő-piaci kilátások sem ígérnek gyors javulást. Az oktatás viszont az a terület, ahol a pedagógusok közvetlenül találkoznak a hátrányos helyzetű tanulókkal, sajátosságaikkal, igényeikkel, motivációikkal. Ezen a területen nem csak a pedagógusok végezhetnek értékes munkát, hanem önkéntesek is, hiszen lehetőségek óriási tárháza nyílik meg azok előtt, akik szükségét érzik annak, hogy részt vállaljanak a társadalmi problémák orvoslásából. Ezek az emberek idejüket, energiájukat nem sajnálva, önzetlenül segítve helyezik előbbre mások érdekét a sajátjukénál (Czike–Kuti 2006). A változáshoz hosszú idő kell, hiszen az önkéntesség ma még gyerekcipőben jár, a motiváció ezen a téren is kevés, a már futó önkéntes törekvések azonban szemmel láthatóan pozitív eredményt hoznak.

Kérdés tehát, hogy mi az a nyilvánvaló probléma, amellyel a hátrányos helyzetűeket oktató pedagógusok küszködnek, s mi lenne a feladata azoknak, akik a probléma megoldásán fáradoznak?

Kutatásomban a roma tanulókkal való foglalkozásra térek ki részletesen. Mi az állandó feszültségek oka? Miért tapasztalható feltűnően sok agresszió? Miért csak a hangos kiabálás tud rendet teremteni az osztályban? Miért kellene szigorúbb szankciók? Ezek voltak az első kérdések, amelyeket feltettem magamban, amikor elkezdtem hospitálni a miskolci általános iskolában. Feltett szándékom volt, hogy a kutatásom témájaként a kérdések megválaszolásán túl egy kicsit mélyebbre tekintsek. Törekedtem arra, hogy a felszínen jelentkező problémák mögé bepillantsak úgy, hogy egyenként világítok rá minden tanulóra azért, hogy az iskola és a tanárok állandó feszültségére magyarázatot találjak. A diákok – és sok esetben a szülők – akarata nem összeegyeztethető az iskola akaratával, amely azt eredményezi, hogy a tanulók nem szeretnek tanulni, a tanárok pedig nem szeretnek tanítani. A tananyag leadására nem is igen tud sor kerülni, mivel a tanórák majdnem teljes 45 perce fegyelmezással telik.

Ezekben a hétköznapiakban adódott alkalmam arra, hogy feltegyem a saját kérdéseimet a gyerekeknek. Ügyelve rá, hogy választ kapjak arra, ők hogyan látják magukat a világban, s hogyan képzelik el saját helyzetüket 10–15 év múlva. Kíváncsi voltam arra, hogy véleményük szerint mi hiányzik a leginkább az életükből, mire próbálnak törekedni, mik az egyéni igényeik, terveik.

A korábban bemutatott rajzokból felszínre került nagyon sok információ: a vágyak, a tervek és a jelen helyzet részletei. Különböző elképzelések szerepelnek a rajzokon, de egy dolog mindegyikről elmondható. A rajzok színesek, az egész felületet kitöltik, s a családi, baráti kapcsolatok valamilyen formája is megjelenik rajtuk. A család, a szeretet, az összetartozás megléte a legfontosabb érték. A jövőt illetően is a család a legfontosabb tényező. A gyerekek rajzai azt üzenik, hogy számukra a szeretet, a biztonság, a közösséghez tartozás a legfontosabb. Felmerült bennem a kérdés, hogy vajon mi lehet ennek az oka. Úgy gondolom, hogy azért tulajdonítanak ilyen nagy jelentőséget a családnak, mert az otthoni életben a gyerekek nem élveznek kellő mennyiségű figyelmet, törődést, a mindennapok forgatagában csak olykor-olykor jut idő a kapcsolódásra, az egymásra való odafigyelésre. A diákok így gyakran magányosak abban a közegben, ahol egyébként többen vannak. Ez egyértelműen kiderült a kérdőívek felvétele során. Szabadidejükben sokan egyedül vagy a háziállataikkal játszanak. Ezért született olyan sok „igen” válasz a „Szeretsz iskolába járni?” kérdésre a

kérdőívben. Indoklásként is azt mondták, hogy azért, mert itt vannak a barátaik. A rajzokban is sokszor ábrázolták saját magukat a képen. Szinte kivétel nélkül mindenki egyedül végez valamilyen tevékenységet. Játsszik a kutyájával vagy az autógyűjteményével, nézi a tv-t vagy esetleg ház körüli teendőket végez. Az iskola viszont jó lehetőség arra, hogy interakciók történjenek a diákok között, beszélgessenek egymással vagy az osztályfőnökkel. A közösségben hamar kialakulnak jó kapcsolatok, barátságok, amelyekhez a diákok nagyon erősen ragaszkodnak. Ezt a ragaszkodást magam is megtapasztaltam. A látogatott osztály tanulói sokszor már a kapuban vártak, beszélgettek velem, szívesen meséltek személyes dolgaikról. A törődés legcsekélyebb formája is arra készítette őket, hogy viszonzják, így biztosan állíthatom, hogy a nevelés során az egyik legfontosabb szempont az, hogy szeretettel és érdeklődéssel forduljunk a gyerekek felé. Úgy vettem észre, hogy sokkal hitelesebbnek és nagyobb tekintélyűnek tartották azt a tanárt, akin látták, hogy szeret bejárni az osztályba. Miért van mégis az, hogy a gyerekek zöme csak akkor figyel az órán vagy a szünetben a tanárookra, ha hangosan, kiabálva szólnak a diákokhoz? A tanári családlátogatások tapasztalatai alapján úgy gondolom, ennek az a szocializáció az oka, amely a család közösségében éri a gyermeket. A nagy létszámú, zsúfolt közegekben előfordulhat, hogy csak egymást túlharsogva értetik meg magukat egymással a családtagok. A kisgyermek tanulási folyamatának része tehát, hogy az igazán tekintélyt parancsoló szavak hangosak. Az iskola folyamatosan küzd ezzel a problémával, de végül kénytelen a tanár rájönni, hogy csak akkor tudja rendre inteni a tanulót, ha alkalmazza azt a módszert, amelyet a gyermek a családból hozott. A fegyelmezés kérdése tehát egyike azoknak a feladatoknak, amelyek nehézséget okoznak a pedagógus számára. Ezen a ponton ütközik ellentmondásba a kiabálás az imént említett szeretet gyakorlásával. Hogyan szeressünk, ha közben szigorúnak és hangosnak kell lenni? A kettő valójában nem zárja ki egymást, azonban sokszor nehezen összeegyeztethető, s tapasztalataim szerint ilyen helyzetben a tanár inkább hanyagolja a szeretet átadását, s helyette saját igazát, illetve akaratát igyekszik minél célravezetőbb eszközökkel érvényesíteni. A pedagógus azután az idő múlásával megszokja a magára öltött szigorú szerepet, s a tananyag valamilyen szintű átadása mellett már semmilyen új gyakorlatot, játékot, foglalkozást nem épít be az órákba. Ez pedig nagy probléma, mivel a gyerekek nagyon is igénylik a játékot. Ez az elmondásokból, a kérdőívekből, a rajzokból, sőt a megfigyelésekből is egyértelműen kiderült. Életkori sajátosságaikhoz is hozzátartozik, hogy nagy a mozgásigényük, szeretnek az udvaron játszani. A tanulásban viszont kevésbé motiváltak. Az alulmotiváltság kérdése a már korábban említett családi példára vezethető vissza. A családból nagyon kevés biztatást kap a gyermek, sőt az is előfordul, hogy semmilyen ösztönző erő nem éri őt a család részéről. Ezért alakulhat ki az a véleménye, hogy a tudás megszerzése nem fontos. Ha viszont a pedagógus a gyermekek nagy mozgásigényét figyelembe véve foglalkozik velük, előfordulhat, hogy mégis át tudja adni az óra anyagát. E célból van jelen az oktatásban számos sikeres program, amely valamilyen módon bevonta a tanulási folyamatba az aktivitást, a játékot. Gondolhatunk itt a drámapedagógiára, a művészetpedagógiára vagy a komplex instrukciós programra, amelyekkel sikerült jó eredményeket elérni hátrányos helyzetű, roma tanulók körében. Ezek az eszközök azonban még nagyon sok iskolában – így az általam látogatottban is – ismeretlenek. A tanárok általában nem ismerik ezeket a módszereket, s előfordulhat, hogy már annyira belefásultak az állandó közdelembe, hogy nem is tudnának lelkesedni az újdonságok iránt. Véleményem szerint azonban pedagógusként nem szabad elfelejtkezni arról, hogy miért is küzd az ember. Azért-e, hogy a tételesen meghatározott tananyag átadása ki legyen pipálva, vagy azért, hogy a hátrányos helyzetű roma tanulók ma még kevésbé reális vágyai megvalósulhassanak.

Nehéz feladat ez, de fogékonynak kell lenni az új módszerekre mindazoknak, akik érintettek a témában. Én magam hiszem, hogy a változás bekövetkezhet, hiszen léteznek sikeres példák.

Kérdés, hogy addig is, amíg a helyzet javulni nem kezd, hogyan kezelhető a roma tanulók helyzete az oktatási rendszerben. Minél később születik valamilyen elfogadható megoldás, annál jobban feszül a húr. Mindaddig azonban, ameddig akár csak egy pedagógusban is él a jobb jövő reménye, nem beszélhetünk visszafordíthatatlan folyamatokról.

Irodalom

Bábosik István–Golnhofer Erzsébet–Hegedűs Judit 2006: *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése. Az iskolák belső világa.* Budapest, Bölcsész Konzorcium.

Bráz Nikolett–Fogarassy Levente 2012: Létezni annyi, mint szeretve lenni In: *Tani-tani Online*, 2012. 12. 07.: http://www.tani-tani.info/letezni_annyi_mint Letöltés dátuma: 2013. február 10.

Bagdy Emőke–Kalo Jenő–Popper Péter–Ranschburg Jenő 2007: *A család: Harcmező és békesziget.* Budapest, Saxum Kiadó.

Balogh László 2006: *Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban.* Budapest, Urbis.

Czike Klára–Kuti Éva 2006: *Önkéntesség, játékonyság, társadalmi integráció.* (Sorozatszerkesztő: Harsányi László.) Budapest, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.

Fejes József Balázs–Józsa Krisztián 2005: A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében. *Magyar Pedagógia*, 105. évf. 2. szám, 185–205.

Ferge Zsuzsa 1972: A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. *Szociológia* 1972/1. sz. 10–35.

Ferge Zsuzsa 2008: Miért szokatlanul nagyok a magyarországi esélyegyenlőtlenségek? *Esély*, 2008/2. 3–13.

Gyarmathy Éva 2007: *Diszlexia, a specifikus tanítási zavar.* Budapest, Lélekben Otthon Kiadó.

Kaposi László 1995: *Színház és dráma a tanításban.* Budapest, Magyar Drámapedagógiai Társaság.

Kende Anna–Illés Anikó 2001: Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. *Esély* 2001/4. 72–92.

Kovácsné Nagy Emese 2012: *Több, mint csoportmunka.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kozma Tamás–Tomasz Gábor 2003: *Szociálpedagógia.* Budapest, Osiris.

Kreácsik Judit 2008: *A wartegg teszt bemutatása és iskolai alkalmazásának lehetőségei.* Budapest, Argumentum Kiadó.

L. Ritók Nóra 2008: *Projektpedagógia a hátrányos helyzetű tanulók oktatásában.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

L. Ritók Nóra 2008: *Rajzolni jó! (Ötlettár vizuális nevelést tanítók számára.)* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.

Maslow, Abraham 2003: *A lét pszichológiája felé.* Budapest, Ursus Libris.

Mérei Ferenc 2001: *Közösségek rejtett hálózata.* Budapest, Osiris.

Mérei Ferenc–V. Binét Ágnes 2006: *Gyermeklélektan.* Budapest, Medicina.

Molnár Dániel 2010: Empirikus kutatási módszerek a szervezetfejlesztésben. *Humán Innovációs Szemle*, 1–2. sz. 61–72.

Pasqualetti Ilona 2012: Tüzoltó leszel, s katona. *Educatio*, 2012/1. sz. 144–151.

Vass Zoltán 2003: *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai.* Budapest, Flaccus Kiadó.

Az iskola megbetegíti a gyerekeket – Interjú Vekerdy Tamás pszichológussal 2012: http://fn.hir24.hu/itthon/2007/08/31/iskola_megbetegiti_gyerekeket Letöltés dátuma: 2012. szeptember 18.

Abstract

Nikolett Bráz

Captivity on daily basis

Dreams of disadvantaged children about future life

The education of disadvantaged children in the county of Borsod-Abaúj-Zemplén is an urgent and still unsolved issue. The pedagogues and the experts, who feel the calling and have already experienced what it takes to look after disadvantaged children, are aware of the fact: the task is not simple. That is the reason why I decided to be an active participant of the so called „chaotic school life” as teachers often refer to it and I had occasion to see it myself. Hence these would like to broaden the circle of former investigations on the matter, which can hopefully prove that the presence of disadvantaged children is a section of the education, in which countless changes and solutions have to be worked out until eventually something worthwhile occur.

BRÁZ NIKOLETT

egyetemi hallgató

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Szak

braz.niki@gmail.com

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Pedagógia Szakán 2013 májusában fejezte be jeles eredménnyel a három éves alapképzést. 2013 szeptemberétől az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának Neveléstudományi Szakán MA képzésben vesz részt.

A 2011/12-es tanévben a miskolci II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola Miklós úti tagiskolájában résztvevő megfigyelői munka keretében „Mindennapok fogságában – A szegénységből vezető kiút perspektívái kisiskolás szemmel” címmel készítette el tudományos diákköri munkáját, melyet az egri OTDK bírálóbizottság különdíjjal jutalmazott.

A 2012/13-as tanévben a Sajóládi Gyöngyszem Óvodában óraadó angoltanárként dolgozott. Ugyanebben a tanévben a Zeta-ösztöndíjnek köszönhetően tanulmányozhatta a Hejőkeresztúri IV. Béla Általános Iskola kivételes tanítási programjait. 2013 szeptemberében elnyerte a Köztársasági Ösztöndíjat.

Több publikációja is megjelent: az „Utak a sikerhez” c. írásában, amelyet a Taní-tani Online folyóirat 2011. decemberi száma közölt, pozitív példákat ismertet a hátrányos helyzetben lévő iskolák sikeres módszereiről. Az ugyancsak a Taní-tani Online folyóirat 2012. decemberi számában megjelent „Létezni annyi, mint szeretve lenni” c. írás pedig egy erdélyi gyermekotthon fiataljai körében szerzett nyári tábor tapasztalatait összegzi.

Ponyi László

Roma közösségi házak Magyarországon

Egy kutatási tervről és annak előzményeiről

A tanulmány a roma közösségi házakat a közművelődési intézményrendszer olyan részének tekinti, amely egyrészt kultúraközvetítő, másrészt társadalmi integrációs feladatokat lát el. Vizsgálja a roma közösségi házakat érintő korábbi vizsgálatokat, programokat, adatbázisokat. Bemutatja a roma közösségi házak tervezett vizsgálatát 2013–2014-ben. Tárgyalja a kutatási célokat, a hipotéziseket és a vizsgálat tárgyát, valamint módszerét.

Bevezetés

Tanulmányunk elején hangsúlyozni szeretnénk, hogy feltételezésünk szerint a roma közösségi házak, színterek – inkább kimondatlanul, mint kimondva – a közművelődési, kultúraközvetítő intézményrendszer azon elemei, amelyek – éppen társadalmi meghatározottságuk alapján – olyan szocio-kulturális tevékenységeket, részben állami feladatot vállaltak fel, amelyek a romák társadalmi integrációjának felgyorsítását szolgálják. Bindorffer Györgyi tértípusai alapján, a roma formális tereken belül a kulturális tér kategóriájába tartoznak (Bindorffer 2012). A roma közösségi házak egyik legfontosabb tevékenysége a kultúraközvetítés, ezen belül a hagyományőrzés, ugyanakkor tevékenységükben egyre jelentősebb szerepet kap az a szolgáltatássor, amely a romák társadalmi integrációját segíti: oktatás, felnőttképzés, informatikai szolgáltatások, jogi tanácsadás, szociális és családjogi feladatok. Meggyőződésünk, hogy a közösségi házak rásegítő, kiegészítő tevékenysége – további programok és együttműködés esetén a közoktatási szférával – a romák iskolázottságára is jótékony hatással lehet. Ez a feladatsor ugyancsak döntő szerepet játszhat a társadalmi integráció soktényezős folyamatában (Hanák 2012). Van olyan kimagasló és értékes példa is, amely a kultúrával, művészettel és pedagógiával segíti a társadalmi integrációs folyamatokat (Bárdos 2012). Megjegyzendő, hogy ezek a feladatok egyre jellemzőbbé válnak a hagyományos közművelődési intézményekben és közösségi színtereken is, főleg azokon a településeken, ahol a cigányság számaránya jelentősnek mondható.

Előzmények

A roma közösségi házakról lényegében nem sokat tudunk. Nem tudunk biztos adatokat a számukról, szervezeti felépítésük típusairól, tevékenységükről, finanszírozásukról. Sajnos – néhány korábbi forrástól eltekintve – nem állnak rendelkezésre objektív adatok a fenntartóikról, a vezetőikről és arról sem, hogy kik milyen számban és milyen összetételben látogatják a programjaikat. Megbízható adatbázisok nem állnak rendelkezésre; az Interneten időnként napvilágot lát egy-egy hír roma közösségi házak létrejöttéről vagy éppen bezárásáról. Ennek a fennálló kulturális hiátusnak a pótlása céljából merült fel Dr. Kállai Ernő részéről, hogy vizsgáljuk meg a roma közösségi házakat Magyarországon, alapvetően a szervezet, a tevékenység és a finanszírozás szempontjából.

Az első roma közösségi házakkal kapcsolatos programok az 1990-es évek végén indultak és ebben két szervezetnek volt meghatározó szerepe. Elsőként az Autónia Alapítványt kell megneveznünk, másodikként pedig a Közösségfejlesztők Egyesületét.

Az USAID[1] 1998 végén négy programot hirdetett meg az országban. Ezek közül a „Roma Közösségi Központok” címen meghirdetett program az Autónia Alapítvány gondozásába került (Lukács 2001a). A pályázat, amelyet roma civil szervezetek számára írtak ki, az ország 7 hátrányos helyzetű településén megvalósítandó Roma Közösségi Központ létrehozásához, működtetéséhez és programjaikhoz nyújtott segítséget. A cél az volt, hogy ezen közösségi szinteken a roma lakosság számára olyan programokat nyújtsanak, amelyek a közösségfejlesztés, a képzés és a szervezési feladatok révén képesek hozzájárulni a gazdasági, szociális és társadalmi esélyegyenlőség megteremtéséhez. A pályázaton győztes szervezeteknek három alprogramot kellett megvalósítaniuk: a közösségi ház alprogramot, az oktatási alprogramot, valamint a vállalkozásfejlesztési alprogramot. A közösségi ház alprogram a szervezetek kultúrákövetítő, jogi tanácsadó és szociális tanácsadó feladataira vonatkozott. Az oktatási alprogram elsősorban a roma fiataloknak az általános iskolában való megtartását, valamint továbbtanulásuk elősegítését szolgálta. A vállalkozásfejlesztési alprogram a vállalkozókat, östermelőket segítő képzések megszervezésére és lebonyolítására irányult.

Az Alapítvány pályázati felhívására a mintegy 162 regisztrált szervezetből 27 szervezet küldött be pályázatot. A pályázati bizottság az alábbi 7 szervezetet javasolta az USAID felé támogatásra:

- Zalai „A Nostru” (Miénk) Egyesület a Zalai Cigányság Jogaiért, Nagykanizsa;
- Lungo Drom, Kisköre;
- Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete, Debrecen;
- Etnikai Fórum Pécsi Szervezete és a Siklós és Vidéke Cigány Érdekvédelmi Szervezet (közös pályázat), Pécs – Siklós;
- Magyarországi Kisebbségi és Szociális Hátrányban levők Esélyegyenlőségéért Egyesülete, Salgótarján;
- Jóléti Szolgálat a Munkanélküliekért Alapítvány, Ózd;
- „A Művelt Cigányifjúságért” Alapítvány, Gyomaendrőd.

A nyertes közösségi terek átlagosan 5 millió Ft-ot kaptak kizárólagosan az infrastrukturális és személyi feltételek kialakítására, illetve a programok szervezésére. A beszámoló (Lukács 2001a) szerint, a projektek bonyolítása során a legnagyobb problémát a szakszerű tervezés és menedzselés hiánya jelentette. Éppen ezért az Alapítvány még 1999 júliusában tréninget

szervezett a projekt résztvevői számára. Itt merült fel az az ötlet is, hogy a 7 szervezet hozzon létre olyan országos, koordinációs egyeztető szervezetet, amely a továbbiakban szakmai szervezetként tudja segíteni a közösségi központok munkáját. Az Alapítvány támogatta ezt az indítványt, és a közös munka eredményeképpen 1999 szeptemberében Debrecenben megalakult a Roma Közösségfejlesztők Országos Egyesülete. Hogy az Egyesület működik-e még, és ha igen, hogyan, milyen feltételekkel, arra nézve jelenleg nincsen információink.

A beszámoló alapján a közösségi ház alprogram volt a leginkább sokszínű, hiszen a hagyományos kultúraközvetítéstől kezdve a szociális tevékenységeken át az épület felújításig vagy a jogi tanácsadásig szinte minden esemény ennek az alprogramnak a keretén belül zajlott. A szervezetek a már korábban elindított programjaikat ennek a támogatásnak a segítségével tudták befejezni. A 7 közösségi szintér rendezvényei mintegy 10 000–12 000 résztvevőt érintettek. Az oktatási alprogram eredményeként 100 iskoláskorú gyerek és mintegy 120 általános iskolai végzettséggel rendelkező, de szakmával nem bíró fiatal jutott képzési lehetőséghez. A vállalkozásfejlesztési alprogram keretében pedig összesen 137 roma vett részt a tanfolyamokon, ezt követően pedig lehetőségük nyílt vállalkozási támogatásra pályázni. A szervezeteknek a program eredményeként rövid idő alatt (1999 novembere és decembere folyamán) komoly komplex feladatsort kellett végrehajtaniuk. A közösségi szinterek munkatársai a projektek tervezésében, kivitelezésében, a munkaszervezésben és a közösségfejlesztésben számos tapasztalattal gyarapodtak. A projektek egyik legfontosabb eredménye az a partneri háló volt, amelyet a központoknak sikerült kialakítaniuk a helyi és országos partnerekkel. Jelentős infrastrukturális fejlesztések történtek, amelyek erősítették a közösségi szinterek központ jellegét (Lukács 2001a).

Közművelődés-szakmai nézőpontból azonban több vonatkozásban sem tudunk egyetérteni a beszámoló alábbi következtetéseivel: *„A program során támogatott szervezeteknek azért sem volt egyszerű a feladatuk, mivel ma Magyarországon nincs olyan intézményrendszer, amely a közösségi házakhoz mintát tudott volna nyújtani. A rendszerváltás előtti „népművelési” politika egyik alapvető intézménye volt a kultúrházak hálózata, ezek azonban a múlt rendszerrel együtt tűntek el. Ugyanakkor a közösségi ház program keretében is, több résztvevő számára, ez szolgált mintaként. Egy olyan típusú szolgáltatási rendszernek, amely nemcsak a kulturális szférát próbálja felölelni, hanem programokon keresztül a szociális, munkanélküliséggel vagy akár vállalkozásokkal kapcsolatosan is adni próbál, nincsenek hagyományai.”* (Lukács 2001a: 3)

A megállapítások – véleményünk szerint – több szempontból sem állják meg a helyüket. Egyrészt Magyarországon a közművelődési intézmények (közösségi szinterek) hálózata a rendszerváltás után is fennmaradt. Tevékenységében, szervezetében és finanszírozásában is meg tudott újulni az elmúlt évtizedekben. A közművelődés országos szakmai, módszertani háttérszervezetének, a Nemzeti Művelődési Intézetnek és jogelődjeinek egyik legmarkánsabb feladatköre, tevékenysége éppen a közösségfejlesztés volt, és ma is az. Ennek igazolására szeretnénk hivatkozni arra a képzésre, amelyet a Közösségfejlesztők Egyesülete szervezett roma közösségi házak vezetőinek az 1999 októbere és 2000 áprilisa közötti időszakban. A 33 településről érkező beiskolázottak száma 99 fő volt, a képzést 66-an végezték el. A tanfolyam célja alapvetően az volt, hogy a roma közösségi házak vezetői és aktivistái képessé váljanak saját közösségük demokratikus alapon történő megszervezésére, amely az önszerveződésen és az önkéntességen alapul (Varga–Vercseg 2000). Szeretnénk megjegyezni, hogy a Közösségfejlesztők Egyesületének központja ma is működik: Budapesten, a Corvin téren, a Nemzeti Művelődési Intézet épületében helyezkedik el. Az Egyesület tagjai pedig egyben az Intézet Közösségfejlesztési Osztályának a meghatározó egyéniségei voltak (Péterfi Ferenc,

Beke Pál, Kovács Edit, és még sorolhatnánk). Másrészt hangsúlyoznunk kell, hogy „a rendszerváltás előtti népművelési politika”, „a kultúrházak hálózata” kifejezések már a sztálinista tömegkultúra modelljének kudarcba fulladásával, az ötvenes évek elmúltával idejét múlt fogalmakká váltak. Véleményünk szerint a probléma inkább abban jelentkezik, hogy a közművelődési intézményrendszer és maga az Intézet mint országos szakmai módszertani háttérintézmény sem segítette korábban a roma közösségi szintereket. Nem építette be őket a közművelődési intézmények hálózatába, nem segítette őket, hogy mint közösségi szinterek, a települési önkormányzaton keresztül hozzájuthassanak a közművelődési és közgyűjteményi normatívához, nem adott szakmai, módszertani segítséget a szinterek vezetőinek. Egyszóval nem ismerte fel a roma közösségi szinterek jelentőségét a közművelődési és a társadalmi integrációs folyamatokban.

Tervezett vizsgálatunk kiindulópontjává az a kutatás vált, amelyet az Autonómia Alapítvány 2000–2001-ben végzett a roma közösségi házak körében az országban. A munka kezdeti időszakában mintegy 178 roma közösségi házat számoltak össze, de ebből végül 78-at vizsgáltak meg többek között a szervezet, a fenntartók, az infrastrukturális ellátottság és a finanszírozás szempontjából. A kutatás lényegében a roma közösségi házakat nonprofit, többfunkciós szolgáltatást nyújtó központoknak definiálja, amelyek rendelkeznek az infrastruktúra és humán erőforrás meghatározott minimumával. A tartalmi tevékenység vizsgálata során a beszámoló jelzi, hogy a szintereken zajló programok egyrészt a hagyományőrzést, másrészt pedig a cigányság társadalmi integrációját szolgálják. A vizsgált ingatlanok 14%-a kifejezetten rossz állapotúnak mondható. Az eszközellátottság hiányos, egyharmaduknak nem áll rendelkezésére számítógép, egynegyedüknek pedig irodai eszköztára sincs. A harmaduknál is kevesebb használja az Internetet, és csupán 16 szintér rendelkezik az alapvető infrastruktúrával. A vizsgált szinterek létrejöttük óta mintegy 1300 programot valósítottak meg, 1,5 milliárd forintos ráfordítással. A támogatások közül a legtöbb pénzt kulturális rendezvényekre és gyerektáboroztatásra nyerték. A legnagyobb összegű támogatások ugyanakkor a foglalkoztatási, vállalkozásfejlesztési és képzési programokra érkeztek. A tanulmány a legfőbb problémát a szinterek anyagi hátterének kiszámíthatatlanságában jelöli meg. Javasolja, hogy ezek a közösségi házak, bizonyos feltételek teljesülése esetén, központi normatívában részesülhessenek. A vizsgált időszakban a Soros Alapítvány, az Egyesült Holland Alapítványok, az Open Society Institute, az Autonómia Alapítvány és a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MACIKA) támogatta leginkább a közösségi házak programjait, projektjeit (Lukács 2001b).

Ugyancsak a kutatás alapján volt megállapítható, hogy a roma közösségi szinterek többnyire a korábbi cigányklubokból alakultak át. 1996 és 1998 között nőtt meg ugrásszerűen a számuk, mert a fent nevesített szervezetek ekkor tudták rendelkezésre bocsájtani azokat a támogatásokat, amelyek segítségével létre lehetett hozni ezeket az intézményeket. A pályázatok mindezek mellett nem adtak lehetőséget az ingatlanok megvásárlására, így a szinterek a települési önkormányzatok tulajdonában lévő ingatlanokban kerültek kialakításra. Az adatok szerint az esetek többségében a fenntartó, működtető a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vagy valamely, ugyancsak helyi roma civil szervezet lett. A vizsgálat bemutatta azt is, hogy 1990 és 2001 között ugrásszerűen nőtt a közösségi házak támogatására szánt összeg. 1990-ben még csupán egy közösségi házat támogattak 200 ezer Ft-tal, 1995-ben már 13 intézményt 9,2 millió Ft-tal, 2001-ben pedig már 98,9 millió Ft volt a támogatási összeg, amelyen mintegy 66 intézmény osztozott. A teljes támogatási összeg 25%-a célozta a roma közösségi szintereket. A legtöbb támogatást a cigány szervezetek számára a MACIKA biztosította működési, fenntartási és programfinanszírozási célokra (Lukács 2001b).

A kutatás 2001-ben lezárult, nem folytatódott. Nincs adat arra nézve, hogy mi lett ezekkel a színterekkel. Megszűntek? Még mindig működnek? Hogyan, milyen szervezeti formában? Milyen forrásokból finanszírozzák programjaikat?

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium ISTAR nevű statisztikai rendszerében fellelhető, közművelődési tevékenységről szóló 2008. évi adatok alapján a csaknem 3500 közművelődési adatszolgáltató közül több mint 1300 esetében van kisebbségi tartalom. Ezek azonban nem csak egy kisebbséggel kapcsolatban látnak el kulturális feladatokat. A statisztika szerint 645 olyan intézmény van, amely csak egy kisebbség közművelődési feladatait látja el, közülük 360 cigány közművelődési feladatokat lát el. Az adatok megbízhatósága azonban erősen kérdéses (Kállai 2010). Adatbázis található továbbá a Budapesti Művelődési Központ (BMK) honlapján is. Az adatbázis a cigány kisebbség közművelődési és kulturális tevékenységével is foglalkozó budapesti intézményeket nevesíti. A listán mintegy 23 intézmény neve olvasható, közülük 4 olyan szervezet van, amely nevében is roma közösségi szintéreként említhető [2]. Feltétlenül meg kell említeni a Nemzeti Művelődési Intézet kisebbségi adatbázisát is, amely 220 nemzetiségi szervezetet, intézményt és egyesületet sorol fel. Ebben a listában nem szerepelnek roma szervezetekre, intézményekre vonatkozó adatok. Vélhetően azért, mert az Intézetnek korábban már megvolt a cigány intézményeket és szervezeteket taglaló listája [3]. A nevezett dokumentumban, amelyik rendelkezésünkre áll, mintegy 8 közösségi szintér van nevesítve. Ugyancsak megemlíthetők még azok a roma közösségi oldalak, amelyeken lehet olvasni roma közösségi szinterekről [4].

Az Intézet jogelődje még 2005-ben kérdőívet küldött ki mintegy 20 roma közösségi szintér részére. A kérdőíveken alapvetően a működési formára, az infrastruktúrára, a tevékenységre és a munkatársakra kérdeztek rá. A beérkezett adatlapok feldolgozását a későbbiekben tervezzük.

Mindezen nyilvántartások, listák és információk alapján adatbázist állítottunk össze a roma közösségi szinterekről. A lista mintegy 90 roma közösségi szinteret nevez meg, feltüntetve az elérhetőséget, a kapcsolattartókat, az információ forrását és annak időpontját. Lehetőség szerint a korábban említett közművelődési statisztika legutóbbi, 2012-es változatát is igyekszünk megszerezni és összevetni az adatbázisunkkal. További feladat lesz ennek a nyilvántartásnak az aktualizálása, aminek eredményeképpen a kutatáshoz megfelelő mennyiségű és minőségű adatbázis jön létre. Az adatbázis pontosításában segítségünkre lesznek a Nemzeti Művelődési Intézet 19 megyei szakmai módszertani irodájának kollégái is, akik saját megyéjükben végzik el ezt a feladatot. A tervek szerint ezen irodák munkatársaiból kerülnek ki a későbbi kérdezőbiztosok is.

A tervezett kutatásról

Kutatásunkban több célkitűzést is szeretnénk elérni. Szeretnénk bemutatni az elmúlt 10 év alapvető változásait, főbb tendenciáit a roma közösségi házak tekintetében. Vizsgálatunk három nagy iránya a szervezet, a finanszírozás, valamint a tevékenység alakulása. Olyan átfogó munkát tervezünk, amelyet korábban más szakirodalom, tanulmány ebben az összefüggésben nem részletezett. Olyan más tudományágakból származó elméleti kereteket is próbálunk felállítani a dolgozatunkban, amelyek korábban nem hasznosultak, és vélhetően új, tudományosan is feldolgozható eredményeket hoznak a közművelődés, illetve a roma kultúrák közvetítés számára (pl. társadalmi tőke mérése a roma közösségi szinterek látogatói

körében). Eredményeink – reményeink szerint – túlmutatnak majd kutatásunkon, és új vizsgálatok, tanulmányok alapjává válnak majd. Bizonyítani próbáljuk, hogy a roma közösségi szinterek fontos és kihagyhatatlan elemei a társadalmi integrációnak, a társadalmi felzárkóztatás folyamatának, a szegénység elleni küzdelemnek. Olyan javaslatokat tudunk megfogalmazni a kutatás eredményeként, amelyek a roma közösségi házak fennmaradását és megerősödését szolgálják (pl. központi normatíva a szinterek fenntartására, roma kultúraközvetítő szakemberképzés a felsőoktatásban).

Azt gondoljuk, hogy a roma közösségi szinterek, tevékenységük révén, összességében a társadalmi integráció fontos bázisai, valamint azt is, hogy ezek a szinterek – hasonlóan a hagyományos közművelődési intézményekhez, közösségi szinterekhez – társadalmi tőkét jelentenek, azt fejlesztik. Feltesszük, hogy a vizsgálandó időszakban is a szinterek meghatározó tevékenysége a kultúraközvetítés, ezen belül is a hagyományörzés volt. Azt is gondoljuk, hogy a társadalmi integrációt szolgáló, úgynevezett szocio-kulturális tevékenységek számaránya nőtt a vizsgált időszakban mind a hagyományos közösségi szintereken, mind a roma közösségi szintereken. Feltesszük, hogy a fenntartók szűkös anyagi forrásai, valamint a központi normatíva hiánya miatt a szinterek létrejötte, működése elsősorban a rendelkezésre álló pályázati lehetőségeken, illetve azok kihasználásán múlik. Komoly problémának gondoljuk azoknak a szakembereknek a hiányát, akik képesek a roma közösségi házak vezetésére, fenntartására, illetve pályázatírásra és a projektek lebonyolítására. A vizsgálatban megválaszolandó kérdés, hogy adott településen mitől függ egy roma közösségi szintér létrejötte. Kik finanszírozzák és miért a szintereket, mi határozza meg a finanszírozás mértékét, mennyiségét, körét, folyamatosságát? A kapott eredmények – reményeink szerint – megfelelően reprezentálják majd a roma szervezetek, intézmények, közösségek véleményét is.

A szervezet vizsgálatánál figyelemmel kísérjük a szinterek szervezeti változásait, tanulmányozzuk a humán erőforrást és az infrastrukturális ellátottságot. Elemezzük a fenntartó szervezeteket is (CKÖ, roma civil szervezetek, egyház, települési önkormányzat). Úgy gondoljuk, az elmúlt évtizedek meghatározó szempontja a takarékoság, a költségvetési egyensúly fenntartása és az előirányzatokon belüli gazdálkodás biztosítása, sőt, nem egy esetben a túlélés volt. Vizsgálatunk arra is irányul, hogy megtudjuk a roma közösségi házak finanszírozásának mibenlétét, jelenlegi állapotát, mennyiségét, folyamatosságát, okszerűségét, minőségét. Lehetőség szerint rá fogunk kérdezni a házak megszűnésének okaira is a roma közösségi házak számának vizsgálatánál.

A tevékenység szempontjából vizsgálati kérdés lesz, hogy a hagyományos kultúraközvetítés és a társadalmi integrációt segítő szolgáltatások aránya hogyan változott az elmúlt tíz évben. Milyen új elemekkel bővült a tevékenység, milyen tevékenységek gyengültek meg az elmúlt időszakban. Dolgozatunkban szeretnénk bizonyítani azt is, hogy a megerősödő formális, nem formális képzések, az informális tanulás módozatai, valamint az intézményrendszerben működő roma művelődő közösségek maguk is társadalmi tőkét jelentenek, illetve fontos szerepet játszanak annak fejlesztésében. A finanszírozást tekintve, ahogyan más kulturális területeket, a roma közösségi házak működését is, napjainkban elsősorban a forráshiányos gazdálkodás, a takarékoság és a hatékonyság szempontjai határozzák meg. Ez alapvetően determinálja a tevékenységet és a mindezekhez igazodó szervezeti formákat is. A kutatásban vizsgálni fogjuk a támogatások alakulását, a projekteket és azok költségvetését. Vizsgálati célunk lesz, hogy a támogatások révén megvalósult projektek mennyire szolgálják a társadalmi integrációt. Vizsgálni tervezzük továbbá a támogatók és a roma közösségi házak pénzügyi stratégiáit.

Hipotéziseinket kutatásunk során kérdőíves felméréssel vizsgáljuk a 2013–2014-es évek folyamán. A kutatás módszertani alapja hasonlít a 2001. évi, korábban hivatkozott kutatáséhoz. A kutatás alkalmával információkat, adatokat gyűjtünk a 2001-ben vizsgált 78 roma közösségi ház szervezetéről, finanszírozásáról és tevékenységéről, amelyeket azután összevetünk a 2001. évi adatokkal. A kérdőív több részből áll majd: a szervezetekről, fenntartókról, a személyi és infrastrukturális ellátottságról, a tevékenységről, a finanszírozásról ad képet a vizsgált években. A kérdőíveket a fenntartó szervezetek vezetőivel, illetve a házakban dolgozó felelős munkatársakkal, polgármesterekkel, civil egyesületek vezetőivel, egyházi vezetőkkel tervezzük kitölteni. A kérdőívek mellé interjúvázlatot is készítünk, amely a kérdőíves adatgyűjtést egészíti ki. Az interjúk elsősorban a kulturális szakemberek meglétére, szükségességére, a társadalmi tőke jelenlétére, a társadalmi integrációs folyamatokra, illetve a helyi sajátosságokra koncentrálnak. A kérdőív és az interjú összeállítását az elméleti vonatkozásokra építve készítjük el, majd a vizsgált szervezeteket levélben értesítve, kérdezőbiztosok segítségével kívánjuk minél nagyobb arányban és hatékonysággal a megcélzott kört felmérni. A kutatás eredményeinek SPSS adatbázis segítségével történő elemzésekor törekszünk arra, hogy a fenti hipotézisek mentén, intézményi tipológiákat alkossunk a jelenlegi roma közösségi házakon belül. A nyitott kérdéseket Excel táblában foglaljuk össze, így a kódolás után a statisztikai elemzés számára is elérhetővé tesszük. A kérdezők az interjúkat legépelik, majd rövid összefoglalót készítenek róluk. A kutatás térdimenziója országos, az idődimenziója pedig terveink szerint a 2001–2013. közötti folyamatok empirikus vizsgálatára épül.

Irodalom

Bárdos Jenő 2012: A zene felemel... és megtart. A Snétberger Zenei Tehetség Központ mint pedagógiai kihívás és iskolakísérlet. *Társadalmi együttélés*. 2012. 3. sz.

http://www.tarsadalmiegyutteles.hu/id-56-tarsadalmi_egyutteles_2012_3_szam_bardos.html
2013-09-11.22.30. 10.07. 8.32

Bindorffer Györgyi 2012: Az informális családi és formális politikai tér szerepe a roma identitás alakulásában. *Társadalmi együttélés*. 2012. 4. sz.
http://www.tarsadalmiegyutteles.hu/id-72-tarsadalmi_egyutteles_2012_4_szam_bindor.html
2013-09-13 8.47.

Hanák Zsuzsanna 2012: A pedagógus családdal végzett munkájának szerepe a romák társadalmi integrációjában. *Társadalmi Együttélés*. 2012. 3. sz.

http://www.tarsadalmiegyutteles.hu/id-56-tarsadalmi_egyutteles_2012_3_szam_bardos.html
[2013](#)

Kállai Ernő 2010: *A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról*.

<http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/165788766.pdf>

Lukács György 2001a: *Roma közösségi házak Magyarországon. Kutatási beszámoló*. Budapest, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.

Lukács György 2001b: *Beszámoló az USAID Roma Közösségi Központ programjairól.* Autonómia Alapítvány, Kézirat.

Varga Matild–Vercseg Ilona 2000: Roma közösségi ház vezetők képzése. *Parola*, 2000/ 2. sz. 3–6.

Jegyzetek

[1] Az USA Nemzetközi Fejlesztési Hivatala

[2] <http://nemzetisegek.bmknet.hu/index.php/cigany/cigany-kozmuvelodesi-intezmenyek/641-a-cigany-kisebbség-tevékenysegevel-foglalkozo-kozmuvelodesi-intezmenyek>. 2013-09-12. 14.41

[3] http://www.mmi.hu/romacult/link_cigany_szervezetek.htm 2012.12.04.14.50

[4] www.romapage.hu, www.romnet.hu, 2013-09-15. 17.07

Abstract

László Ponyi

Gipsy community houses in Hungary. An outline of a research plan and its precedents

This paper looks at gipsy community houses as part of network of the social cultural activity institutions, which on the one hand aim at spreading culture and on the other hand intend to help these minorities integrate into mainstream society.

The study also looks at research from previous years on gipsy community houses, different cultural and educational projects, and the various data basis of past and present research.

This paper talks about the research planned to be carried out in the years 2013–2014.

PONYI LÁSZLÓ

osztályvezető

Nemzeti Művelődési Intézet Stratégiai és Fejlesztési Főosztálya Hatósági Osztály

lponyi@gmail.com

Közművelődési szakértőként a települési és megyei önkormányzatok közművelődési feladatellátását vizsgálta mintegy 10 éven keresztül. Az Eszterházy Károly Főiskola Neveléstudományi Doktori Iskolájának egyéni tanrendes doktorandusza, igazgatásszervező, történelem, filozófia szakos tanár, művelődésszervező. Két évtizede oktat a felsőoktatásban. A Közművelődési Akkreditációs Bizottság tagja. Kutatási területe: kultúra és közigazgatás, kultúrpolitika, a közművelődés változásai a rendszerváltást követően, roma közösségi házak és hatásuk a társadalmi integrációra Magyarországon.

Horváth Judit

A kortárs roma művészet bemutatkozási színterei Budapesten:

A Kugler Art Szalon és a Gallery8

A tanulmány két roma művészetet bemutató, budapesti galéria vezetőjével készített interjú kapcsán vizsgálja, hogy a magyarországi roma művészet reprezentációjában hogyan jelennek meg azok a problémák, amelyek a művész–galéria együttműködést általában jellemzik ma Magyarországon.

A **Kugler Art Szalon** és a **Gallery8** a mai magyar kortárs roma képzőművészet két reprezentatív bemutatóhelye. Az alapítóikkal, Kőszegi Edittel és Junghaus Tímeával készített két interjú felvétele között fél év telt el. A galériákat az interjúk felvételének sorrendjében mutatom be.

A **Kugler Art Szalon** mint kortárs roma képzőművészetet bemutató galéria 2011 májusában nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. A galéria a budapesti Szent István Bazilika főbejáratával szemben álló ház legdíszesebb lakásában található. Vezetője egy házaspár. Kőszegi Edit és Surányi András mindketten filmesek, képzőművészettel sokáig csak kedvtelésből foglalkoztak, kezdetben modern művészetet gyűjtöttek. A Néprajzi Múzeum Roma Gyűjteményének munkatársaként azonban Kőszegi Edit egyre közelebb került a roma képzőművészet világához, és húsz évvel ezelőtt megvásárolta a mostanra másfélszáz darabot számláló kortárs roma gyűjtemény első darabját. Az azóta folyamatosan bővülő gyűjteménykezelése, illetve a köréje szerveződött lakásgaléria fenntartása napjainkra Kőszegi Edit fő tevékenységévé vált.

Kőszegi Edit eredetileg könyvtár-népművelés szakon végzett, dolgozott a Képcsarnok Vállalatnál, majd a Néprajzi Múzeum Roma Osztályán, ahol roma témájú dokumentumfilmeket készített. Ma is filmsként gondol magára, s ugyan jelenleg ez élete fősodra, nem tekinti magát galeristának: *„Életemben nem csináltam ilyet, folyamatosan próbálok utolérni a helyzetet, amibe egyre inkább belekerülök.”* (Kőszegi Edit, továbbiakban: K. E.) *„Valójában nem galerista vagyok. Ez egyszerre egy lakás, tehát itt lakom, itt alszom, itt élek, közben egy filmstúdió, mert itt csináljuk az összes filmünket. Tíz órákor jönnek a kollegáim, tehát egy munkahely, ahol az egyik digitalizál, a másik a vállalkozásaink összes ügyeit intézi, tehát három emberrel dolgozunk. Mindjárt megjönnek a*

Romani Design-osok... gyakorlatilag az egész ház egy közösség. Időnként, amikor főznek, akkor egy ilyen kommuna jellegét is ölt ez a dolog.” (K. E.)

A Szent István tér 3. szám alatti ház Kőszegi Edit elmondása szerint évekkel ezelőtt lakóházként funkcionált, de mára már csak két lakásnak van valódi lakója. A másik lakó évente csak két hetet tölt Magyarországon. A többi lakástulajdonos pánikszerűen adta el a lakását egy magánszemélynek, aki a már megszerzett ingatlanokba roma családokat költöztetett be. Az eszközként használt ideiglenes bérlőket a ház többségi tulajdonosa nyomban kiköltöztette, amint az utolsó megszerezhető lakás is az övé lett. A ház legnagyobb, legdíszesebb lakásában, amelyben egykor a tulajdonos lakott, jelenleg Kőszegi Edit és férje élnek; őket nem sikerült elijeszteni roma szomszédokkal, hisz évek óta készítettek roma témájú filmeket, és számos roma barátjuk, ismerősük van. Így állt elő azután az a helyzet, hogy a háznak egy állandóan lakott lakása maradt: Kőszegi Edité.

A Nemzeti Galéria 2007 szeptemberében *Az emlékezés színes álmai* címmel megrendezte a kínai Magyar Kulturális Évad nyitó kiállítását, ahol húsz roma képzőművész alkotásait mutatták be. A kiállítás kurátora Szuhay Péter volt. Az anyag később a Nemzeti Galériában is bemutatásra került. A kiállítás kapcsán született meg Szuhay Péter és Kőszegi Edit fejében a gondolat, hogy hasznos lenne, ha a kiállításon szereplő művészek munkái a későbbiekben is megtekinthetők, hozzáférhetőek lennének, ha lenne egy bemutató hely, amely kifejezetten roma művészek munkáival foglalkozna. Ekkor esett a választás a Szent István téri lakásra, amely addig sem csupán csendes polgári otthonként, működött, hiszen – lakói eredeti szakmájától nyilván nem függetlenül – számos filmnek forgatásához biztosított helyszínt. A galériát tehát az a szándék hozta létre, hogy legyen egy fórum, amely megjelenési lehetőséget biztosít a roma alkotók számára, a nagyközönség számára pedig biztosítja annak lehetőségét, hogy kapcsolatba kerüljön roma művészekkel, például a Nemzeti Galéria szervezésében megvalósult roma kiállításon szereplő alkotókkal.

A Kugler Art Szalont vezető Kőszegi Edit nem átlagos nyitottsággal éli mindennapjait, hisz otthonukban folyamatosan jönnek-mennek az ismerős és ismeretlen emberek. Van, aki a munkahelyére érkezik, van, aki turistaként, a roma művészet iránt érdeklődve toppan be. A lakás azonban a nagy átjáró forgalom ellenére is barátságos otthon benyomását kelti. Kőszegi Edit mindennek az okát gyerekkorára vezeti vissza: *„Gyerekkoromban az apámék – vidéken voltak színészek, és körülbelül kéthetente, csak 4-4 napot voltak otthon, és akkor – úgy érezték, hogy akkor vagyunk velük, ha a ház összes gyereke bejön hozzánk, tehát nálunk állandóan mozi vetítés volt, és az összes gyerek ott volt nálunk, tehát tulajdonképpen azt gondolom, hogy valahogy így is szocializálódtam. [...] Nálunk, ott a Rottenbiller utca 35-ben ugyanúgy működött egy ilyen hihetetlen közösség, hiszen Ratkó-gyerekek voltunk, legalább huszonöten voltunk majdnem tök egyforma korosztály, hát egy-két év korkülönbség volt közöttünk, és mindig, valójában mindenhova folyamatosan bejártunk ...” (K. E.)*

Visszatérve a Szent István téri épülethez: a kiürített ház nem maradt sokáig teljesen lakók nélkül, a sors különös fintora folytán a roma szomszédokkal elriasztott egykori lakók helyére Kőszegiék közbenjárására roma képzőművészek (mint Bogdán János Amigo) és Varga Erika, a Romani Design alapítójának bemutató szalonja költözött.

A galéria havonta Szalon Esteket szervez, ahol roma témájú előadások, kiállítás, zene, divatbemutató fogadja a közönséget. Kőszegi ennek kapcsán idéz fel egy számára fontos epizódot: *„Már nem én működtetem a saját kapcsolatrendszeremet, hanem már a kapcsolatrendszerem működtet engem. [...] Nagyon változó a közönség, aszerint, hogy mi a*

program. 10–15 emberből áll a törzsközönség. Ezeknek ötven százaléka roma. Nekem millió olyan roma ismerősöm van, akiknek ugyanúgy fontos ez az egész. Más az ember gondolkodása, ha tíz roma között ül, mert akkor az ő fejükkel hallgatod végig, és pirulsz és szégyenkezel, hogy mit mondanak a legjobb barátaid, akik nem akarnak rosszat mondani, csak hát nem tudnak így gondolkozni. A Balázs János-esten száz ember volt itt, és akkor itt volt ... a legnagyobb Balázs János-gyűjtő, akinek millió Balázs János festménye van, és ... benne van a száz leggazdagabb magyarban, és itt volt ... Szedresről az önkormányzati képviselőnek a szomszéd nénije, aki egy ... szegény cigány asszony, és az odament a gyűjtőhöz, és elmondta neki, hogy nekem ő a kedvenc festőm, mondta a néni neki, de tényleg egy düledező házban lakik, és megkérte a gyűjtőt, hogy mondja el neki, hogy ő miért szereti. [...] Elátkozott népművelő agyam van, számomra ez a boldogság.” (K. E.)

A fenti epizódból is kitűnik, hogy a Kugler Art küldetésének tekinti a roma kultúra terjesztését, azt, hogy olyan találkozások terepe legyen, amelyek e nélkül a társadalmi hierarchia végpontjai közötti közvetítő szerep nélkül nagyon nehezen jöhetnének létre.

A galériának nincsenek fizetett alkalmazottai, önkéntes gyakornokok segítik a működést. A lakás falain és minden létező függőleges felületén lógó képek egy része magángyűjtemény, a többi mű bizományos letétben van. Kőszegi Edit határozottan választja külön a véleménye szerint esztétikailag értékes és értéktelen műveket, és minden fronton próbálja felvenni a harcot az olykor roma képzőművészet címén megjelenő, nem megfelelő színvonalú képek bemutatása ellen. „Nekem az a dolgom, hogy nagyon is szelektáljak, tehát itt csak azoknak a képei vannak, akiket én jó képzőművésznek tartok. [...] ha megkérdezed, hogy mi a közös nevező ezek között a művészek között, akkor nekem az, hogy valami hihetetlenül oda van téve az, amit ő igazán gondol, tehát, hogy [...] azt az érzést teszi ki, ami őbenne volt, és az ilyen egyszerűen lejön, és én meg lehet, hogy ilyen egyszerű vagyok, de én ezt nagyon szeretem.” (K. E.)

Kőszegi Edit úgy véli, hogy egy szűk kedvezményezett réteg határozza meg, hogy ki kerüljön be az állami támogatást élvező nagy kiállításokra, és az ő szűrőjük nem elsősorban esztétikai: „Náluk, ha valaki cigány, és pingál valamit, akkor azt művészetnek szokták nevezni.” „A Szabadság téren volt egy szabadtéri kiállítás^[1], és arra kértek a Kugler Art Szalontól képeket. [...] megmondom őszintén, volt bennem kételkedés, hogy kell-e nekem ebben részt vennem. [...] aztán persze azt gondolom, hogy ha kitéhetem az Amigónak a képeit, meg kitéhetem a Henriknek a képeit, és különben nem kerülnek ki a képeik, és ráadásul a roma képzőművészetet már megint ugyanaz a három ember képviseli, akkor, gondoltam magamban, hogy hát lássanak már normálisat is, hát akkor adok, és akkor persze.” (K. E.)

A Kugler Art a legkülönbözőbb megállapodásokat szokta kötni a művészekkel; jobbára szóban egyeznek csak meg. „Teljesen változó a megállapodás a művészekkel. Minekutána [...] konkrétan megélhetési és mindenféle gondokkal küzdenek, tehát ha nem adok el képet, akkor is jön a levél, hogy kikapcsolják a villanyomat, és akkor küldöm, és akkor összegyűlik egy akkora összeg – minekutána elektronikusan utalom, tudom, hogy az az összeg mennyi – és akkor föl hívom, és közlöm vele, hogy az a kép már az enyém, de ugyanúgy nem tudtam eladni, tehát nem az eladásból származó akármiből fizetem őt ki.” (K. E.)

A legtöbb művésznak mindennapi megélhetési gondjai vannak, és az alkalmankénti anyagi segítséget festménnyel törlesztik, de van olyan művész is, aki professzionálisan építi föl magát, természetesen a maga teljesen sajátos módján. Ilyen Oláh Mara, akit a hivatalos művészeti kánon is elfogad. „Oláh Mara képei az évek során az őt ért sértésekről, a

szegénységből és a kisebbségi létből következő diszkrimináció hétköznapjairól szólnak. Ez nem fikció, ezek az átélt megalázó helyzetek; és a tehetetlen düh a festészetében tör elő. Eszköztelenségében kezd el festeni, és a megjelenítés mágikus ereje hajtja. Nála ezért létfontosságú a narráció, a tartalom-centrikusság itt a kimondással felszabadulást jelenti.”

[\[2\]](#)

Kőszegi Edit az interjúban Omara önmenedzselő tehetségéről a következőket mondja: *„A Mara megjelenik a Nemzeti Galéria estjén, amit a Dobrev Klára [Magyarország akkori miniszterelnökének a felesége – H. J.] nyitott meg, és a Dobrev Klárával levág egy show-t, ezt tulajdonképpen a Bereczky [a Magyar Nemzeti Galéria akkori főigazgatója – H. J.] úgy mondja el a rádióban, hogy a legtehetségesebb festő a Mara. [...] A Marának a legnagyobb száma az volt, hogy amikor a György Péter [esztéta – H. J.] csinálta a Műcsarnokban azt a beszélgetést, akkor a Mara egyszer csak megtudta, hogy ő is szóba fog kerülni, de a György Péter nem hívta őt meg egyáltalán, és aznap itt nálam éppen egy külföldi stáb forgatott, és nagyon izgatottan jött mindenki, hogy megjött egy színésznő. [...] de nekem eszembe nem jutott, hogy a színésznő az ő. A következő szerelésben volt: rajta volt egy arany vietnámi papucs, rajta volt egy fekete pizsamadrág, esküszöm, rajta volt egy fehér frottír fürdőköpeny [...] egy fehér frottír törülköző volt turbánként a fejére tekerve, és egy ekkora napszemüveg. Úgy nézett ki, mint Sophia Loren. [...] Ma kiöltöztem – mondta –, megyek a György Péterhez, az a faszkalap nem hívott meg! Na, majd csinállok én neki akkora meglepetést, hogy össze fogja fosni magát. Ilyen a Mara. [...] Jól összeveszték a György Péterrel.”* *„Csak taxival közlekedik mindenhova. És azzal fizet, hogy megtanítja a taxisofőrt festeni. Konkrétan az a taxisofőr Mexikóban egy befutott képzőművész lett. Elhagyta a felesége, öngyilkos akart lenni, és a Mara azt jósolta neki, hogy te el fogsz menni a világ másik tájára, és egy nagyon befutott ember leszel. Őt nappal később fölhívta egy régi osztálytársa, hogy Mexikóban van, és a Mara azt mondta, azonnal vedd meg oda a repülőjegyet, és menjél. Soha [...] nem ment volna el a Jancsó Zoli, ha a Mara nincs. Fessél fiam, először fessél a falra, fessél mindenhova, mindenhova fessél!”* *„Ő szerintem az életben senkivel semmilyen módon kompromisszumot nem köt. [...] rengeteget lehet tanulni tőle, hogy hogy lépd át a saját határaidat, korlátaidat, hogy legyél ötször annyira képes, mint amennyire magadat tudod belőni.”* (K. E.)

Mara üzletileg sem tehetségtelen, azon kevés művészek közé tartozik, akik ügyelnek arra, hogy tartsák, sőt emeljék képeik árát, és ugyan szóban, de olyan megállapodást köt a galériával, amellyel mindenki jól jár, és senki nem érzi kényelmetlenül magát: *„Vele kb. az a megállapodás, hogy ha eladsz egy képet, akkor választhatsz magadnak egy másikat.”* (K. E.)

Arra a kérdésre, hogy mennyire szól bele a piac Magyarországon a művészeti életbe, Kőszegi így válaszol: *„Ez Ecseri piaci kérdés, nem a magas kultúra piaca.”* (K. E.)

Kőszegi szerint az egyik oldalon kenyérharc zajlik, a másik oldalon komoly összegek pazarló herdálása gyakran nem is a legjobb célokért. Meglátása szerint az egyik legkomolyabb, romákat támogató alapítvány magyarországi döntéshozói úgy döntenek el, kit támogatnak, hogy közben nagyon távol állnak a valóságtól: *„Ő rendelkezik az összes pénzzel, amit itt kioszthat, de neki viszonya egy hétköznapi roma emberrel három percig nem volt. ... A community nem kap tőle pénzt, a TASZ nem kap tőle pénzt. Működő és jó szervezetek vannak, és teszi tönkre ezeket. Most már a Romani Design se kap, a Mentorprogram se kap, ebben a félévben van utoljára, a Mentorprogram is leállt. ... Káló Karcsiéknak az öt hátrányos helyzetű borsodi tanoda programja. Amit itt látsz végig, a lépcsőházban, ezek mind OSI-programok voltak, amikben ezek az emberek dolgoztak. Ezek most kaptak utoljára pénzt. Ezek a nagyon nagy*

festmények, amit az Amigóval csináltak a borsodi gyerekek, az fél éve, az a tanoda, mind az öt tanoda fél éve be van zárva, mert villanyszámlát nem tudnak fizetni. [...] Én húsz éve forgatok Szendrőládon, van vagy kétszázötven órányi anyagom, ezek az emberek lehívnak, oda megyünk, és falubeliek vagyunk. Akár úgy megcsinálni egy DVD-t, hogy képzeld el, hogy beteszted a DVD-t, és D3-ban jön az egész falu, és ki tudod nyitni az ajtót, be tudsz menni a házba, és végighallgatod: ebben a házban lakót, azt, azt, az egész életét, de ugyanúgy az iskolaigazgatóét, tehát ugyanúgy a paraszt, a nem paraszt család, a cigány család.. és ezt mi meg tudjuk úgy csinálni, hogy sétálhatsz (...) és ezt leadtam, és olyan módon utasította el, utána kiderült, hogy el se olvasta, hogy mit adtál le. Meglátta, hogy Kőszegi Edit, és félre lett téve. Ezt válaszolhatja valaki, aki döntéshelyzetben van.” (K. E.)

Kőszegi Edit a galéria napi szintű működtetése mellett a Romaversitasban tanít, ott tart filmklubot. Számos nagy kiállításra kölcsönöz műveket saját gyűjteményéből. Legutoljára a Francia Intézet 2013 októberi, „Rétegződő identitások” című kiállításának volt kurátora.

A Gallery8 saját weblapján így mutatja be magát: „*A Gallery8 – Roma Kortárs Művészeti Teret az Európai Roma Kulturális Alapítvány (ERCF) hozta létre. Az Európai Roma Kulturális Alapítvány (European Roma Cultural Foundation – ERCF) független, 2010. augusztus 2-án Budapesten bejegyzett non-profit szervezet. Az ERCF a roma közösségekhez fűződő negatív sztereotípiák és előítéletek leküzdését a roma művészet és kultúra megfelelő reprezentálásában és erősítésében látja. Alapítványunk egy olyan, művészetileg és kulturálisan sokszínű jövő érdekében tevékenykedik, amelyben a roma művészet, kultúra, történelem és nyelv (a többségi társadaloméval) egyenlő mértékben értékes és fontos, és amelyben a művészeti kreativitás és oktatás ereje – elsősorban a fiatalság körében – kulcsszereppel bír a romákhoz fűződő negatív sztereotípiák megváltoztatásában az egyre szélesedő európai térben és azon túl.*

A Gallery8 a Mátyás téren található, Budapest 8. kerületének szívében, vagyis a fővárosnak túlnyomórészt romák által lakott részén. A Gallery8 célja, hogy a roma közösséget támogassa: a roma művészeti munkák alkotását, prezentálását és interpretálását szeretné lehetővé tenni és segíteni. Galériánkat – egyéb projektjeinkhez hasonlóan – egy valódi interkulturális térként képzeljük el, ahol a romák és nem-romák közti kísérletezés, kreativitás, együttműködés, eszmecsere helyet kaphatna, új alkotásokat és megoldásokat eredményezve ezzel egy jövőbeni békés együttélés érdekében.” [\[3\]](#)

A Mátyás tér és környéke a 2005-ben elindított Magdolna Negyed városrehabilitációs program keretében az évek során megújult, és azóta is folyamatosan szépül. Már a galéria bemutatkozásából is azonnal kiderül, hogy a Kugler Art Szalon és a Gallery8 két nagyon különböző hely; egy dolog köti biztosan össze őket: mindkét hely kortárs roma képzőművészekkel foglalkozik, illetve kortárs roma képzőművészetet mutat be.

A Gallery8 nevében egy kilencven fokkal elforgatott végtelen jelet tartalmaz, fejt fel a Mátyás téri galéria nevének egy újabb rétegét az egyik alapító, Junghaus Tímea. Junghaus Tímea jelenleg az Európai Roma Kulturális Alapítvány – ERCF (www.romacult.org) kuratóriumának elnöke. Szakterülete a kisebbségi reprezentáció, a kritikai kultúrakutatás és a kortárs művészet. 2007-ben frissen végzett művészettörténészként a Velencei Biennálé első Roma Pavilonjának kurátora volt, majd 2008-ban elnyerte az Alfred Toepfler Alapítvány Kairos-díját. A roma származású, fiatal művészettörténész úgy döntött, hogy a díjjal járó pénzeszeget a roma kultúra támogatására fordítja.

Az eredeti tervek szerint a magas összegű díjat egy kortárs roma művészeti gyűjtemény, a New York-i Museum of Modern Art mintáját követő „RomaMoMA” létrehozására kívánta elkölteni, ezzel mintegy megalapozva egy kelet-közép-európai roma művészeti gyűjteményt. Kifejezett célja volt, hogy az egy évvel korábbi velencei Roma Pavilonban szereplő művészek mindegyikétől vásároljon, archiválva így a roma művészeti reprezentáció szempontjából nagyon fontos metszetet, történetesen, hogy kik voltak azok a roma művészek, akik elsőként mutatkoztak be a Biennálén. De amikor ötletével felkereste a – velencei szereplésükig jórészt szinte ismeretlen – művészeket, azt tapasztalta, hogy a legtöbb művész irreálisan magas áron határozta meg művei értékét.

„Amikor megkaptam a Kairos-díjat, céлом volt az is, hogy a Velencei Biennálé első pavilonjából is vásároljak. És akkor egy nagyon érdekes helyzet állt elő: egyrészt a nyugati művészek, akik a Pavilonban részt vettek, bár addig teljesen ismeretlenek voltak, de hihetetlen sztárokká váltak néhány hónap alatt és borzasztóan magas árakat mondtak. És én nem igazán láttam annak értelmét, hogy két munkát megvásároljak az egyébként száznegyvennyolc tárgyat kiállító roma pavilonból. És akkor automatikusan megváltozott a gyűjtési kör egy közép-európai kis gyűjteménnyé, lett benne Magyarországon élő roma nőművészek alkotásai, amik a szívemnek kifejezetten kedvesek, és van egy kicsi kortárs orientációja, Nyári Sárkány Péter is van benne, a fiatalok, Balogh Tibi munkái, és vannak benne olyan tárgyak, amik olyan váratlanok, például néhány Szentandrassy, és a külföldiek közül pedig Lita Cabellut, aki egy spanyol művész, aki nem szerepelt a Biennálén, de pont 2008 körül vált ismertté a nemzetközi terepen, és még nem volt túlságosan drága. 43 tárgy került akkor a gyűjteménybe, 2008-ban. [...] 2008-ban még nem tudtam, hogy mi lesz a célja ennek a gyűjteménynek, csak azt tudtam, hogy befektetésként minél hamarabb szeretnék vásárolni. Az is fontos volt, hogy láttam, hogy hogy szárnyalnak ezek a művészek a pavilon után, hogy ne az legyen, hogy akkor keresem meg őket, amikor már a második pavilonra készülnek.” (Junghaus Tímea, a továbbiakban: J. T.)

„A nyugati művészek valóban szárnyalnak, és a műkereskedelemben is ott vannak, és van egy ilyen teljesen elszigetelten operáló közép-európai szcéna, ami meg sajnos ugyanolyan nehézségekkel küzd, mint amilyenekkel 2006 előtt egy-két szereplője; van, akik be tudtak törni, és ott vannak a nyugati eseményeken, de ők sem a műkereskedelem részeként, hanem mint kiállítóművész vagy érdekesség, vagy éppen a kelet-európai problematikát megjelenítő illusztráció. [...] A második lépés az volt, hogy akkor alapozza meg a gyűjteményt az összes magyar kiállító, és még a magyar kiállítók is voltak annyira szemtelenek, hogy lehetetlen volt megszerezni. A Biennálé zárása után mindenki nyugati kortárs művészeti árakon határozta meg magát, és ez nagyon váratlan volt nekem is. És ráadásul úgy kerestem meg a művészeket, hogy volt ez az adomány, és ebből szeretnék létrehozni egy gyűjteményt, és arra számítottam, hogy ez egy jó ügy, és kialakul majd egy diskurzus e körül, és majd mindenki várja, hogy mi történik ezzel a gyűjteménnyel, de nagyon rövid e-mailekben visszakaptam a 7–10 ezer Euróig terjedő árakat a magyar művészektől is, és azt gondoltam, hogy végül is ez is volt a célja ennek a Biennálé pavilonnak, hogy ők a nemzetközi kereskedelmi vérkeringésben is értelmezzék magukat, csak azt hiszem, ennek én lettem az első áldozata.” (J. T.)

Mint Junghaus Tímea szavaiból kiderül, a művészek a szokatlan nyilvánosságot és sikert, ami a Velencei Biennálén való szerepléssel együtt járt, nem igazán tudták jól kezelni. Az együttműködés készsége és a hosszú távú tervezés képessége nemigen volt jellemző rájuk. A velencei kiállítás kurátorával nem sikerült megállapodniuk az árakat illetően, noha munkáik egyértelműen jó helyre kerültek volna és nemes célt szolgáltak volna. Azok után, hogy a Biennálén való részvételük állami támogatással valósult meg, és hogy kiemelkedő sikerrel

szerepeltek külföldön, nem volt könnyű feladat számukra az állami dotációval nem rendelkező hazai civil szférával való együttműködés. Sokkal több tudatosságot, elvonatkoztatásra való hajlamot igényelt volna, hogy a művészek felismerjék az együttműködés fontosságát, hogy gördülékennyé tegyék a kooperációt a fiatal kurátorral. Bizonyára megnehezítette a helyzetet, hogy az a személy, aki a civil oldalról kereste fel őket egy roma gyűjtemény megalapozásának a szándékával, ugyanaz volt, mint akivel korábban egy államilag dotált nemzetközi bemutatkozáson együttműködtek. Voltak azért olyan művészek is, akik felismerték, hogy ez a lehetőség nemes missziót szolgál, és nem zárkóztak el az elől, hogy munkájuk szerepeljen a gyűjteményben.

Ahogy a Kugler Art Szalon sikeres együttműködései kapcsán, úgy itt is Oláh Mara neve említődik első helyen. *„Vannak kivételek: például a Mara nagyon tudatosan jelezte, hogy az ő kék sorozatát ugyanolyan áron, mint eddig vásároljam meg a gyűjteménynek, mert az fontos lesz a jövőben annak a gyűjteménynek, amit csinállok. Öneki van ez a technikája, amivel defétiszálja a műveit, és ez is az ő alkotásainak fontos része. És beigazolta a jövő: 2012 decemberében megkereste az alapítványt a Ludwig Múzeum, hogy megvásárolja ezeket a Kék képeket, amik 2008-ban kerültek bele. Szóval mennyire jól érzi ezeket. [...] ilyen tudatos művész karakterrel nem találkoztam a roma művészeti életben nemzetközi szinten sem.”* (J. T.)

Junghaus Tímea tehát többször is megváltoztatta a gyűjtemény válogatási koncepcióját. A végleges koncepciót így foglalja össze: *„Szerettem volna, ha több mint 20 alkotás van ebben a gyűjteményben, ha mint egy kurátori koncepcióként a kelet-európai szcénát reprezentálná, a kiállítás egy érthető egység lenne.”* (J. T.)

A gyűjtemény 2008-ban huszonzét darabot számlált, 2012-re negyvenhét darabossá bővült, és 2012-ben a Ludwig Múzeum vásárlása következtében hat darabbal csökkent. A jelenleg negyvenegy műtárgyat tartalmazó gyűjtemény egy raktárban pihen, háttérbázist biztosít a Gallery8 kiállításainak. Kiállítva egyben még sosem volt, egyelőre nincs is erre vonatkozó szándék. A gyűjtemény évről évre bővül, többnyire Junghaus Tímea kapja a műveket adományként, amelyeket azután tovább adományoz az alapítványnak.

Maga a Mátyás téri galéria 2013 februárja óta áll nyitva a nagyközönség előtt. A 2010 óta létező European Roma Cultural Foundation többször megpróbálta már felvenni a kapcsolatot a Józsefvárosi Önkormányzattal a kulturális együttműködés reményében. Másfél éven keresztül próbálták meggyőzni az önkormányzatot, hogy biztosítson helyet az általuk létrehozni kívánt kulturális térnek, de sajnos kezdeményezéseik süket fülekre letek.

A Gallery8 alapítói között csak nőket találunk. *„Az alapítók mind nők, ez egy horizontális munkarend, amiben nincsen hierarchia, amiben minden tag véleménye fontos lehet. Van egy nagyon fontos érzékenysége ennek a csapatnak a női tematikák és a gender téma irányába.*

Az alapítványba elsősorban roma nőművészekről vásároltunk, és egyikükkel se volt nehéz a megállapodás.” (J. T.)

A Gallery8 számára fontos, hogy művészeti projektjein keresztül a pozitív roma identitást erősítse, és alapítói nagy hangsúlyt fektetnek a negatív társadalmi sztereotípiákat megváltoztatni szándékozó üzenetek elhelyezésére. A fiatalabb generációt célzó programjaik, múzeumpedagógiai foglalkozásaik révén a romákkal szembeni előítéletekkel próbálják felvenni a küzdelmet.

„A Gallery8 esetében romák teoretizálják saját magukat, definiálják a saját kultúrájukat. Olyan problémákkal foglalkozunk, mint az intézményesülés kérdése, a nőiség kérdése, a konceptualizmus, a roma kultúrtörténet konstruálása, és hogy lehetséges-e gyerekek felé visszaforgatni azt, hogy például politikai aktualizmus. Erről szól a mostani Katica című kiállítás. Ennek kapcsán múzeumpedagógiai foglalkozásokat szervezünk: húszfős gyerekközösségekkel játszunk a VIII. és IX. kerületből. 7–12 éves gyereket érint ez. Ehhez kaptunk segítséget a Pressley Ridge Magyarország Alapítványtól, akik élménypedagógiával foglalkoznak. Alapvetően végig játszunk. [...] 2014 szeptemberéig tele vagyunk, ezek többnyire kívülről jövő kurátorok, akik meg fognak valósítani egy-egy kiállítást. Fontos, hogy az elkészült projekt nemzetközi szinten is értelmezhető legyen, a másik fontos dolog, hogy hosszú távon gondolkodunk, hogy ha 5 év múlva valaki ide visszanéz, akkor látszódjon, hogy a Gallery8 katalizátora ennek a környezetnek.” (J. T.)

A galéria stábjáról, mindennapi tevékenységéről Junghaus Tímea a következőket mondja: „Hét tagja van a kuratóriumnak, hárman vagyunk, akik konkrétan benne is dolgozunk, aztán van egy önkéntes, aki folyamatosan ott ül, és néha komolyabb feladatokat is vállal, konkrétan ő kurálja a mostani kiállítást. A Balogh Tibi installálja az összes kiállításunkat, Gallyas Gyuszi csinálja a komputerrel kapcsolatos dolgokat, a videókat, az archiválást. [...] Az első évünk nagyon húzós volt, mert azt szerettük volna, hogy nagyon gyorsan bevezessük a galériát, aztán most megint visszaveszünk, háromhavonta lesz kiállításunk szeptemberig, aztán szeptembertől megint kicsit aktívabbak leszünk, mert ötleteink vannak, amit szeretnénk megcsinálni. Kiállításoként 3–400 ember látja a kiállításainkat, és ebben benne vannak a helyiek is, akik nem feltétlenül azzal a szándékkal jönnek be, hogy a kiállítást megnézzék, hanem kávézni, de ott ülnek benne. A weblapot közösen gondozzuk. Nagyon jó gyakornokaink vannak, akik szintén sokat segítenek. Amikor kiállításunk van, akkor szerződést kötünk a művészekkel.” (J. T.)

Amikor a roma művészetet gyűjtőkről kérdezem, Junghaus Tímea három nagy körülírható gyűjtői csoportot említ: „Nagy befektetőt én nem nagyon látok a piacon, csak a Balázs János-féle gyűjtőkör, aki Kieselbach Tamás köré áll fel, és ez a gyűjtőkör is nagyon érdekes, ilyen 50-60-as korosztály, [...] sok diplomatának lett Balázs-gyűjteménye. Érdekes még a Péli-iskola gyűjtőköre, Péli, Szentandrassy, Túrós Zoli, Oláh Zoli is elég jól adott el egy időben. Régi szocialista barátok kezdték el őt felvásárolni, pl. a Kerekes György. [...] és a Szentandrássynak még van egy másik gyűjtő köre, akik az ősmagyar mitológia és a roma mitológia furcsa vegyítését szeretik a műveiben. A gyűjtők szerintem 95 százaléka nem roma. Olyan van, hogy egy roma sok roma művet birtokol, pl. a Fátyol Tivadar, aki a Rádió C vezetője volt.” (J. T.)

Junghaus Tímea az egyéb roma képzőművészeti helyszínekről a következőket mondja:

„A Kugler Art egy kereskedelmi galéria, a Magyar utcában a Vári Zsolt van, és éppen az, akinek melegedni kell, vagy akinek éppen nincs máshol lenni. Az egy nagyon életszagú hely...”

Jelenleg Magyarországon államilag támogatott roma helyszín nincsen. Mióta 2011-ben bezárt a Roma Parlament, ami ugye az önkormányzat támogatását élvezte, azzal, hogy a helyiséget kapta; de támogatást ők se kaptak a működésükre. Az a Kozma Blanka önkormányzati képviselőnek az önkormányzati helyisége. Blanka pedig befogadta Vári Zsoltit és a tiszadobi fiúkat. Horváth Kálmán, Balogh Tibi és Zsolti ott kezdett el pezsegni a művészekkel: csinált egy egyesületet, tehát ott elindult egy tevékenység, és attól, hogy az élet így bekebelezte ezt a kis galériát, nem maradt művészeti helyszín, hanem mindenféle más is

történik ott: mint a káposztafőzés vagy a Marának ott kell lakni 3 hónapig... Szerintem tévednek oda vásárolgató nem romák, de elsősorban ott a roma önkormányzati képviselőhöz érkező családok, emberek vannak. Van, aki szociális segélyért jár, van, aki rendezvényt akar ott rendezni, vagy a lányának akar eljegyzést szervezni, a fiúk kétnaponta főznek ott maguknak valamit, vannak művészek, akik onnan neteznek, de az egy működő hely. A Kugler Artnak elég jól kiépített vásárlói köre lehet, és kétszer vagy háromszor küldtem oda vásárlókat. [...] Ugyanazokkal a művészekkel dolgozunk, mint a Kugler Art. Ezért nagyon érdekes, hogy ez egy tök más kontextus [...] ugyanazok az emberek, akik bejárnak a Kugler Art Galériába és a Magyar utcába, azok hozzánk is eljönnek, és esznek egy kicsit, meg melegednek egy kicsit, és elmondják, hogy mire lenne szükségük. Ugyanazzal a körrel dolgozunk. Akik aktívan járkálnak, ők 10–15 ember, elsősorban férfiak, a nők passzívabbak, és vidéken élnek, Komlón, Pécs környékén, Teriék, Gyöngyi... meg a fiatalabbak, velük meg Facebookon tartjuk a kapcsolatot. Rendszeresen fordulnak hozzánk anyagi segítségért. Ha kiállítás van, van, akit direkt azért mozgósítunk, hogy most lehet nálunk keresni egy kis pénzt, és akkor elkezdődik a közös munka, tehát nem az van, hogy szociális alapon kiutalunk egy kis pénzt, hanem akkor roma koncept kiállítás készül, és akkor lehet ötletelni. [...] ez egy kulturális jog, hogy tudásproduktumokat hozzunk létre, és ezeket a produktumokat visszaforgassuk a roma közösség felé, és interpretálja és definiálja és értelmezze. Tehát fontos az alulról jövő része, ugyanakkor a kritikai teóriák értelmezése is. ” (J. T.)

Arra a kérdésre, hogy milyen kapcsolatban vannak a budapesti Open Society Institute-tal, Junghaus Tímea a következő választ adja: „Semmilyenben, soha nem kapunk tőlük támogatást, és pályáztunk, és köszönjük, de soha többet nem pályáztunk. [...] Úgy látom, hogy liberális, nem roma helyszínek sok támogatást kapnak tőlük, nem csak helyszínek, hanem kezdeményezések. De konkrétan roma projektek nem nagyon. Hanem valami olyasmi teória lehet, hogy az interkulturalitás megteremtéséhez nem roma értelmiségieknek kell romákkal dolgozni. De nagyon fontos, hogy roma helyként, amit romák csinálnak, nem pedig mint akadémikusok lettünk elkönyvelve az OSI-nál, ami nekünk nagyon fontos. Van közös projektünk, de a Gallery8-at még soha nem támogatták.”

A Gallery8 csak nemzetközi pályázatokon indul. Junghaus Tímea véleménye szerint intézményeket kellene támogatnia az államnak.

Mint a fentiekből kitűnik, és ahogy azt már korábban is megállapítottam, a Kugler Art Szalon és a Gallery8 két nagyon különböző kulturális vállalkozás. Vezetőik generációs különbségéből, származásából is következik ez. Kőszegi Edittel ellentétben Junghaus Tímea pályáját már a rendszerváltás után kezdte, az állami intézményekkel való kapcsolata is teljesen más jellegű. Míg Kőszegi hosszú éveket dolgozott állami intézményben, addig Junghaus az állami szférával mindig külsős szakértőként érintkezett. Ugyanakkor Junghaus Tímea tevékenységében fontos szerepet kap a de-, illetve a posztkolonizáció, vagyis a roma önmeghatározás fontos része munkájának. Kőszegi tevékenysége, a romákról készített filmjei, a művészeti szalon működtetése hierarchizáltabb viszonyrendszert feltételez. A megfigyelő, a narratívát alakító tevékenység roma származásuként és nem roma származásuként más-más diszpozíció. Kőszegi tevékenysége mindig a hatalmi diskurzusok oldalvívén, de a civil oldalon állt, Junghaus tevékenysége viszont a hatalmi diskurzus képviselőjében – amennyiben az MTA Művészettörténeti Intézetének kutatója –, de civil vállalkozást működtetve jelenik meg. A hivatalos és a magánjellegű tevékenységek mindkettőjük életében összekapcsolódnak, de míg Kőszegi Editnél az állami intézményekben szerzett tapasztalat, kapcsolati tőke magánvállalkozásban kamatozódik, addig Junghaus Tímea esetében professzionálisan felépülő pályát látunk; ő egyszerre ügyel arra, hogy a hivatalos művészeti-

tudományos szakmának is tagja legyen, ugyanakkor civil vállalkozását megpróbálja állami segítség nélkül működtetni. A Kugler Art működését, tevékenységét kommunaszerűség jellemzi (a mindennapi élet és a munka nem választható el a lakásgalérián belül), míg a Gallery8 működését inkább a kooperáció (a projektjeiket közösen hozzák létre, de sokszor a személyes találkozást nélkülözve, interneten keresztül kommunikálva egymással).

Annyira különböző a két struktúra, hogy akár erőltetettnek is tűnhet az összehasonlításuk, mégis azt gondolom, hogy számos olyan pont van a két galéria működésbeli sajátosságaiban, amely jól összevethető, már csak azért is, mert ugyanazokkal a művészekkel működnek együtt.

Melléklet

	Kőszegi Edit	Junghaus Tímea
születési év	1952	1975
roma származású-e	nem	igen
végzettség	könyvtár-népművelés szak	művészettörténet, kulturális antropológia szak
jelenlegi pozíció	filmrendező, galériavezető	művészettörténész, az MTA Művészettörténeti Intézetének tudományos segédmunkatársa
	Kugler Art Szalon	Gallery8
galéria indulása	egy már élő hely spontán művészeti téré, galériává alakulása	az Alfred Toepfler Alapítvány Kairos-díjjával együtt járó pénzjutalom adja az anyagi bázist az induláshoz és az alapműködéshez
jelenlegi forma	köztes állapot a kereskedelmi galéria és a lakásgaléria között	alapítvány által működtetett kiállítóhely, közösségi tér
működés	félhivatalos	hivatalos
megjelenéseik	állami, nagyintézményi projekteken való részvétel	projektjeik pályázati forrásokra támaszkodva valósulnak meg
gyűjtemény	magángyűjtemény	alapítvány gyűjteménye
a benne, érte dolgozók közösségére jellemző	kommunaszzerű együtt munkálkodás	kooperáció
lokalizáció	belváros, V. kerület, kiemelt turista övezet	VIII. ker. Mátyás tér Magdolna Negyed Program, városrehabilitáció
események gyakorisága	havonta, kéthavonta szalonestek	kiállítások, művészeti projektek átlagban kéthavi gyakorisággal
bemutató hely jellege	közösségi tér	közösségi tér
alkalmazottak száma	fizetett alkalmazott nincs, önkéntesek segítenek	3
megállapodás a művészekkel	általában szóbeli	szerződéses, ami az adott projektre szól
támogatás	alkalmi anyagi támogatást nyújt roma művészeknek, akik képpel „fizetnek”	kiállítási lehetőséggel, művészi honoráriummal segítik a projektjeikben dolgozó művészeket
vásárlás	a művészek a mindennapi megélhetésüket várják sokszor a Kugler Arttól	a Velencei Biennálén való részvétel után a művészek irreálisan magas árakon határozták meg képeik értékét
kereskedelmi tevékenység	van	nincs
gyűjtemény	magán, de több nagy (állami) kiállításon szereplő gyűjtemény	az MTA Művészettörténeti Intézetének kutatója által tudatosan válogatott anyag
a gyűjteményben szereplő művek száma	több száz	41

Jegyzetek

[1] Az AROMA Fesztivál, amelyen kortárs roma festők és a Chachipe fotópályázat kiállítása mellett koncertek és kerekasztal-beszélgetések tarkították a programot, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Magyarországi Roma Galéria Egyesület, az Open Society Foundation, valamint a Törökfürdő Alapítvány szervezésében valósult meg 2012-ben Budapesten, a Szabadság téren.

[2] Sugár János: Omara. <http://tranzit.blog.hu/2008/03/07/omara>

[3] <http://gallery8.org/gallery8-hu>

Abstract

Judit Horváth

Scenes for the presentation of contemporary Roma art: the Salon Kugler Art and the Gallery 8

Based on interviews with the leaders of two art galleries presenting the Roma art of Budapest, the study presents the situation of Roma arts and examines the problems of cooperation between artists and galleries.

HORVÁTH JUDIT

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola

Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások Program

hjudit@a38.hu

Esztéta, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát. Az A38 Kiállítóhely és a K. Petrys vezetője, több mint tíz éve foglalkozik kortárs művészettel. A MOME Elméleti Intézetének óraadó tanára.

Kutatási területe a kulturális menedzsment, a kortárs művészeti galériák és a művészek viszonyrendszere, együttműködése Magyarországon.

Szabó Júlia

Te mikor kezdesz?

Roma újságírók nyomában

Kutatásom kiindulópontja az a megfigyelésem, hogy az elmúlt években nem egy roma újságíró-képző kurzus indult el, ezeken számos résztvevő végzett, többnyire sikeresen. Hol vannak ők? Kik jutottak szerephez a hazai többségi, illetve „saját” médiában? Kik lettek sikeresek, és hová tűntek azok, akiknek másfelé kanyarodott az életpályájuk, nem tudtak megkapaszkodni a hazai nyilvánosságban? A kutatásban először a képző helyeket, illetve ezek egykori vezetőit kerestem meg. Jelen tanulmány az itt szerzett tapasztalatokat elemzi. A következő lépés maguknak a roma újságíró kollégáknak a megkeresése lesz, ezt követően kerül majd sor szándékaim szerint a média-vezetőkkel készített interjúk elemzésére.

Bevezető

Miért jogos a kérdés? Anekdota a közelmúltból

A Magyar Rádióban – akkor még a Bródy Sándor utcában –, egy hétköznapi kora reggelén – a Cigányfélóra című – akkor még egyedüli roma műsorként létező – magazin szerkesztője üldögélt a közrádió kultúrtörténetileg is fontos, pagoda alakú kávézójában, a Pagodában, és kávézgatott. E korai órák általában csak a reggeli hírműsor munkatársai voltak az épületben, de ők ilyenkor – a technikai munkatársakkal együtt – a stúdióban dolgoztak. A Pagoda még üres volt ilyenkor. A szorgos takarítónők azonban ekkor járták végig az épületet és végezték napi munkájukat. Egyikőjük, egy kedves és nyilván kommunikatív hölgy az asztaltörlés közben odaszólt a műsorkészítő roma újságírónak: „Te melyik emeleten takarítasz?” „A negyediken” – válaszolt neki kollégánóm, és kávézott csendben tovább.

A történet – bizonyos értelemben a népi anekdotákhoz hasonlóan – mára szállóigévé vált, a kérdés egy rövidebb verzióban így hangzik: „Te mikor kezdesz?”

Ez a történet kiindulópontja és szimbolikus illusztrálása annak a jelenségnek, hogy egy nőt, aki feltételezhetően cigány, illetve annak vélhető, csakis takarítónői munkakörben lehet elképzelni, újságíróként, szerkesztő-riporterként nem.

Hol vannak a roma újságíró munkatársak?

Amennyiben a különböző nemzetközi TV csatornákat nézzük, feltűnő a rassz jegyek alapján beazonosítható hírolvasók és műsorvezetők sokszínűsége. Vajon miért nincsen képernyős roma műsorvezető, hírolvasó? Nincsenek tehetséges roma újságírók? Akikkel találkozhatunk a hazai médiában, mitől és hogyan váltak sikeressé?

A kérdés azért indokolt, mert évek óta több helyütt is zajlott roma újságíró-képzés, voltak sikeresnek mondható kurzusok, ahonnan több fiatal szakember került ki. A következőkben ezt a kérdést vizsgálom. A kutatásnak három szintjét tervezem:

- *A képzők* megkeresése, a képzések feltérképezése;
- sikeres újságírókkal való interjúzás;
- médiavezetők megkérdezése, interjúzás.

Ebben a dolgozatban az első szint bemutatásáig jutok, a következőket a jövőben tervezem elkészíteni, hogy a végén egy viszonylag teljesebb kép táruljon elénk, vajon itt is amolyan – a gender világából már ismert – üvegplafon jelenséggel állunk-e szemben, vagy egészen másutt kell keresnünk az okokat.

Elméleti alapvetés, vagyis a „semmit róluk nélkülük” elv

Kiindulópontom, hogy a sajtó tükrözi a társadalom sokféleségét, biztosítja mindazokat a nem látható és nem evidens kulturális különbségeket, árnyalatokat, amelyek során az önreprezentációnak jelentősége van. A média „színessége” az ott dolgozók „színességén” is alapul, hozzá tartozik. A BBC – mint közszolgálati médium – elvként szögezi le, hogy a társadalom összetételének kell megjelennie a szerkesztőségekben, a különböző etnikai csoportoknak képviseltetniük kell magukat nemcsak a szerkesztőségekben, de a vezetők között is, nemcsak azokban a műsorokban – és szerkesztőségekben –, amelyek róluk szólnak. Vagyis lefordítva, nemcsak romákról és romáknak szóló műsorokban és szerkesztőségekben. Ez azt jelenti, hogy egyetlen magyarországi etnikum sem zárható „mediális gettóba”.

Amennyiben a roma reprezentánsok megjelenének a médiában – ami nagy előrelépés lenne a társadalmi reprezentáció terén –, az pusztán annyit jelentene, hogy felmutatódik: a világ multikulturális, nálunk is az. A társadalmi üzenete ennél több: roma polgártársaink számára is nyitott mobilitási lehetőség az egyik meghatározó területre, a médiába való belépés.

A számos versenyképes roma médiamunkatárs képzése után természetesen merül fel a kérdés: miért nem találkozunk velük gyakrabban, hol vannak a hiányzó hangok és arcok? A helyzet ellentmondásosságát egy 2009-es dolgozat összegzése alapján vázolom: „... elmondható, hogy a romák negatív ábrázolásának okai között az interjúalanyok többnyire az egyes műfajok szakmai sajátosságait, illetve a roma befolyás alacsony mértékét említették. Legfontosabb szempontként többnyire a többségi munkatársak szerepe került szóba. Bizonyos

esetekben az előítéletességet, többnyire azonban a tudatlanságot, az ismeretek hiányát tekintették a negatív ábrázolások okának. A többségi újságírók eszerint általában nem jártasak ezekben a kérdésekben, illetve többnyire maguk a szerkesztőségek sem rendelkeznek tudatos koncepcióval a romák ábrázolásáról.” (Kiss 2009: 31)

Kiss Julianna ugyanakkor azt találta 2009-ben, hogy: „A többségi munkatársak hozzáállása többnyire nem befolyásolja kifejezetten negatívan a roma szakemberek szakmai sikereit, önállóságát. Az interjúalanyok általában arról számoltak be, hogy kapnak lehetőséget a komoly szakmai munkára, véleményüket számításba veszik. Azonban annak ellenére, hogy szakmailag többnyire elégedettek munkájukkal, többen kitértek arra, hogy roma származásuk miatt nagyobb elvárásoknak kell megfelelniük, többet kell dolgozniuk, mint többségi kollégáiknak. Mindennapi munkájuk során nem szembesülnek túlzott előítéletekkel, azonban esetenként előfordul a negatív megkülönböztetés. Nem feltétlenül részesülnek ezek szerint egyenlő bánásmódban, amely – a munka rendkívül fárasztó jellege miatt is – hosszú távon elégedetlenséghez és távozáshoz vezethet.” (Kiss, 2009)

Hogyan lehetséges az, hogy 2011-ben csak néhány roma műsorkészítő dolgozik a nagyközönség számára könnyen elérhető, látható és hallható helyen? Úgy, hogy a helyzet rosszabbodott, ahogyan Baranyi Mária egy 2011. márciusi interjújában nekem elmondta: „*A Rádió C jelenleg nem működik, zenét sugároz, jelenleg semmi mást. Nincs költségvetésük, az a hely, ami egy szellemi műhely volt, nem működik. Nincs. Emlékszem, hogy a Wesleyről én megszerveztem, hogy kifestették ingyen a falat, ezért olyan szép most. Most már multimédia kell, ami magába foglalja az internetes megjelenést, az írott szöveget és a képi és hangzó anyagot, és ami az interneten elérhető. Ez meg is van, vagy volt, a www.sosinet.hu. Egy évig működtek, de most pályázati pénz miatt nem fognak tovább működni. De én abban hiszek, hogy valami önfenntartó-önjáró dolgot kellene csinálni, hogy ne függjön a kormánytól, pályázati pénzeztől. Ha magát eltartaná hirdetésekkel, kezdetben elindulna pályázati pénzekből, de később önállósulna... Ez a sosinet, amit roma újságírók csinálnak, ez már hivatkozási alap lett, hírforrás. Ez multimédiás felület. Van kamerájuk, megvágják, feltöltik, ez a jövő. Egy kamerával megoldasz mindent, csinálisz hangzó anyagot, képet, mindent. Ezt a Nyílt Társadalom Alapítvány, az OSA, támogatta, de most éppen megszűnt.*

Szóval most van sosinet, a romnet.hu és a Cpress.hu. Hangzóban van egyedül a Jelenlét, ami egyedül van a hangzó éterben, a Rádió C alszik, van még a Klub rádióban a Szószóló, amit a Puporka Lajos és a Setét Tomi csinálnak. Van az MTV Roma Magazin, az ő stábjuk csinál anyagokat ide-oda... és a kereskedelmi médiákban kellene sok roma arc. Az Echo TV-ben volt a Balogh István Szilveszter, aki volt Rádió C-s... ott van egy roma életképeket bemutató valamilyen műsoruk, másutt nem tudok... illetve a Duna TV-ben van a Váradi Béla a Híradóban. Az MTV-ben van a Daróczi Tímea meg a Horváth Évi, valamilyen kulturális műsorban. A Dunán van még a Bársony Kata műsora, a Mundi romani, de ő is külső gyártásban készíti, nem belsőként, munkatársként.” (Baranyi 2011)

(Azóta ez a helyzet is romlott. Már nincs Szószóló sem. Joka Daróczi János sem dolgozik már a közmédiában, nincsen Rádió C, sem Roma Sajtóközpont.)

A következő lépcsőfok, illetve kérdés, hogy megvizsgáljuk, van-e roma etnikum, saját mondanivalóval ön maga és mások számára? Mi az a tartalom, amit megjelenítenének, ráadásul a legmodernebb módon, egy multimédiás felületen, a sosineten, vagy másmilyen digitális tartalomban, online felületen?

Érdemes megvizsgálni, hogy van-e ilyen sajátos üzenet. Mint ahogyan azt is, hogy a valaha multikulturális Magyarország hogyan vált homogénné, és hogyan szorultak gettóba az úgynevezett kisebbségi műsorok, hogyan maradtak meg abban az archaikus zárványban, amely a népviseletek és népdalok, népszokások és népi étkek hagyományőrző műsorait tekinti kulturális sokféleségnek, ahelyett, hogy valódi kulturális sokféleséget jelenítene meg, új stílusban és üzenetekkel. Azt vizsgálom tehát, hogy melyek lennének a 21. század multimediális felületeiben gondolkozó és dolgozó roma újságírók üzenetei.

A roma újságírás kutatásának előzményei

A roma újságírók sikerével, illetve sikertelenségével kapcsolatos kérdések másokat is foglalkoztattak. Előzményként megemlítem már Kiss Julianna dolgozatát (Kiss 2009). (A kérdést a másik oldalról, a romák médiareprezentációjának oldaláról bemutató kutatások, Bernáth Gábor és Messing Vera munkái ismertek, hangsúlyozom azonban, hogy ők nem az önreprezentáció felől közelítenek.)

Az előzményekhez feltétlenül hozzátartozik a Kisebbségi és Emberi Jogi Alapítvány (KEJA) kiadványa, amely az Európai Szociális Alap (ESZA) és a magyar kormány által támogatott „Esélyegyenlőség a médiában” című pályázat segítségével összefoglalta a roma újságíró képzés helyzetét. A KEJA füzetek/3-ban ezt olvashatjuk: „Több szakmai fórumon elhangzott már, hogy Magyarországon mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi médiumok részéről egy ’társadalmilag igazságosabb, összetettebb, pozitív roma-kép’ kialakítására lenne szükség. Az elmúlt években a különböző roma médiumok megjelenése – mint például a Roma Sajtóközpont, a Rádió C –, illetve a képzett roma újságírók tevékenysége valamennyire érzékennyé tette a médiaműfajokat, így ezek tudatosabban és szolidárisabban foglalkoztak a romák helyzetével. Ahhoz, hogy a romák valóban részt vegyenek a programok gyártási folyamatában és hosszútávon pozitív változások menjenek végbe, nagyobb mértékű átalakulásra lenne szükség. Egyrészt tartalmi, másrészt médiaszabályozási változtatások lennének szükségesek. Az ezekkel kapcsolatos javaslatok a Szociális és Munkaügyi Minisztérium által 2007-ben megjelentetett kiadványban kerültek megfogalmazásra – Zöld Könyv, Romák média-ábrázolása címmel.” (KEJA füzetek 3., 2007)

Mindenekelőtt térjünk vissza az igazi előzményre, mégpedig az első hazai roma műsor elindításához.

Cigányfélóra - az első adás, 1988

Az a bizonyos „első fecske”. Szerkesztőjétől megtudjuk, hogyan indult ez a műsor. Az időpontja is sokatmondó, hiszen még a rendszerváltás előtt került adásba. *„Az első adás 1988. december 16-án került sugárzásra, s abban Sóskuti Márta és Ördögh Csilla mellett Kardos Ernő egy interjúja ment le, de egy beszélgetés során mi, a riporterstúdió résztvevői is megszólaltunk.*

Márta olyan munkatársakat keresett, akik ismerik, értik a romákat, akik közülük valók. Nagyjából ötven riporterjelöltet hallgattak meg, s abból négyünket választottak ki. Behívták

az ötven embert a Rádióba, s azt kérdezték tőlünk, ha indulna egy cigány műsor, szerintünk miről és hogyan kellene szólnia. Kiket, hogyan lehetne elérni, megszólítani vele? Természetesen nem csak a gondolatainkra, hanem mondatfűzésünkre, meggyőző erőnkre, beszédstílusunkra, kiejtésünk helyességére, hangszíneinkre is figyeltek. Két hét múlva kaptam egy levelet: ha van kedvem egy tanfolyam elvégzésére, a három másik kiválasztottal együtt az induló műsor állandó munkatársa lehetek. Az egyikük Hollai Kálmán színművész volt. A másik Bogdán Béla, akkor népművelő és egy művelődési ház igazgatója volt. Később pedagógus lett. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal alapító munkatársa, főosztályvezetője, tanácsosa, majd főtanácsosa volt, a Kalyi Jag Nemzetiségi Szakiskola tanára, igazgatóhelyettese, végül sok éven át, a haláláig az igazgatója. Ő sincs már közöttünk. 55 évesen, 2005-ben hunyt el. A harmadik kiválasztott Sztojka Kati volt, aki Bari Károly egyik meseforrásaként és a 'Vigyél magaddal!' című film főszereplőjeként volt ismert. Én voltam a negyedik közöttük. Kezdetben még két fiú volt, aki sokat dolgozott be a műsornak. Egyikük a nagyon fiatalon, 33 éves korában elhunyt Kovács Zoli, aki szociálpedagógusként dolgozott, s nevét ma a csepeli cigány óvoda viseli. A másik Kovács József volt, aki már akkor is szívesen és nagy tehetséggel írt verseket. Azóta több mint tizenöt önálló verseskötettel büszkélkedő költő. Kovács József Hontalan néven írta be magát a halhatatlanságba.” (Varga 2011)

A Cigányfélóra roma műsorvezetőjének fiataalkori életében a rádió kiemelt helyet foglalt el, az újságíró karrier egy érzelmi azonosulásra épülő motivációt jelentett. „Egy Isten háta mögötti kis falucskákban kezdődött a 'szakmai előéletem'. A cigánytelepen – ahol születtem – áram sem volt, nemhogy rádió. Az emberek többsége számára akkoriban a rádió jelentette az ablakot a világra. Amikor beköltöztünk a faluba, kezdetben a szomszédba jártunk rádiót hallgatni, azután anyukám vett egy készüléket. Az az ütött-kopott rádió nekem maga volt a csoda. A kedvenc műsorom Miska bácsi levelesládája volt. Rejtvényeket, mindenféle megírandó feladatokat is adtak benne. A faluból többen is hosszú levelekben írtuk meg a véleményünket a feladott témákban, aztán lestük: jó lesz-e, amit írtunk. Emlékszem, többször is sikerrel jártam. Nemcsak a rádióban való megemlézések estek jól, hanem az is, hogy összesúgtak a boltban a hátam mögött, hogy 'ni, ez cigány Kati lánya, akit beolvastak a rádióban'. A rádiózással legközelebb a Cigányfélóra kapcsán lett csak dolgom. Mint említettem, népművelő és tanár voltam. Írástudatlanoknak szerveztem írásoktatást, cigányoknak kulturális programokat, klubfoglalkozásokat. Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy nemcsak a résztvevők, az illetékesek is nagyra tartották ezt az akkor társadalmi munkának nevezett tevékenységet, ami meggyőzően ismertté tehetett, hiszen a Társadalmi Egyesülések Szövetsége és a Nőszövetség is országos testületi tagjává választott. A Rádiónál hosszú ideig csak külső munkatárs voltam, így az is belefért az életembe, hogy az Ashun kate!/Bagām Sama!/ 'Figyelj rám!' című, legelső magyar tévéműsor induló stábjának is dolgozzak.”

A kollégáktól kapott segítség fontos minden indulásnál, különösen, ha valaki elsőként lép egy új pályára. „Elsősorban Mártától és Csillától kaptam segítséget, de ez természetes is volt. Mindig részletesen értékeltük a lement adásokat. Ezekből tanultam a legtöbbet. Ha azonban a segítségeket veszem számba, mindenképpen szólni kell a hangtechnikus stúdiós munkatársakról is. Azzal, hogy nagyon sok negatív példát meséltek el, ők is rengeteget segítettek, hogy elkerüljem a hasonló helyzeteket, hibákat. Sokan lebecsülik őket, pedig borzasztóan szép történetek és kétségbeejtően nagy hibák tudói. Érdemes volt és érdemes ma is figyelni rájuk, a véleményükre. Aztán ott voltak az olvasói levelek. Kosárszámra jöttek a műsorhoz. Vérlázító gyalázkodók és jobbító szándékúak egyaránt. Mindkettőből sok elszántságot, erőt és sok ötletet lehetett meríteni.” (Varga 2011)

A cigánypolitikusok szerepeltetése tanulságos, mert ebben is megjelenik az, amit politikai párhuzamosságként definiál Hallin és Mancini, a médiarendszereket elemző könyvében (Hallin–Mancini 2008: 37). „*A legitimekkel természetes volt, hogy kell, lehet és szükséges is időnként szót váltani. Az országgyűlési képviselőinkkel, a cigány önkormányzatok megválasztott elnökeivel. Megválasztott polgármestereinkkel, képviselőtestületi tagjainkkal. Mindenki, aki mögött mérhető választói akaratok voltak. Más médiamunkásokkal szemben én túl jól ismertem ahhoz a közeget (s időnként a személyeket is), hogy ‘bedőljek’ a handabandázásnak. A ‘több tízezres tagságoknak’, az ‘óriási tömegek állnak mögöttem’ típusú harsogóknak. Természetesen minden jó szándékú és valóban értelmes kezdeményezésükről vagy érdemi kérdésfeltevésükről számot adtunk.*” (Varga 2011)

A roma kollégákról kérdezve máris feltűnik a „státusz” kifejezés, amit azért vetitek előre, mert a többi interjúban is hangsúlyos a biztos állás hiányának kérdése. „*A már említetteken kívül is voltak roma/cigány kollegáim. Siroki Sanyi sokáig műsorvezető társam volt. Egyik héten ő, a másikon én vezettem a műsort. Előadóművészként is igyekezett érvényesülni. Aztán úgy döntött, Kanadában kezd új életet, ahol nem számít a bőre színe, csak a tehetsége. Sánta Andrea, Ignác Tünde (ma Kende Anna Tünde), majd Nagyné Váradi Anna és Petrovics Erzsike volt külső munkatársam. Valamennyien tehetségesek voltak, nagy tapasztalattal rendelkeztek, színvonalasan dolgoztak. Elmaradásuk oka a státuszhiány volt, főállást akartak és tudtak szerezni (Andrea a Rádió C munkatársa, Tünde a Világunk folyóirat főszerkesztője lett), vagy éppen a főállásuk adott számukra (Anna és Erzsike esetében) olyan többletfeladatokat, amelyeket már nem lehetett összeegyeztetni a rendszeres rádiózással. A legfájóbb az volt, hogy több gyakornoki programot is vezettem roma származású, médiába vágyó újságíró palántáknak. Három olyan személyre is akadtam közöttük, aki küldetésstudata és östehetsége révén kimagasló rádiós lehetett volna, de státuszt nem kaptam a számukra. Nyomon követtem őket, egy darabig tartottam a kapcsolatot velük... Másutt, nem a médiában találtak végül munkahelyet. Ezért máig vérzik a szívem.*” (Varga 2011)

A roma újságírók lehetőséghez jutásában is elsődlegesnek tűnik pályára kerülésük segítése, ebben az interjúban is szerepel a csalódás, a becsapottság érzése, amit a képzésekben részt vevők éreznek, amikor nem tudnak pályára kerülni. „*Igazi munkát kéne biztosítani nekik. Nemcsak roma lapokban, cigány műsorokban. Az utóbbi húsz évben számtalan mediaképzés indult a cigány származású fiataloknak, amit boldogan és reményekkel telve vállaltak. Sokan voltak közülük alkalmasak is, tehetségesek is, elkötelezettek, okosak, bátrak. A legtöbben álmaikat veszítve távoztak a területről. Becsapva érezték, s joggal érezhették annak magukat. Többen az azóta megszűnt Rádió C-ben dolgozhattak egy ideig, vagy gyakornokként, fizetés nélkül. Egy-egy fecske több intézménybe is bekerült, valami igazán marginális helyre, s nem sikerült tavaszt csinálniuk. A kiemelkedőbbek közül azóta kirekedtek vagy nem kényszerből is pályát módosítottak. Azt is szoktam mondani a magam sorsán példálózva, hogy egy cigány újságírónak, aki újságíró vagy mediadiplomát szerez, nincs ráírva a papírjaira, hogy kérem szépen, ez csak cigány tárgyú műsorok és riportfilmek készítésére, cigánytárgyú cikkek írására jogosít fel. Mégis afféle rezervátumba kényszerül a lapoknál is a cigány közíró. Utoljára és a történelem kezdetétől mindezidáig egyedül az Aranytollas Farkas Kálmán bácsi büszkélkedhetett azzal, hogy cigány létére egy megyei napilap szerkesztője lehetett. Igaz, az is egy rendszerrel ezelőtt történt.*”

Azokat, akik nincsenek a pályán, de oda törekednek, azzal lehetne leginkább segíteni, hogy nem indítunk számukra olyan képzéseket, amelyekhez az abban részt vevő médiumok csak gyakorlóhelyet biztosítanak, tartós és érdemi munkahelyet nem. A már pályán levő cigány újságírónak elvileg van egy tagozatuk (Cigány Újságírók Szakosztálya) a MÚOSZ-ban, ez

lehetne a szellemi műhelye, mentora és kvázi ügynöke ezeknek a kollegáknak. Sajnos, messze nem az. A legtöbb roma újságíró be sem lép az öt vagy hat hazai országos sajtószövetség egyikébe sem. Egy töredékük inkább, saját magába zárkózva, megalakította a Roma Újságírók Szövetségét, a RÚSZ-t, ami nem lett több egy virtuális találkozóhelynél a weben.

Én magam a Tegnapután egyesülettel, amelynek elnöke voltam, több alkalommal voltam szervezője a cigány/roma újságírók találkozójának. Erre nem csak a nyomtatott, sugárzott és online sajtó roma származású munkatársait hívtuk, vártuk, hanem azokat is, akik az egyes orgánumoknál a romaügy cikkeinek nem cigány felelősei, akik rendszeresen írnak, beszélnek erről. Évente egy-egy ilyen összejövetelt szerveztünk, mindig abban a reményben, hogy megszületik a rendszeresebb találkozás igénye. Tizennégy vendégnél nagyobb létszámig nem jutottunk, pedig alkalmanként 150–200 értesítést, meghívást is küldtünk. Szövetséges-keresés és együttműködés nélkül remény sem lehet, nemhogy az érdekérvényesítésre, de még az érdekek megjelenítésére sem.

Az amerikai 'néger kvóta' érvényesítéséhez hasonló törekvésekre, amik pár évtizeden belül elképzelhetetlenül nagy eredményekre vezettek, nálunk – a mostani közhangulatban – nem látok esélyt. Noha még egy éve magam is lelkesen kezdeményeztem és sürgettem, ma úgy látom, hogy bevezetése többet ronthatna, mint javítana. Annyi médiamunkás került munkanélküliként az utcára, s annyi kommunikációs végzettségű fiatal keres hiába állást, hogy most előjogot, kedvezményt adni a roma újságíróknak vészes felelőtlenség lenne, soha nem látott, kiélezett indulatokat szülne. Most talán az segíthetne leginkább, ha a szegényügy (benne a romák ügyével) bemutatására folyamatos sajtópályázatokat írnának ki civil szervezetek és a média (a közmédia kötelezően), s a beérkező munkákat havonta értékelnék, díjaznák és megjelentetnék. A kiírás úgy szólhatna, hogy csak szabadúszó újságírók indulhatnak, a főállással rendelkezők nem. A nagy főtémán belül lehetne altémákat megadni és díjazni, például 'hajléktalanok, munkanélküliek, fogyatékkal élő szegények, bevándorlók, romák, stb'. Ez egyszerre szolgálhatná az időszerű téma felszínen tartását és a tehetséges álláskeresőket javadalmazását, ismertté tételét." (Varga 2011)

Külön kutatást érdemlő kérdés, hogy vajon miben különbözik a műsor, ha roma, illetve nem roma a műsorkészítő? „George Cukor, a hollywoodi filmdirektor nagyon sok magyar munkatársat foglalkoztatott. Az íróasztala fölél a félreértések elkerülése érdekében azonban kifüggesztette a feliratot: 'Nem elég, hogy magyar vagy! Tehetségesnek is kell lenned!' A tehetségtelen roma és nem roma műsorkészítő között az ég adta egy különbség sincs. Csak a tehetségesek között akad. Másféle érzékenység vezeti a romát. A tehetséges nem roma operatőr-rendező felfedezi a riport során, hogy milyen sok szép ráncos karakter akad a jelenlevők között. A roma azonban tapasztalatai alapján sejti, hogy fogatlanok, s mivel ez a látvány, a többségi társadalom előítéleteit erősítheti, alig időz az arcon, mielőtt elmosolyognák magukat, inkább a dolgoz kezeikre fordítja a kamerát. Az egyiknek kiváló – és egyébként valóban tökéletes – vágókép lehet az a sok rozszant bútor a szobában, a másik tudja, hogy ez a szobában élő számára szégyen, s a világért sem rögzítené. Az egyik csak a szavakat érti, vagy azokat sem. A nagy hangerővel egymásnak eső nőkben a vitatkozó ellenségeket látja, a másik ismeri azt is, hogy csak egy kötelező erejű közösségi rituálét lát. Az egyik felháborodva mutatja az italos flaskákkal a temető kapuján belépő cigányokat, a másik tudja, hogy az évfordulón együtt kell inni a halottal, s önteni a flaskákból a sírra. De ezek csak a felületi különbségek. A tehetséges és tisztességes nem roma is keresi a pozitív példákat. 'Az igazat mondd, ne csak a valódit!' követelményének azonban a tehetséges roma könnyebben és érzékelhetőbben megfelel. Ismeretsége és tapasztalatai jobban felkészítik erre, s előtte a romák is könnyebben, hitelesebben és gazdagabban nyílnak meg. Én eddig romákról,

romákkal szóló műsorról beszéltem. Ha a kérdés – amiből hiányzik ez a megszorítás – általános műsorokra vonatkozik, aminek nincsen romákkal összefüggő eleme, akkor a válaszom ez: szeretném hinni, hogy a tehetséges és tisztességes roma/nem roma műsorkészítők műsorai között nincsenek lényegi különbségek...” (Varga 2011)

Hiányzó hangok és arcok, avagy egy fecske nem csinál nyarat

A következőkben bemutatok néhány képző helyet, kiemelve fontos szempontokat a vezetőikkel való interjúkból. Előrebocsájtom, hogy mostanáig nem sikerült kapcsolatba lépnem Elbert Mártával, aki szociológusként megszervezte a Fekete Doboz Alapítvány által működtetett Roma Média Iskolát. Azért, hogy semmiképpen ne hiányozzék a képző helyek közül ez a hely, két idézettel jellemzem szerepét. Először az *Élet és Irodalomban* megjelent vitacikkből idézek. Elbert Mártának egy cikkére válaszul Örkény Antal és Székelyi Mária szociológusok a következőképpen minősítik a média iskolát: „Jelentésünkben ugyanis a projekt megvalósítását kiemelkedően jónak értékeltük, és a szövegben többször nehezményeztük, hogy a Phare a pénzügyi támogatás csúszásával ellehetetleníti az iskola munkáját. Nem akarjuk terhelni az olvasót a teljes jelentés unalmas szövegével, de érdemes idézni belőle néhány kitétel: Az iskola nagyon fontos szerepet tölt be: szakmát ad a roma gyerekek kezébe, a közismereti órákon igyekszik pótolni a tudásokban meglévő hiányokat. Mindemellett egész szellemiségével, követelményrendszerével példamutató mintáját adja annak, hogy hogyan lehet a hátrányos helyzetű fiatalok számára igazi esélyt biztosítani. Mivel a jelen pályázat csak egyetlen évfolyam költségeit finanszírozza, a kuratórium figyelmébe ajánljuk a Médiaiskola jövőbeli pályázatait. Az a véleményünk, hogy mivel pályázati pénzek nélkül az iskola nem tud fennmaradni, mindenképpen célszerű lenne egy folyamatosan garantált, a működéshez elégséges pénzüsszeget rendelkezésükre bocsátani. Folyó oktatási programokra adott pályázati pénzek esetében elengedhetetlen fontos lenne a pályázati pénzeket úgy folyósítani, hogy ne lehetetlenüljön el a program. A menet közbeni ellenőrzéseknek a célja ilyen esetekben az esetleges hiányosságokra való rámutatás, de semmiképpen sem szabad a pénzek folyósításával az ellenőrzések eredményét megvární.” (Örkény–Székelyi 2005)

A második idézet a médiaiskola hallgatóinak szintén az *Élet és irodalomban* megjelent levele: „Az Elbert Márta ellenségei című válaszcikk megszólított minket, Roma Médiaiskolásokat, volt diákokat (Örkény–Székelyi: Elbert Márta ellenségei, *ÉS*, 2005/24.). Úgy érezzük, el kell mondanunk, hogy nekünk, volt diákoknak, mit jelentett ez az iskola.

Megtanították nekünk ebben az iskolában az újságírás legalapvetőbb normáit, így az objektivitást, elfogulatlanságot, a ténszerűséget, tárgyilagosságot. Valamint megtanították nekünk még azt is, hogy gyakran csak egyetlen eszközként a kameravégre kapott valós életsors bemutatásával tiltakozhatunk egy-egy társadalmi jelenség ellen. Készítettünk filmeket emberi sorsokról, és érzékeltetni tudtuk hűen, mintegy naturálisan a kilátástalanságot, a látszatemegoldásokat, az árnyékból a fénybe kívánczó sorsokat.

Az igazságtalanságokat, amikor az embereknek mindössze csak annyi a bűnük, hogy szegények, gyerekek, vagy éppen romák. Valamint kameravégre kaptuk az is, hogy ma Magyarországon egy kisgyerek az előítéletesség okán bármikor fogyatékosá minősülhet.

Ez nem csak a kis „szereplők” drámája, ez mindannyiunk drámája, mert bármelyik roma fiattal ma még megtörténhet – és velünk is megtörténhetett volna – és akkor most nem olvashatná e sorokat a kedves olvasó. Hát ilyeneket tanultunk mi ebben az iskolában.

A digitális kultúra adta eszköztár lehetőségeit, a dokumentumfilmeket hívtuk segítségül az előítéletesség csökkentésére. Saját élményként élhettük meg azt, hogy milyen ereje van a dokumentumfilmnek egy-egy társadalmi jelenség megragadásában, mindezt egyéni sorsokon keresztül.

Lehet, hogy ez kevés, de akkor is filmjeink és tanulmányaink által célunk, hogy az emberek toleránsabbak legyenek a társadalom egyre inkább elszegényedő rétegeivel szemben. Segítünk a nézőknek szembenézni olyan jelenségekkel, mint az előítéletesség, a hajléktalanság, a szexuális másság, vagy éppen árvaság, állami gondozás.

Másképpen szólunk, képekben gondolkodunk, és legfőképpen az egyénben. Sok mindenre büszkék vagyunk az Iskolánkkal kapcsolatban, de amire a leginkább büszkék vagyunk, az Főgel Katalin, volt osztálytársunk filmjének karrierje – díjakat díjakra halmozott.

’Szia, Veress Kriszta vagyok a tévé kettőtől. Csütörtökön megyünk forgatni.’ Ezek a szavak sok újságíró palántának az álmaiban jelennek csak meg. Szóval, Révész Pál vagyok, a Fekete Doboz Alapítvány Roma Médiaiskolájának tavaly végzett hallgatója. Cigány, lehetséges jövőképpel. Ami most a jelen: egyfolytában csörgő mobiltelefon, pörgés egyik forgatási helyszínről a másikra a tévé kettővel. A fenti mondat valósággá vált, hétköznapijaimat tölti meg tartalommal, és itt jön a képbe a Fekete Doboz Roma Média Iskolája, ezt mind az Iskolának, és Elbert Mártának köszönhetem, ja és persze anyukámnak, meg még sorolhatnám.

Az ígéret szép szó, ha betartják úgy jó, szól a közmondás. A cigányokon annyian és annyiszor akartak az utóbbi években segíteni. A Fekete Doboz is ígért. Azt, hogy megtanítanak a filmkészítés alapjaira, szállást és ösztöndíjat biztosítanak. A közel egy év alatt mindent, amit ígértek, betartottak.

Szóval a Roma Médiaiskola valószínűleg nem indul el az idén. Ebben a legrosszabb, hogy nem jön következő generáció a médiába, akik nyíltan hangoztatják, romák vagyunk és tehetségesek. Rengetegszer szó esett arról, hogy minél több roma kerüljön a médiumokba, ez így nem lesz könnyű.

Na, de elkalandoztam. A lényeg, hogy mit is kaptam az Iskolától. Tudást, reményt, ösztöndíjat, emberséget, szeretetet és nem utolsósorban valami olyan lelkiezt, amely segíthet túlélni mindazt, amit bár értelmiségiként, de mégis romaként kell megélnem. A Fekete Doboz segített nekem a legtöbbet, hogy megálljam a helyem itthon, Magyarországon. Nekünk csak ez számít: Révész Pál, Baranyi Mária, Főgel Katalin, Jeremiás Attila, Bordás Róbert, Atyimov Mariann, Földi Tamás, Mundér Guszti, Gallyas Gyula, Pfigel Dóra, Kormányos Katalin, Horváth Mariann.” (Olvasói hozzászólás, 2005)

Ez a két idézet Elbert Márta roma médiaiskolájának szerepét mutatta be.

A Roma Sajtóközpont

A Roma Sajtóközpont (RSK) hivatalos és informális gyűjtőpontja volt mindazoknak, köztük romáknak is, akik a „roma médiakép” átírásán, átrajzolásán fáradoztak, így sokan voltak a központ aurájában, akik később valamilyen médiumban feltűntek újságíró gyakornokként.

A Roma Sajtóközpont 1995 decemberében „azzal a céllal jött létre, hogy a többségi elektronikus és írott médiában megjelentetett anyagaival egy valóságosabb és kiegyensúlyozottabb roma médiakép kialakulásához adja hozzájárulását. A politikai elkötelezettségtől mentes szervezet működésének tizenkét éve alatt több mint 3000 hírt és 600 nagyobb terjedelmű, elemző anyagot jelentetett meg – anyagaik hatvan százaléka jelent meg legalább egy országos napilapban... Az RSK 1999-ben az írott hírszolgáltatás mintájára egy rádiós programot is újtára indított. Az elkészült anyagok a Magyar Rádióban, annak körzeti stúdióiban, valamint 15 különböző helyi rádióban kerültek adásba.” (KEJA füzetek/3, 2007)

Az RSK tevékenysége ezen is túlmutatott, hiszen együttműködtek egy szlovákiai és csehországi romaszervezettel, hírcserén alapuló nemzetközi tudósítói hálózatot építettek ki, elvégezték az első reprezentatív roma médiafogyasztási kutatást, négy ország szervezeteivel közösen összehasonlító média-elemzést végeztek. Terveik között szerepelt egy média monitoring és tartalomelemző program megszervezése.

A Független Médiaközpont

A KEJA füzetek/3 a következőképpen vázolta fel a Független Médiaközpont születésének hátterét: „A budapesti Független Médiaközpontot a New York-i székhelyű, Független Újságíró Alapítvány (Independent Journalism Foundation, IJF) hozta létre 1995-ben. ... A Független Médiaközpont egy politikai elkötelezettségtől mentes közhasznú alapítvány, amely újságíróknak kínál képzési programokat, valamint kerekasztal-beszélgetéseket és szakmai szemináriumokat is rendez. A Médiaközpont célja, hogy támogassa és erősítse az etikus magatartáson alapuló pártatlan újságírást és hozzájáruljon a média kiegyensúlyozott fejlődéséhez.

A központ tevékenységében az elmúlt években külön hangsúlyt kaptak az újságírók továbbképzését célzó tematikus, szakosított programok, a kisebbségi és multikulturális kérdésekről szóló képzések és rendezvények, továbbá egyre erőteljesebb a délkelet-európai térség médiaszervezeteivel kialakított nemzetközi együttműködés.

A Független Médiaközpont hivatalosan bejegyzett neve Független Újságírók Alapítványa (nyilvántartási száma 6508). A szervezet 2006 tavasza óta közhasznú alapítványként folytatja tevékenységét.” (KEJA füzetek/3, 2007)

Ilyen háttérrel indult el 1998-ban – a Roma Sajtóközpont kezdeményezésére – a Roma Újságíró gyakornoki Program, amely Közép-Kelet Európában egyedülálló képzési formát jelentett.

A Washingtonban működő Knight Alapítvány Nemzetközi Újságírói Programjával együttműködve a szakma kiváló és tapasztalt szakemberei vettek részt az oktatásban. A Knight Alapítvány ösztöndíjasaként 9 éven át volt a program vezető tanára és a roma program

koordinátora Janis E. Overlock. A program célja az volt, hogy a tíz hónapos elméleti és gyakorlati képzés alatt a tehetséges roma fiatalokat felkészítsék a többségi médiában való újságírói pályára.

Móricz Ilona, a Független Médiaközpont vezetője így vall az indulásról: *„A kezdeményezés eredetileg a Roma Sajtóközponté volt. Kezdetől fogva volt együttműködés a Roma Sajtóközponttal, de mivel az nem képzési intézményként, hanem inkább hírügynökségként működött, az együttműködés is átalakult. Egy idő után nálunk zajlott minden, mi pályáztunk, mi szerveztük meg. Amikor én idejöttem, ezek a tanfolyamok már itt voltak. Amikor az első évfolyam végzett '98-ban, a diákokat már ismertem. Akkor Janis Overlock volt a médiagyakornoki program vezetője. Egyébként a program modellje is amerikai minta alapján jött létre. Kezdődött a három hónap nagyon intenzív, reggeltől estig tartó képzéssel, elméleti alapozással, bár akkor még nem volt olyan szigorú menete a tárgyaknak, mint később, amikor már akkreditált képzéssel párosult. A relatív rövid elméleti felkészülést egy hosszú gyakornoki munka követte, ami körülbelül 5–6 hónapos gyakorlatot jelentett különböző szerkesztőségekben. Ez volt az alapmodell, ami minden évben kicsit változott. Egyrészt attól függően, milyen tapasztalatokat szereztünk, mire volt szükség, mit lenne jó még tanítani. Volt olyan év, amikor volt lehetőségünk angolt tanítani, máskor viszont nem. Ez alapvetően pénzkérdés. Egy nonprofit szervezet másként működik, mint egy iskola, ahol a kidolgozott tantervet, tanmenetet hajtják végre évről évre. Nálunk ez nem megy, támogatásfüggő minden.*

Annakidején Janis nagyon sok órát tanított, az újságírás alapismereteit javarészt ő tanította, tolmáccsal. Az írásgyakorlatot, a beszédtechnikát és a közismereti tárgyakat mások tanították. Minden tárgyra megvoltak a tanáraink. Több, mint harminc fős oktatói csoport szerveződött a program köré, operatőröktől kezdve gyakorló újságírókig. Tíz évfolyam zajlott le eddig, átlagosan egy 8–9 hónapos tanfolyam évente. 2010-ben fejeztük be a 10. évfolyamot. Mi hirdettük meg, mi bonyolítottuk le. A Roma Sajtóközponttal az együttműködés mindvégig megmaradt, hiszen küldtünk hozzájuk is gyakornokot, mint ahogy más szerkesztőségekbe, oktatóként is bevontuk munkatársaikat a munkába. Mindig elismertük, hogy a kezdeményezés tőlük származott.

A toborzás elsősorban levelezés útján történt, minden fellelhető roma szervezetet, önkormányzatot megkerestünk. Természetesen hirdettünk a médiában is, például a Népszabadságban, de volt, amikor csak a Rádió C-n keresztül, amikor az még működött. Bármilyen furcsa, igazán hatékony mindig a szójhagyomány útján történő információátadás volt. Az egykori diákok saját környezetükben terjesztették a tanfolyam hírért, és persze az ő példájuk vonzotta a többieket. Soha nem volt gond abból, hogy elég jelentkező legyen, általában 3–5-szörös túljelentkezés volt.

Egy tanfolyamon 8 és 14 közötti volt a végzős létszám, évenként változott, és minimális volt a lemorzsolódás. 110-en végeztek összesen a tíz tanfolyamon. Ebből 98 volt a magyarországi roma fiatal, a többiek szlovákiai, szerbiai, romániai magyarul beszélő romák.

A jelentkezéshez mindig írásban kértünk önéletrajzot, egy írást vagy publikált anyagot, tehát lényegében úgy, ahogyan az más, magyarországi újságíró iskolákban is történik. Ezután a pályázókat behívtuk a felvételire, ami két részből állt. A közéleti és újságírói alapismereteket felmérő részt követően a jelentkezőknek kellett egy önálló fogalmazást írniuk, majd pedig egy rövid beszélgetésre került sor. A jelentkezés alsó korhatára mindig 18 volt, felső korhatárt nem szabtuk. Volt 42 éves diákunk is, de az idősebb kor soha nem jelentett semmilyen problémát. Inkább az, ha valaki túl fiatal volt, és nem bizonyult elég érettnak. Az első

évfolyamok résztvevői között alig találni felsőfokú végzettségű hallgatót. Később viszont gondolkodtunk azon, hogy talán jobb munkaerő-piaci pozícióba hozhatnánk a végzősöket, ha eleve felsőfokú végzettségűek vagy olyanok közül válogatnánk, akik nagyon közel állnak a diplomához. Ám ez a lépés nem hozott több eredményt, és elsősorban amiatt, hogy a váltás egybeesett a magyar média általánossá váló, nehéz gazdasági helyzetével. Míg tehát az első évfolyamok végzősei közül szinte mindenki el tudott helyezkedni, az utolsó években a diákok hiába töltöttek ugyanolyan hosszúságú gyakorlatot, hiába tanultak emelt óraszámú különböző tárgyakat és hiába nem voltak tehetségtelegebbek az előző évfolyamoknál, már nem tudtak állást szerezni. Ha egy-egy évfolyamról néhány diáknak sikerült az újságírói pályán megmaradnia, akkor már örültünk.

Az írásbeli felvételi után tehát volt egy beszélgetés is. Azt tapasztaltuk, a jelentkezők sokkal erősebbek a szóbeli, mint az írásbeli kommunikációban. Egészen eltérő volt a jelentkezési motiváció is, mint mondjuk egy többségi újságíró iskola felvételijén. Amikor megkérdeztük, miért akar újságíró lenni, nem azt hallottuk, hogy 'szeretnék bekerülni a médiába, mert...', hanem azt, hogy 'szeretnék segíteni a romákon', tehát 'azt szeretném megmutatni, hogy nekem sikerül, és ha sikerült, akkor azon leszek, hogy segítsék a nehéz sorsú embereken'. De arra a kérdésre, hogy a jelentkező mit akar az újságírással kezdeni, már bizonytalanabb válaszokat kaptunk." (Móricz 2013)

A kérdés az, hogy lehetséges-e kapcsolatra lépni – akár formális akár informális szerződés révén – bármilyen médiával, ahol pályakezdőként, gyakornokként elindulhatnak az itt végzetek. „A szerkesztőségek abszolút nyitottak, tehát gyakornoki helyet egy telefonnal lehet szerezni, öt vagy nyolc hónapra is. Ez nem probléma, és általában nagyon segítőkészek a kollégák. Az elhelyezkedés az utóbbi 4–5 évben megnehezült, és nem lehet ilyen szerződést kötni, ha nincs meg rá a pénz. Tehát az utóbbi két évben nem indítottunk alapképzést, mert azt mondtuk, hogy inkább azoknak szeretnénk segíteni, akik már elvégezték az újságíró tanfolyamot és szeretnének a pályán maradni. Mert azt tapasztaltuk, ha az első két évben (a végzetek) nem kapnak elhelyezkedési lehetőséget, akkor egészen biztos, hogy előbb-utóbb elhagyják a pályát. Nincs meg az a szülői háttér, amely megengedné, hogy a végzős diák ingyen vagy minimális díjazásért huzamos ideig gyakornokoskodjon. Ez teljesen irreális lehetőség számukra. A szerkesztőségek pedig nem igazán tudtak senkinek szerződést ajánlani. Volt olyan eset is, ahol pénzt kértek volna, hogy egyáltalán gyakornoknak oda fogadják, így aztán ez kútba is esett. A Független Médiaközpontnak az MTI-vel korábban több éven át volt ilyen szerződése. Az MTI évente 1–2 gyakornokot alkalmazott fél-fél évre és törődtek velük. Ez abszolút példaértékű volt, kár, hogy több nem követte. Voltak TÁMOP programok keretében meghirdetett projektek, ahol az együttműködő szerkesztőségek vállalták, hogy az első hat-kilenc hónapig egy munkaerőt kapnak az EU-s projekten keresztül, majd tovább foglalkoztatják saját költségen. Néhány gyakornoknak sikerült ottmaradnia a szerkesztőségben, mert praktikusán akár másfél évet kaptak fizetett gyakornoki helyen, ennyi idő alatt pedig lehet bizonyítani. Most azt hallom, a médiacégek nem tudják finanszírozni ezeket a helyeket. Tehát a mai gazdasági viszonyok között teljesen irreális azt kérni egy szerkesztőségtől, hogy finanszírozza a gyakornok további munkáját.” (Móricz 2013)

A Független Médiaközpont tehát 2008-ban emelt szintű, akkreditált újságíró tanfolyamot indított, a programra 11 diplomás, vagy legalább egy befejezett tanulmányi évet felmutató hallgatót vettek fel.

A képzési modulok is ehhez igazodtak:

- Emelt szintű újságírói tanfolyam (minimum 350 óra)
- Rádiós és televíziós képzés
- Angol nyelvi képzés
- Roma kisebbségi témák a médiában
- Tematikus műhelyfoglalkozások
- Szerkesztőségi gyakorlat (minimum 30 óra hetente, 5 hónapon át)

A szakmai vizsgákkal záruló két szemeszter eredményes befejezése után a hallgatók OKJ (Országos Képzési Jegyzék) emelt szintű újságíró szakképesítést szerezhettek.

Alapkérdés, hogy a roma gyakornokok a szerkesztőségekben befogadó vagy a kirekesztő attitűdöt tapasztaltak-e. (Erre kíváncsi volt Kiss Julianna is, 2009-es, „Roma önreprezentáció a médiában” című dolgozatában.) De lássuk, mit mond még Móricz Ica. *„Sokkal inkább azt hiszem, hogy a szerkesztőségekben megvolt az a jóindulat, hogy a lehetőségekhez mérten ott tartásák az újságírókat. Egy tízfős csoportból 3–4 ember maradt a szakmában, a többiek meg elmentek tanulni, vagy olyan munkakörökben helyezkedtek el, például jogászként, rendőrségi szóvivőként, ami azért kapcsolódott az újságíráshoz. Tehát összességében nem volt rossz az elhelyezkedési arány, főleg, ha nem csak az újságírást, hanem a kapcsolódó szakmákat is beleszámítjuk. És akkor ez nagyon pozitív jelenség volt, előre lendítette az egész programot. Miután a lehetőségek beszűkültek, még mindig sokan jönnek hozzánk érdeklődve, mikor indítjuk a következő csoportot... Nehezen tudjuk összeszedni rá a pénzt, Magyarországon most már egyáltalán nem. Kezdetből fogva többségében külföldi támogatói voltak a programnak, elsősorban a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány, valamint a svájci, a kanadai, a holland és az amerikai nagykövetség. Akadt magyar támogató is, a Magyar Fejlesztési Bank, egyszer az ORTT. Tavaly az Európai Bizottság meghirdette a 'Fiatal roma újságírók' programot, és ez annyiban volt eltérő, hogy rövidebb ideig tartott, már gyakorlattal bíró roma újságírók vehettek benne részt. A program két konkrét témára koncentrált: az európai ügyekre és az integrációra. A 10 fős csoportba négy olyan újságíró-gyakornok került be, akik előzőleg az említett TÁMOP-struktúrában szereztek képzést és szakmai gyakorlatot. Ketten közülük meg tudták tartani állásukat a projekt után is. Egy újságíró ezen kívül e projektnek köszönhetően egy vidéki laptól a HVG-hez került, ottmaradt és ott van a mai napig is. Ezek azok a jó dolgok, amikért az ember szívesen dolgozik. Keresem mindig, hogy hol vannak pályázatok. Ha viszont egy projektnek vége, akkor tovább kell keresni a lehetőségeket, hogy legalább mi (a Független Médiaközpont) tudjuk foglalkoztatni – például a sosinet. hu-nál – azokat az újságírókat, akik nem tudnak bekerülni nagy szerkesztőségekbe. Mert ha ezt sem csinálják, akkor egy idő után hátat fordítanak az újságírásnak. Sok tehetséges ember ment el a pályáról, akik nem tudták kivárni ezeket a lehetőségeket. A megélhetés érdekében munkát kellett keresniük. Nemrég összeszámoltam, hogy a végzőseink közül 10-en vannak külföldön. Szakácsként vagy hasonló munkakörökben dolgoznak. Hárman például külföldre mentek férjhez. Mindenki próbálkozik. Az itthoni, egykori roma újságíró-gyakornokaink közül dolgoznak a Magyar Rádiónál, a Magyar Televíziónál, a TV2-nél, a Napi Ásznál, vagy kisebb szerkesztőségekben. De pl. Balogh Attila, aki igen tehetséges újságíró, vagy tíz éve megkapta az év legjobb MTI-s újságírói díját, elvesztette állását az MTI-nél. Több mint 30 újságírói díjat nyertek végzőseink. Talán nem azért küldték el őket, mert romák voltak, de most nagyon nehéz visszakerülniük a szakmába. A Rádió C megszűnése, az RSK beszűkülése többeket sújtott a nálunk végzetek közül. A roma újságíró-gyakornoki program tehát szerintem sikertörténet és egyben kudarc is. A magyar valóság teszi azzá. Tehát itt nincs egyenes vonalú fejlődés.” (Móricz 2013)*

Az oktatás minősége alapkérdés ezekben a kurzusokban: „Az utolsó két évfolyam már akkreditált tanfolyamon vett részt, és az előírásoknak megfelelő tanrend alapján tanítottuk a tárgyakat, elég magas óraszámban. Mivel nálunk több hónapon keresztül reggeltől estig, lényegében nappali képzési formában zajlottak az órák, kompakt és sűrített oktatást tudtunk adni. Majd, amikor a diákok a szerkesztőségi gyakorlatot töltötték, havonta vagy hetente visszajártak órákra. A konzultáció, a haladás ellenőrzése nagyon fontos volt. Így a diákok egymással is tudtak találkozni. Egy gyakornok kerülhetett egy szerkesztőségbe, egyrészt, hogy ne legyenek egymás versenytársai, másrészt, hogy minél koncentráltabb figyelmet vonzzanak magukra.

A követelményeknek megfelelően tantárgyi vizsgát, záróvizsgát kellett tenniük, diplomamunkát kellett írniuk. Az első években ennyire szigorú záró követelmények nem voltak. Mindig bekértük a szerkesztőségek, tanárok véleményét, a dolgozatokat. Így az egész jól bevált rendszerré vált. A hallgatók egyébként nagyon szoros kapcsolatban maradtak egymással, egymást erősítették. A roma identitásban is, mondván, ezt végeztük, együtt csináltuk – ez is nagyon fontos volt. Speciálisan romológiai tárgyak is szerepeltek a programban – ez olyan plusz volt, ami az újságírói tanfolyamon kívül a csoportnak szólt. És volt is igény erre általában. Az utóbbi években végzetek egyébként sokkal többet tudtak roma történelemből, mint a kezdeti szakaszban. Nyilván attól függően, ki meddig jutott el a tanulmányaiban. [...] meg szoktuk hívni a volt diákokat a rendezvényeinkre. Sajnos, akik már nincsenek a szakmában, ritkábban reagálnak, főleg, ha külföldön élnek. Új projektekbe is bevonjuk őket. 2010-ben indult például a '[Színesen és elfogulatlanul](#)' című projekt. Ez az Európai Unió által támogatott projekt öt országban, Csehország, Szlovákia, Románia, Bulgária és Magyarország zajlott pár éve. Roma és nem roma újságírók dolgoztak együtt tandemekben és minden országban készült öt film. Kiválogattuk azokat a roma újságírókat, akikről úgy gondoltuk, hogy jól tudnának együtt dolgozni. A roma közösségekről készített dokumentumfilmek megnézhetők a projekt weboldalán. Tehát 25 darab, 3–5 perces dokumentumfilm született. Egy most zajló projektünkbe is bevontuk egykori diákunkat, miként a régi diákokra épült a www.sosinet.hu is. Papinot Feri, Galyas Gyuszi, Szirmai Norbi, Ligeti Laci – velük együtt találtuk ki. Többé-kevésbé mindenki megmaradt a szerkesztőségben, de többen időközben kénytelenek voltak állás után nézni. Ritkábban, de kapcsolatban állunk az egykori kiskőrösi diákokkal – Kvalla Gáborral, aki közben videofilmeket készít, vagy Kunhegyesi Feróval, aki festő, táncos és tanár is egyben. Tehát azt hiszem, többé-kevésbé mindenkiről tudunk.” (Móricz 2013)

Az online média mindenütt a jövőt jelenti: „Ez a projekt elsősorban az online médiának szól, a Transition nevű cseh hírportálhoz kapcsolódik, de önállóan is él. Nyilvános rendezvényeken mi rendszeresen vetítettük ezeket a filmeket, a magyarországiakat a sosinet.hu-ra is felraktuk. Az új projektben, aminek a címe 'Romák – itthon Európában' éppen az a cél, hogy lépünk tovább, a dokumentumfilmek jussanak el a televíziókba, a hazai és nemzetközi fesztiválokra. Szeretnénk nemzetközi tévécsatornáknak is átadni.

Biztosan lehetett volna mást is csinálni, de a tőlünk telhetőt megtettük. A roma újságíró-gyakornoki program az Európai Unió 30 legjobb antidiszkriminációs médiaprogramja közé került 2009-ben. Sehol máshol nem folytattak képzést ilyen következetesen roma újságírók számára.

A 98-as képzés alapján indult program Macedóniában, Romániában, Bulgáriában és Szlovákiában. Néhány év után mindenhol abbamaradt. A mienk maradt fenn leghosszabban, és ez fontos eredmény, mert 110 újságíró végezte el, és még ha nem is mindenki maradt a

szakmában, segítette a diákokat a továbbtanulásukban vagy elhelyezkedésükben. Ez volt az egyik, előre nem látott hozadék: a továbbtanulás igénye. Másrészt a végzősök olyan szakmákban tudtak elhelyezkedni, ahol az újságírói ismereteket tudták használni. A roma újságíróprogramok Magyarországon a miénkhöz hasonló struktúrát követték: néhány hónapos intenzív elméleti képzés után fél éves szakmai gyakorlat, és ez teljes munkaidős lekötöttséget jelent. A diákok tanulmányi hozzájárulást is kapnak, hogy tudjanak koncentrálni a feladatokra. Ez nagyon fontos, mert támogatás nélkül aligha tudná bármelyikük is vállalni a 9 hónapos tanulást. Ebből következik, hogy a program költséges. Minden vidéki diáknak szállást biztosítottunk, utazási költségét fizettük, és mindenki egyformán kapott ellátmányt, a minimálbér alatt valamennyivel, ami biztosította a havi megélhetését. E program annyira intenzív, hogy mellette nem lehet dolgozni, még részmunkát sem lehet vállalni. Hátrányos helyzetűeknek nem lehet elindítani ilyen programot, ha nincs rá meg a megfelelő pénzügyi fedezet.” (Móricz 2013)

A KEJA füzetek/3 felsorolja a szerkesztőségeket, amelyek foglalkoztattak roma gyakornokokat.

„TV2, Magyar Televízió, RTL Klub, Magyar Távirati Iroda, Népszabadság, Népszava, Fejér Megyei Hírlap, Origo, HVG, Roma Sajtóközpont, Rádió C, Metropol, Magyar Rádió, Klubrádió Torony Rádió, Nemzeti Sport, Blikk, Magyar Nemzet, Pester Loyd, Diplomacy and Trade, Gyöngyösi Városi televízió, Rádió Aktív (Sátoraljaújhely), Turai Hírlap, Patria Radio (Pozsony), Vasárnap (Pozsony), „N!” nemzeti televízió (Románia), Echo TV, Független Hírügynökség, Romapage, Győri Hét, Televizija Novi Sad (Újvidéki Televízió), Zorile, Új Magyar Szó, Zi de Zi, ProTV, Associated Press.

A képzés eredményeit bemutató 2006-os összegzés szerint 1998–2006 között összesen 85 roma hallgató végezte el a tanfolyamot. A Független Médiaközpont által 2006 nyarán végzett felmérés szerint az 1998 és 2005 között végzett 71 roma újságíró csaknem 40 százaléka dolgozott a többségi médiában (a Magyar Televíziónál, a TV2-nél, az RTL Klubnál, az MTI-nél, a Klubrádiónál) és a kisebbségi médiában (a Rádió C-nél, a Roma Sajtóközpontnál, az Amaro Dromnál és mikrofrekvenciás rádióadónál), emellett a volt hallgatók további 20 százaléka média közeli szakmákban helyezkedett el (PR cégek, média képzés). A volt diákok csaknem 25 százaléka elkezdte vagy befejezte felsőfokú tanulmányait. Tudjuk, hogy több hallgatónak épp a roma újságíró-gyakornoki program adott ösztönzést a továbbtanulásra.” (KEJA füzetek / 3, 2007)

A Roma Produkciós Iroda

A Roma Produkciós Iroda 2006 óta három évfolyamon képzett roma médiamunkásokat, a képzés 15 résztvevője közül 8 helyezkedett el később a többségi médiában. A Roma Produkciós Iroda gyakornoki programja az MTV-vel kötött megállapodás révén indulhatott el, amelyhez a harmadik évfolyam indításakor a Magyar Rádió (MR) is csatlakozott. Így a gyakornokok elsősorban az MTV és az MR szerkesztőségeiben tevékenykedtek a képzés ideje alatt, és később ezeken a helyeken is ajánlottak fel nekik állást.

A Roma Ösztöndíjas Médiaprogram kiválasztási és oktatási mechanizmusát így foglalja össze a KEJA füzetek/3: „A szakmai zsűri ötven egyetemi és főiskolai hallgató – sokszor többdiplomás jelentkező – közül választotta ki azt az öt fiatalt, akik részvételével kezdetét

vette a program. Minden gyakornok mellett úgynevezett tutor dolgozott, aki személyesen követte egy-egy jelölt szakmai előmenetelét. A 'tanév' sikeres elvégzése után a legkiválóbbak az MTV munkatársai lehettek.

A programelemek

„Az öt gyakornok – egy éven keresztül – meghatározott időt töltött el a köztelevízió különböző szerkesztőségeiben. Megtanulták a gyártási és működési folyamatokat, valamint televíziós újságírói ismeretekre tettek szert. Gyakornoki ösztöndíjat kaptak, hogy teljes mértékben a tanulmányaikra tudjanak koncentrálni és az elméleti alapoktól kiindulva egészen a gyakorlati készségekig, elsajátíthassák a szalmát. A gyakornokok havi 10 000 Ft ösztöndíjban részesültek.” (KEJA füzetek 3, 2007)

Joka Daróczi János így vall a Produkciós Iroda megszületéséről és működéséről:

„Ez egy 2010–11-ben elindított EU-s pályázat volt, ennek előzménye 2005-ös. Klein Judittal találtuk ki közösen, aki akkor a főnököm volt, az MTV Kisebbségi Műsorok szerkesztőségének vezetője, és arról beszéltünk egy kávé mellett, hogy milyen fontos az, hogy a közmédiában roma származású emberek legyenek. Mivel korábban a Roma magazinba sok fiatalot hívtunk be, nem volt még akkor olyan szigorúan véve a mikrofon engedély, tehát nemcsak az állhatott kamera elé, akinek erről papírja volt, hanem volt engedélyünk arra, hogy kipróbálhassunk arcokat. 2005-ben beszéltem a körzeti híradó akkori vezetőjével, mondtam neki, hogy van itt egy tehetséges fiú, jó lenne, ha megnéznétek, nagyon örülnék, ha dolgozhatna a körzeti híradóban. Ez a fiú a Roma Sajtóközpontban dolgozott akkor, és kiválóan írt. Azt mondja nekem ekkor Laci: 'Te ide figyelj! Most melyik nem romától vegyem el a kenyeret?' Gondolkodtam magamban, hogy alapjában véve neked igazad van, de nekem is igazam van. Az egyik része nem kenyérkérdés kell legyen, ez egy társadalmi kérdés, és ha itt vannak tehetséges emberek, akkor azoknak teret kell adni. És akkor a Laci behúzta a keziféket, és akkor a Judittal kitaláltuk, hogy csináljunk egy gyakornoki programot, amire nem fogják azt mondani a főszerkesztők, hogy ne jöjjenek be, hanem tegyük ezt hivatalossá. Megkerestem akkor a Göncz Kinga esélyegyenlőségi minisztert, kértem tőle annyi pénzt, hogy el tudjuk startolni ezt a gyakornoki programot. Akkor kaptunk 4–5 millió forintot, meghirdettük a magazinban, csináltunk spotokat a MTV különböző műsoraiba, hogy indítunk gyakornoki programot. Öt embert felvettünk, ötre volt pénzünk. Ez volt az első kör, amibe egy részről olyan emberek jelentkeztek, akik egyetemet, főiskolát végeztek, de a legnagyobb probléma az volt, az akkori televíziós rendszerbe sem lehetett romáknak besétálni még akkor sem, ha volt kapcsolat. Mivel Rudi Zoltán volt akkor az elnök és hivatalossá tettük az utat, elindult az első gyakornoki program. Az öt helyre több mint 50-en jelentkeztek az ország különböző részeiből. Úgy hirdettük meg, hogy diplomás vagy diploma közeli állapotban lévő fiatalokat keresünk. Hirdettük a Magyar Televízió különböző műsoraiban, rendszeresen a Roma Magazinban, és talán még a Rádióban is, a Kossuth Rádióban, és a napilapokban is hirdettünk. Igyekezünk ezt minél szélesebb körben kiterjeszteni. Nagyon sok ismerősöm keresett meg, hogy neki az ismerőse gyereke... Mondtam nekik, hogy örömmel várom mindenki gyerekeit, de tudomásul kell venni, hogy ez egy verseny lesz és a versenyben a legjobbakat fogjuk kiválasztani. Az első évben megcsináltuk kétlépcsősre a felvételit, utána már csak nehezítettük a felvételt. Az első körben egy kérdőíven arról adtak számot, hogy mennyire felkészültek a világ és a romák dolgaiban. De ugye nem roma újságírókat kerestünk, hanem olyan romákat, akikből újságírók

lesznek az élet különböző területein. Szóltam minden ismerősömnek és persze ennek a fiúnak is, Berkes Bélának. Ő be is került a programba, és azóta is a tévében dolgozik.

Elindult a képzés. A különböző szerkesztőségekre szerveztük meg, hogy oda bekerülnek. Az első programunk lényege az volt, hogy minden fiatal mellett volt egy, a televízióban dolgozó gyakorlott újságíró, akinek az volt a feladata, hogy fogja a kezét és rángassa magával és tanítsa meg neki azt, amit ő tud, hagyja, hogy ellesse tőle a tudást. Ezt a programot jól fogadták a kollégák, kitűnően működött az első körben, és mind az öten benne maradtak a televízió programjában, többségük ma is ott dolgozik. A második évben már a Rádióba is bekapogtunk, a Kerényi Gyuri volt akkor ott, a Marcsi is így került akkor oda, a második körben. Három lány volt akkor a Rádióban, a Rita és volt egy harmadik is, akik közül ketten a Varga Ilonkához kapaszkodtak, amitől én téptem a hajam, mert kértem őket, hogy ne oda kapaszkodjanak. A Marcsi volt az egyetlen, aki azt mondta, hogy én megyek ide is, meg oda is. Mondtam nekik, hogy az egy nagyon szűk terület, nagyon nehéz lesz bekerülni, de a többi műsorba esélyetek lesz. A Báthori Robi először Kézfényezett, aztán elkerült az RTL Klubba, és aztán került a Rádióba.

Tehát azt mondtuk Rudinak, hogy normális helyzetben a közmédiának 6–8 százaléka roma kell legyen, ennek ellenére voltunk ott hárman a roma műsorban romák, és más műsorkészítő nem is nagyon volt. Ezt a helyzetet a Rudi Zoli elismerte és nyitott, és volt annyi pénzünk, hogy egy évig bent tudtuk tartani ezeket a fiatalokat. Ez elegendő volt ahhoz, hogy megtanulják a szakmának az alapjait, és utána lehetőséget kapjanak, hogy továbbfejlessék magukat. És a második körben így maradt bent a Marcsika és ma is kimondottan jól működő munkatársatok.

Aztán ez a nagy programunk teljesen más volt, mint az korábbi. Mi ezt kicsiben csináltuk, nem volt hozzá apparátusunk. Tehát azt a pénzt, amit kaptunk, arra fordítottuk, hogy a gyakornokoknak ösztöndíja legyen. A Rádióval is olyan szerződésünk volt, mint a Televízióval. A csavar az volt, hogy a három lány közül csak egyet tartanak meg, a gazdasági válságra és arra hivatkoztak, hogy a Rádióknak nincsen pénze. Az a véleményem, hogy ahhoz, hogy roma szakemberek nevelődjenek, és ne csak papíron, ameddig csak a program tart, ehhez tisztességesen kellene kezelni az ügyeinket. Annak ellenére, hogy ez a program úgy indult el, hogy sikereket tudott felmutatni, mire a szökkenő szárba ért volna, gyorsan elfürészelték és elszáraztották. Utána jött az Európai Szociális Alap, tehát a Partners-szel nyertünk egy ESZA programot, aminek több része volt. Itt mi a képzésből kiestünk, csak a gyakorlati részében voltunk jelen. Az egyik nagy partner a Partners Hungary volt, aztán a Roma Sajtóközpont és a mi alapítványunk. Korábban nem kellett filmeket csinálnunk, az ESZA programban 15 fiatalot vettünk fel. A pályázati kiírásban az szerepelt, hogy érettségivel lehetett bekerülni, de preferáltuk a képzettebbeket. A kiírásban elősegítettük a hátrányos régiókból érkezőket, egy-két helyet biztosítottunk nekik régióként. Tehát nem a legjobb 15-öt vettük fel, hanem kettőt Baranyából, kettőt Borsodból, kettőt Szabolcsból, stb. Ez az EU követelménye volt, de nagyon szerencsétlenül jött ki. OKJ-s bizonyítványt adtunk az embereknek. Korábban nem adtunk, mert már volt, vagy nemsokára meglett a diplomájuk. Azt mondtuk, hogy papírt nem adunk, de állást igen.

Volt egy 6 vagy 8 hónapos elméleti képzés, amit teljesen a Partners Hungary szervezett. Ott azok a szakemberek tanítottak, akik általában az OKJ-s képzéseken szoktak. Roma pedagógusok nem abban a számban voltak ott, ahogyan kellett volna. Ez már akkor kezdett nagy elfoglaltsággal járni, a tévé mellett nehéz volt. Én ugyan nem tanítottam őket, de klubot szerveztem nekik. Baráti alapon jöttünk össze minden második hétvégén. Ide azokat is meghívtam, akiket szerettem volna, ha ők is megismernek és romák. Tehát a korábban végzett

gyakornokokat rángattam oda, mert ők tudták elmondani a legjobban, hogy mire kell és mire nem kell figyelni. Deák Évák szervezték az újságírókat. A diplomaátadásnál ők már gyakorlaton voltak. Az elméleti képzés után mentek a gyakorlatra, de a vizsgára valamit kellett készíteniük. Mi szerveztük meg, hogy hová menjenek, így volt gyakorlatunk a Távírási Irodánál, a Népszabadságnál, az MTV-ben, a Hír24-nél, a Rádióban nem volt. Akkor volt a vezető váltás és már korábban sem voltak nagyon kedvesek, így úgy gondoltuk, nem kell nekünk oda menni, ahol nem fogadnak szívesen. ...partvonalon kívülre kerültem én is. Az alapítványnak nincs semmi munkája most, így nem csinállok semmit.” (Joka Daróczi 2013)

Itt is feltettem azt a kérdést, amit majd a kutatás következő részében az újságíróktól szeretnék megtudni. Minek köszönhető, ha valakinek sikerült megkapaszkodnia a pályán? „Szerencsének. Persze szükség van a tehetségre is, de nem ez az elsődleges. Kik veszik körbe, ki azok, akikkel a jó sors összehozta. Ezen múlik, hogy ott tudott-e maradni vagy sem. A tévében most van három fiúnk, Pusztai Krisztián operatőr, Orsós Robi a Híradóban riporter, és Pap Robit pedig kirúgták, tehát nem alkalmazták végig, pedig szakirányú diplomája van. Krisztiánt is kirúgták, de visszavették és olyan három havi szerződésekkel van ott. A Híradóba kellett egy cigányfiú, akit fel tudnak mutatni, mondják, hogy ez a jobboldalnak a cigány arca. Amivel persze nem értek egyet, mert nincsen olyan, hogy jobboldali vagy baloldali újságíró, az újságírónak az a feladata, hogy kontrollálja a politikát... Az elmúlt két évben olyan tanulási folyamaton mentem át, mert az megint más, ha az ember elmegy egy idegen cigány közösségbe, és meghallgatja, és ha elég érzékeny, akkor ráhangolódik és csinál egy tisztességes anyagot. És megint más, ha az ember belekerül ebbe a cipőbe és saját magad látod, hogy nincsenek utak, és nem azon múlik, hogy te alkalmas vagy-e valamire vagy nem, vagy akarsz-e túllépni dolgokon vagy nem, hanem csapdák vannak, és bármerre mész, mindig arra lépsz rá. Vidéken olyan kiszolgáltatottságban élnek, nemhogy jól éljenek, hanem hogy jóllakjanak... Hála Istennek, hogy kitalálták ezt, hogy az interneten lehet a közösségekhez szólni. A kezdet kezdetén megcsináltam a www.amenca.org csoportot, aminek most már több mint 6000 tagja van. És általában az okostelefonnal járok különböző helyekre és két-három perces videókat csinállok vele. Olyanokat, amiket az emberek szívesen megnéznek, azok a rövid anyagok. Például voltam egy rendezvényen, amit a Setét Jenőék találtak ki, hogy csinálnak egy roma közvélemény-kutatást, amiben csak romákat akarnak megszólítani. Ezt felvettem, a számítógépen összeraktam belőle három percet, szétszórtam a különböző csoportokba. Az emberek jelezték, hogy szeretnének ebben részt venni. Hiszek abban, hogy a kereskedelmi csatornák szerepe néhány éven belül át fog alakulni, már most is látható, de nem lesz az a hierarchia, hogy ők mondják meg, hogy merre kell menni. Ha akarja a hatalom, ha nem, mi beszélünk egymással, fotót mutatunk, meg videót mutatunk, és ehhez már nem kell, hogy különösen nagy tudása legyen az embernek. Új média, és bele akarunk szólni ebbe, ha már a másikba nem tudunk beleszólni. A rendszerváltás óta vannak itt különféle roma szervezetek, akik a romák nevében nyilatkoznak és beszélnek, és mivel az egész országban mindenhol vagyunk, nem alakult ki párbeszéd. Az internet ezt a párbeszédet elősegítheti. Egy új tanulási folyamat zajlik a neten, vitázunk, összeveszünk, kibékülünk, de mindenképpen – ami a legfontosabb – kapcsolatba kerülünk egymással. Mi, romák soha nem voltunk egy egységes nagy halmaz az elmúlt 1000 évben, ennek nyelvi, területi, és idő határai vannak. Igazából, akár hiszed, akár nem, sok esetben jobban kötődünk a többséghez kulturálisan és mindenféle szempontból, mint egymáshoz. Ha az előítéleteket és a szegénységet eltüntetnék, nem lenne látható különbség a romák és a nem romák között. Mint ahogyan ez meg is történik nagyon sok olyan családban, akiknek szerencséje volt, és olyan szakmát, tudást tudott szerezni, amiből meg tud élni. Azokon a településeken, ahol az integrációt évtizedekkel korábban komolyan vették, ott ma nincs roma és nem roma között különbség. Na, ezt kéne, hogy megtanítsák az újságírók a társadalomnak, mert én hiszek abban, hogy az újságíróknak

nem az a dolga, hogy a pártokat kiszolgálja és a hatalom farvizén erőt, előítéletet gerjessen, hanem az, hogy lásson és gondolkodjon előre, sok esetben a politikusok helyett is.” (Joka Daróczi 2013)

A KEJA füzetek/3 így ír erről a programról: „A Magyar Televízióban először 2002-ben jutottak szerephez romák, amikor is a TV csatornán megkezdte működését a ‘Patrin’ magazin. Akkoriban a ‘Patrin’ magazin stábjának tagjain kívül más szerkesztőségekben nem dolgoztak romák. A magazin 2005-ben elnyerte a Kamera Hungária fődíjat, majd a kitüntetéssel együtt járó százezer forintból létrehozták a Roma Produkciós Irodát.

Az akkori Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi miniszter, dr. Göncz Kinga, a Roma Produkciós Iroda Alapítvány vezetője, Joka Daróczi János, a Partners Hungary Alapítvány igazgatója, dr. Herbai István, valamint Rudi Zoltán, a Magyar Televízió elnöke, 2005. december 8-án írták alá a Roma Ösztöndíjas Médiaprogram elnevezésű együttműködési megállapodást.

A program azzal a határozott céllal jött létre, hogy lehetőséget biztosítson roma újságírók és műsorvezetők számára, hogy megjelenhessenek a televízió-képernyőn, dolgozhassanak a kamerák mögött, és egyedi látásmódjukkal, érzékenységükkel segítsék a hiteles romakép kialakítását a médiában.” (KEJA füzetek 3, 2007)

Kiss Julianna éppen az ebben a programban részt vevő roma újságírókat kereste meg és készített velük interjúkat 2009-ben. Érdekes megint idézni dolgozatából. Lehetőségek és korlátok, ahogy a többségi médiában dolgozó kisebbségi munkatársak látják: „SZ. J. szerint komoly problémát jelent, hogy nem fontos ez a kérdés a döntéshozók számára. Nem érdekük a helyzet megváltoztatása, hiszen a jelenlegi szituáció biztosít számukra megfelelő hatalmat. Sérelmezte, hogy bár tárgyalások szintjén állandóan szó esik egy roma műsorvezető szerepeltetéséről, valójában soha nem történik előrelépés. Kifogásolta továbbá a kisebbségi műsor helyzetét az adó struktúrájában. ‘Az MTV-nek nem fontos a roma műsorvezető. A képernyő olyan hatalom, hogy aki megkaparintja, nem akarja elengedni... A Roma Magazin nem éri el az embereket. Ha ezt komolyan gondolják, miért nem ismétlik szombaton? Ha nem lenne törvényben leírva, már ezt is kinyírták volna.’

Többen kifejtették, hogy bár a többségi médiában dolgozhatnak is romák bizonyos számban, döntési pozíciókba nem kerülhetnek. Eszerint a többségi munkahelyek befogadóképessége csak egy adott határig működhet, a nagyobb hatalommal bíró pozíciók elérhetetlenek a romák számára. ‘Éreztem egy feszültséget, amikor jött a következő gyakornok. Van egy határ, amíg beveszi a gyomruk, fölötte nem, de ez megint csak megérzés.’ (B. B.)

Nem mindenki tekintette azonban megváltoztathatatlannak a szituációt. B. J. látja a fejlődés esélyét. ‘A tévénél nagyon kevesen vagyunk, de valamilyen szinten elindult ez. Ha nem adtak volna nekünk esélyt, nem lehetnénk itt. Itt elindult valami kezdeményezés.’ Többszörsz azonban a közelgő kormányváltás miatt negatívabb jövőt jósolnak. Bár saját állásukat nem kifejezetten féltik, a helyzet javulását sem tekintik reálisnak a következő években. ‘Itt is nagy söprés lesz, de engem nem fognak kirúgni, mert kelleni fog a cigánygyerek. Csak azt gondolom, hogy olyan helyzetek elé fognak állítani, amit nem fogok vállalni, nem fogok cigánybűnözésről riportot csinálni... De különösebben nem foglalkoztat, mert gyomorgörccsel nem lehet dolgozni.’ (B. B.)

[...] Az interjúalanyok többsége említette a média e tulajdonságainak negatív szerepét a romák ábrázolásában. B. M. megjegyezte a hírverseny és az időhiány jelentőségét, amely a komoly tényfeltáró anyagoknak nem kedvez; kiemelte továbbá a konfliktusosság problematikáját. *‘Kenyeret és cirkuszt. A cirkusz része abszolút ott van. ‘ B. R. szintén hangsúlyozta a hírműfajok sajátosságait, mint az ingerküszöb, a nézettség fontossága. *‘Vér kell, hogy folyjon, ennyi. Valakinek meg kell halnia. ‘**

B. R. szerint, bár mindkét kereskedelmi csatorna hangsúlyozza az elfogadás, a valóság-hű bemutatás fontosságát, ez a mindennapi műsorgyártásban nem mutatkozik meg. Ezt többnyire a rohanás, az időhiány problémájával magyarázzák, azonban B. R. ezt kifogásnak látja, hiszen *‘ideje már mindenkinek lett volna rá, a rendszerváltás óta azért eltelt húsz év. Lett volna arra az osztársadalomnak már ideje, hogy mindenki a saját fejében picit átmossa ezt az egész képrendszert, hogyha azt mondjuk, hogy cigány, akkor ne azok a képek jussanak az eszükbe. ‘*

Az állami csatornák esetében többen kifejtették, hogy a közszolgálatosság révén árnyaltabb kép érhető el. Azonban néhányan kétségeiknek adtak hangot a valóságban tapasztalható közszolgálatosságról. *‘Az MTV közszolgálati televízió, de sajnos azt gondolom, hogy a szemlélettel van a probléma. Azt nézik, hogy mi van a kereskedelmi médiában, ennek fordítva kéne működni. ‘ (D. T.)” (Kiss 2009: 26–28.)*

A cigánymédiák tapasztalatairól Puporka Lajos újságíró, a Kisebbségi és Emberi Jogi Alapítvány elnöke maga is képzést tartott. Megnyerték az első, jelentősebb magyarországi társadalmi EQUAL Programot, és ennek keretében 2005–2008-ig képeztek roma megmozgásszerű fiatalokat (20 főt), és felépítettek egy televízió stúdiót a Bacsó Béla utcában, ami még most is működik. Puporka Lajos így beszél minderről: *„A roma önszerveződés hazánkban viszonylag új keletű kezdeményeződés. A cigányság a rendszerváltást megelőző években kezdte felfedezni magát, és ekkor hoztak létre különböző szervezeteket, amelyek saját médiumokat alapítottak. Ezek a lapok egy-egy vezető politikus köré szerveződtek.*

Az új roma vezetők kezdettől fogva egy-egy nagy, többségi politikai irányzat mellé álltak. Ez a politika nem engedte a roma mozgalmakat függetlenül működni, és gyakorlatilag befolyásolták a kisebbségi szerveződések működését. A legelső roma újság, az 1986-ban megjelent Romano Nevipe (Cigány Újság), amely nem érte meg a rendszerváltást. A szocializmus bukását követően 1990-ben alakult meg a Phralipe (Testvériség), melynek főszerkesztője Osztójkán Béla volt, aki erősen köthető volt a baloldalhoz. Az újság a főszerkesztő politikai és kisebbségi nézeteit közvetítette és 2000-ben jelent meg utoljára. 1991-ben jelent meg az Amaro Drom (Mi Utunk), amely a Zsigó Jenő által vezetett Roma Parlament médiuma volt (Zsigó is a baloldali politikai irányzathoz tartozik). Sajnos, ez a magas szakmai színvonalú újság is már a múlté, mint ahogy a mögötte álló szervezet is csekély aktivitást mutat. A Kethano Drom (Közös Út) újságot a Magyarországi Cigányok Érdekszövetsége adja ki, az újság Rostás-Farkas György vezetése alatt működik, aki korábban az MDF-hez kötődött. Az újságnak az interneten megtalálható friss száma. A Lungo Drom (Hosszú Út) című újságot a szolnoki székhelyű Oktatási és Továbbképzési Központ Alapítvány működteti, és a Farkas Flórián Fideszes országgyűlési képviselő által vezetett Lungo Drom roma szervezet lapja. A lap azóta valószínűleg megszűnt. Létezik még a Farkas Flórián vezette Országos Roma Önkormányzat Európai Ut című lapja.

A felsorolásból kitűnik, hogy mára csak két újság él, és mindkettő valamilyen szinten jobboldali politikai irányzathoz köthető. Mindezzel csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy azok a folyamatok, amelyek a mai magyar médiát jellemzik (pártosodás, politikai

befolyásolás), nem kerülik el a kisebbségi médiát sem. Ez különösen igaz az Európai Út című lap esetében, amelyben csak a kormányzat jelenik meg. Általánosságban a roma lapokról tudni kell, hogy rendkívül csekély az olvasottságuk, és alacsony a szakmai színvonaluk is. Terjesztésük szervezetlen, újságárusnál egyik lap sem kapható. Postai úton kerülnek továbbításra, ha egyáltalán továbbításra kerülnek. Ezek az újságok korábban a Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Közalapítvány [a megszűnt közalapítvány feladatait jelenleg a Wekerle Sándor Alapkezelő látja el – a szerk.] támogatásából éltek, de a közalapítványt 2011-ben megszüntették, és azóta nincs finanszírozó. Csak a felsorolás kedvéért, léteztek még olyan folyóiratok, amelyek egy számot vagy néhány hónapot működtek. Ilyen volt a Rom Som (Ember Vagyok), a Cigányfürő, a Polgárjogi Füzetek, stb.

Nem jobb a helyzet az elektronikus médiában sem. A Magyar Rádióban az első kisebbségi műsor 1953-ban jelent meg horvát és szerb nyelven. 1998 óta mind a 13 kisebbségnek készít magazinműsort a közszolgálati rádió. A cigány magazin korábban a Kossuthon, jelenleg az MR4-en fogható, gyér a hallgatottság mellett. Kiemelésre méltó a magazin szerkesztője, Varga Ilona neve, aki talán az egyetlen, mikrofonengedéllyel rendelkező beás újságíró. Meg kell még említeni a Rádió C-t, ami 2011-ben szüntette be adását, és ami az első független roma médium volt Magyarországon. Nagyjából egy éven át a Rádió C főszerkesztő-helyettese voltam, így viszonylag jól ismerem működését, mindennapi tapasztalatait, az elkövetett hibákat, amik a bezárásához vezettek. Televíziós programok közül a Magyar Televízió Roma Magazinja az egyetlen, amely működik. Ez a félórás magazin hetente egyszer jelentkezik, kulturális tematikájú, nagyon kevés romani beszéddel.

Léteznek még internetes weboldalak is, amelyek közül csak a működő hírszolgáltatókat sorolom fel. Így a Romnet.hu, amelynek szerkesztője Báder Csaba. Ő Kanadába emigrált, de onnan is működteti a honlapot. Ez főként a többségi médiából átvett híreket tartalmazza. A Független Médiaközpont által működtetett Sosinet.hu (so si - mi van) egy közösségi portál, kevés politikával és inkább pozitív szemlélettel.

Ezen felül léteznek még roma hírügynökségek is, amelyek közül a legismertebb a Roma Sajtóközpont. Én is itt kezdtem a szakmát, és csak jót tudok róla írni, de az utóbbi időben a szervezet jelentős anyagi gondokkal küzd, és mire befejezem a dolgozat írását, szerintem már csak múlt időben beszélhetünk tevékenységéről. Tudom, hogy néhány médiumot kihagytam a felsorolásból. Ennek az oka az, hogy gyakorlatilag már nem üzemelnek, illetve amíg dolgoztak is, jelentősen nem befolyásolták a roma közéletet. A médiumokra általánosan jellemző (kivéve a két közszolgálatit), hogy pályázatokból éltek és élnek. Piaci alapon egyik sem tudott fennmaradni. Nem képesek önállóan pénzt termelni és önálló roma politikát kialakítani, esetleg érdekeket képviselni. Azt gondolom, hogy az összes médium közül a Rádió C fejtette ki a legnagyobb társadalmi hatást. Ezt Budapesten mindenki ismerte és kereste is, ha jó cigányzenét akart hallgatni.” (Puporka 2013)

A „hol vannak a romák a médiában, médiából?” – kérdésre a választ csakis történeti visszatekintéssel kezdhethetjük.

„A rendszerváltást követően fogalmazódott meg a roma újságírás igénye, az akkor megjelenő kisebbségi lapok miatt. A fiatal demokráciában a kialakuló roma értelmiség és a romló viszonyok felhívták a figyelmet arra, hogy gyakorlatilag ebben a szakmában nincsenek romák. A romák alacsony aránya az intellektuális szakmákban történelmi okokra vezethető vissza, ugyanis az iskolázottsági mutatójuk messze elmaradt az átlagtól. A roma újságíróképzésben jelentős szerepet a Roma Sajtóközpont 1995-ös megalapítása játszott. A Csalog Zsolt

irányította intézmény már első évében megkezdte fiatal újságírók képzését. A tanfolyamokat szinte évente szervezték, amelybe később bekapcsolódott a Független Médiaközpont is, és ez máig tart. Médiatanfolyamot szervezett még a Fekete Doboz Alapítvány, illetve a Magyar Televízió és az általam vezetett KEJA is. A KEJA hat éven át a Kodolányi János Főiskolával közösen szervezte a médiaképzést, ezen felül 2006-ban az Equal program keretében, és 2011-ben a TÁMOP 5. 5. 4 program keretében is szerveztem OKJ-s tanfolyamokat, csekély eredménnyel. A sikertelenség legfőbb oka az, hogy a kiképzett fiatalok képtelenek voltak a szakmában elhelyezkedni. Ennek fő indoka a média rendkívül zárt világa. Az utóbbi három-négy esztendőben az MI is indított médiaképzést roma fiataloknak, ám a cégnél dolgozó romák száma nem emelkedett. Tavaly több fiatalt is felvettek a képzésekből, de ezzel egy időben elbocsátották a tapasztalt roma munkatársakat. A televíziónál gyakorlatilag öt-hat roma dolgozik a több ezer foglalkoztatott között. A köz- és kereskedelmi média vezetői között nincsen roma. Meg kell még említeni a Rádió C-t, ami sosem indított újságíró képzést, ennek ellenére jelentős szerepet töltött be a roma médiamunkások számának növelésében. A fiataloknak ugyanis munkát biztosított, és lehetőséget adott arra, hogy megtanulják szakmájukat. Véleményem szerint ez a követendő példa, és soha többet nem fogok hasonló képzési programokat indítani anélkül, hogy biztos munkát tudjak garantálni. Ezzel ugyanis nem csak a pénzt költjük értelmetlenül, hanem emberi sorsokat is tönkreteszünk. Egy fiatal előtt elhúzzuk a mézesmadzagot, meg is tanítjuk őket vágni, riportot készíteni, de végül kénytelenek vagyunk beismerni, hogy nincs számukra munka. Gyakorlatilag egy kudarcélménnyel gazdagítjuk a jelentkezőket. Azt gondolom, hogy egy roma televízió egy olyan intézmény lehet, ami alkalmas a roma újságírás utánpótlásának a kinevelésére.” (Puporka 2013)

Egy újabb kísérlet, a Buvero program

Nem hagyhatjuk ki Kalas Györgyi 2013. augusztus 2. pénteki cikkének ismertetését sem, amit az Index online hírportál közölt.

„Tizenkét cigány lány vehetett részt egy kéthetes médiatáborban a Buvero program jóvoltából Dunabogdányban. Elsajátíthatták az újságírás alapjait, megtanultak filmezni és vágni. A cél, hogy a társadalom legelnyomottabb rétege is hallatni tudja a hangját a médián keresztül és esélye legyen ebben a szakmában. A program sikeres, az ország különböző, hátrányos helyzetű térségeiből érkezett roma lányok úgy érzik, most már magabiztosan tudnak a kamera elé állni, és egy új világ tárult fel előttük.”

Első hallásra furcsának tűnhet, hogy csak lányokat várnak egy táborba, de Bársony Kata, a Romédia Alapítvány igazgatója és a roma lányoknak újságírást oktató tábor szervezője szerint ennek komoly oka van. A fiatal roma nőkben van ugyanis jelenleg a legnagyobb elfecsérelt társadalmi tőke. Emellett az is tény, hogy a roma kultúra alapvetően verbális, vagyis a kimondott szavakon, nem az írott szövegeken alapul, a történetmondás központi szereplői pedig a nők. Így ők képesek arra, hogy közvetítsék kultúrájuk fontos elemeit a többségi társadalom felé. Ráadásul a média szereti a szép lányokat, így nagy lehetőség lehet a fiatal roma nők számára.

A [Buvero programmal](#) (a szó jelentése kagyló) elsősorban azokat szerették volna megcélozni, akiket kifejezetten érdekel a média világa, szeretnének itt dolgozni. Az ő jövőjük szempontjából nagy segítség lehet egy ilyen tábor. A résztvevők a tábor két hete alatt

megismerkedtek az újságírás és a filmezés alapjaival, megtanultak vágni is, így akár saját környezetükbe visszatérve, egy okostelefon segítségével tudnak majd filmeket készíteni általuk fontosnak tartott témákról.

A képzés végén a lányok csoportokra osztva háromnapos forgatásra indultak vidékre, hogy összerakjanak egy ötperces filmet, az első saját rövidfilmjüket. A három legjobb lány elmehet Belgrádba, az ifjúsági médiatalálkozóra. ...

’Fő az önbizalom’

Galyas Gyula újságíró, a tábor egyik csoportvezetője – aki egyébként maga is roma származású – szintén úgy véli, hogy a roma kultúrában a nők elnyomottabbak és bátortalanabbak, ezért nagyon fontos lenne, hogy némi önbizalomhoz jussanak. Rámutatott, itt nem az az elsődleges cél, hogy minden lány, aki itt van, a médiában helyezkedjen el.

A cél az, hogy a cigányok sokkal jobban megjelenítsék magukat, hogy információkat közöljenek magukról, akár csak a Facebookon. Bársony Kata szerint is az a fő cél, hogy ezek a lányok aktívak maradjanak az online világban.” (Kalas 2013)

„Szörfölő romák” – egy új lehetőség

„Közösségi oldalak, internetes rádió, tévés, rádiós magazinok online: romák a neten.”

2012. április 11-én ezzel a címmel tartottak rendezvényt a Docuartban, a Ráday utca 18-ban. A többségi médiából kiszoruló vagy az új közösségi médiára a digitális térben rábukkanó romákról volt szó.

Érdeemes felidézni az este programját, a meghívó programfüzetében olvashatók segítségével:

„Pódiumbeszélgetés, a következő résztvevőkkel

- Sosinet. hu, romnet. hu, romapage. hu, kaskosan. com,
- c-press. hu, Facebookon: roma csoportok,
- Rigoradio. hu, c-street. hu (Facebookon),
- MTV- Roma Magazin, Magyar Rádió: Jelenlét-kultúra, közélet, Mr4 - romasáv

Az internet mint társadalompolitikai eszköz az esélyegyenlőségért

A jelen alkalom kissé rendhagyó esemény lesz, ahol a beszélgetéseket különböző bejátszásokkal és filmrészletekkel szeretnénk illusztrálni, mint például a C-street rádióról készült riporttal.

Romák a facebookon

Mára már egyre több helyen van jelen az internet a legkisebb falutól a nagyvároson át egészen a romatelepekig. A közösségi oldalakon is egyre aktívabbak a romák. Az egyik ilyen roma közösségi oldalon működtetett fórumgazda lesz az egyik vendég.

vendég: Joka Daróczi János

Roma internetes rádió

C-street ha már nincs C-rádió...

Ez a gondolat hívta életre azt az internetes roma rádiót, ami a rádió-c-s úrt próbálja betölteni.

Vendég: DJ-Spag a Roma Magazintól; Film: C-street rádió

Interaktív és csetelő romák

Egy-két kattintás erejéig, virtuálisan belelapozunk, behallgatunk és belenézünk a romákról, romáknak és nem romáknak szóló, interneten elérhető felületekbe.

„Együtt-szörfölés”- re invitál:

Baranyi Mária – szerkesztő-riporter (Jelenlét Roma Kulturális Magazin - Kossuth Rádió)

Moderátor: Baranyi Mária – szerkesztő-riporter (Jelenlét Roma Kulturális Magazin - Kossuth Rádió)

Meghívott vendégek: Joka Daróczi János – fórumgazda

Jánoska István (DJ-Spag) – Roma Magazin

Zsiga Ottó – cset.hu, ezen belül található a Cigányszoba, a Rigó Rádió egyik kitalálója, megálmodója”

Jelen voltam a beszélgetésen, ahol megfogalmazódott, az „identitás feletti kontroll” visszaszerzésének lehetséges módjaként az internet nyilvánossága, az online média világának tudatos használata mint az önreprezentáció eszköze.

Az alábbiakban néhány sorban összegezem a romák és a média viszonyát. A kutatás további szakaszában a sikeres újságírókkal szándékozom interjút készíteni, valamint tervezem a médiavezetők, döntéshozók megkérdezését. A téma feldolgozásánál fontosnak tartottam, hogy lehetőleg ne csak kiragadott szövegrészeket ismertessek, hanem az interjúk íve és az alanyok stílusa is követhető legyen az olvasó számára.

Kiindulópont és megállapítások

A roma önreprezentációban fontos szerepe lenne a roma professzionális újságíróknak és az online világban eligazodó civileknek is, akik az új médiát készségként használják.

1. A romák megjelenése a médiában sokévnnyi késést mutat. Az első roma újság 1986-os jelent meg, a hazai közmédiában pedig a Rádióban 1988-ban, a Televízióban 2002-ben jutottak szerephez romák. Ez a megkésettség azért is nagyon jelentős, mert éppen ebben az időszakban válik a médiafogyasztás az elsődleges információforrássá, viselkedés-meghatározóvá, mintaadóvá; ekkor nő meg jelentősen a szocializációban betöltött szerepe.
2. Sem a többségi médiában nem találunk jelentős roma önreprezentációt, sem a saját – roma – média nem működik hatékonyan, vagy már nem is létezik.
3. A roma megkésettség miatti, szociokulturális okokra visszavezethető kései belépés a szegmensbe további hátrányokat jelent.
4. A romák médiában való megjelenése sokáig – majdnem a legutóbbi időszakig – gettóműsorokra korlátozódott, vagyis a roma magazinok számára dolgoztak fel elsősorban roma témákat. Ez nem segítette a szakmai emancipációt, legfeljebb a roma identitás megerősödését jelenthette, ugyanakkor ahhoz kevés volt. Pusztán a politika számára adott legitimitációt, mert felmutatható volt a romák jelenléte a médiában, de arányuk és szerepük csekélyége ennél többet nem jelentett.

„Egy cigány újságírónak, aki újságíró vagy médiadiplomát szerez, nincs ráírva a papírjaira, hogy kérem szépen, ez csak cigány tárgyú műsorok és riportfilmek készítésére, cigánytárgyú cikkek írására jogosít fel. Mégis afféle rezervátumba kényszerül a lapoknál is a cigány közíró.” (Varga 2011)

A rendszerváltás után megjelenő roma újságíró-képzések szintén a politika szimbolikus üzeneteinek a szintjén maradtak, mert a sok sikeres kísérlet ellenére nem sikerült életben tartani, segíteni és működtetni a sikeres roma médiumokat, mára ezek szinte teljesen eltűntek és ellehetetlenültek. A nemzetközileg is sikeres – és mintául szolgáló – képzések ugyancsak „szépségflastromként” működtek, az éppen ezeket felmutató politikai erők és kormányzati tényezők – sokszor személyek és nem programok szintjén – pillanatnyi taktikáján múltott ezek sorsa.

„Nagyon sokan vannak, akik díjakat nyertek, több mint 30 díjat nyertek. Nem azért küldték el őket, mert romák voltak, de nagyon nehéz így visszakerülni. A Rádió C megszűnése, az RSK elhalása azokat az embereket sújtották, akik itt végeztek. Ez egy sikertörténet és egy kudarc is, a magyar valóság teszi azzá. Tehát nincs egyenes vonalú fejlődés.” (Móricz, 2013)

1. A programok indulása és sorsa általában politikusokhoz kötődött, legalábbis nagyfokú politikai párhuzamosságot mutat, nélkülözve a hosszú távú működéshez szükséges garanciális elemeket.

„Megkerestem akkor a Göncz Kinga esélyegyenlőségi minisztert, kértem tőle annyi pénzt, hogy el tudjuk startolni ezt a gyakornoki programot. Akkor kaptunk 4–5 millió forintot, meghirdettük a magazinban, csináltunk spotokat az MTV különböző műsoraiba, hogy indítunk gyakornoki programot. Öt embert felvettünk, ötre volt pénzünk.” (Joka Daróczi, 2013)

1. A programok sikere a különböző pártpolitikai irányultságokon, aktuális érdekeken, taktikai szempontokon és személyes elköteleződéseken vagy kapcsolatokon múlik.
2. A romák a nyilvános térből kiszorulva megteremtik az internethez és a digitális világhoz való kapcsolódásukat, de társadalmi helyzetük, szociális státusuk a digitális szakadék aljára lökik őket, mert ha nincsen hozzáférésük a tartalmakhoz, akkor ebből a nyilvánosságából is kiszorulnak; sem fogyasztói sem előállítói nem lesznek az online tartalmaknak.
3. A társadalom – és benne a romák – számára azonban nemcsak a saját médium adta önreprezentáció biztosítása a cél, a többségi médiában is lehetséges a megjelenésük, mégpedig keretszerződésekkel és a „legtehetségesebb marad” elv alkalmazásával, amire már volt példa, igaz, elenyésző, majdhogynem egyedi. „Az MTI évente 1–2 gyakornokot alkalmazott fél-fél évre és törődtek velük. Ez abszolút példaértékű volt, kár, hogy több nem követte...” (Móricz 2013)
4. A romák kommunikációs, illetve média szakirányú képzése ugyanakkor segíti a média világában való jártasságot, készség szintű eligazodást, ez ma már mindenki számára fontos, aki tartalomfogyasztó és a médiaüzenetek dekódolója. Ez a tudatosság sokat segíthet a felelős döntések meghozatalában.
5. A roma médiaképzést elsősorban – jövőre orientáltan – a digitális technológiára alapozva látják lehetségesnek, mert a professzionális újságírásra ott is nagy szükség van, ezt nem pótolja a civil újságírás.
6. A tudatos, a médiát az identitás teremtésének szolgálatába állítani kívánó romák az eddigi eredményeket kudarcként élik meg, ugyanígy azok is, akik a képzésből kikerülők számára nem látnak elhelyezkedési lehetőséget. A különböző képzéseket szervezők ugyancsak kudarcként élik meg, hogy a médiában csak elvétve találkoznak – amúgy sikeresen teljesítő – hallgatóikkal.
7. A roma média-képzésnek egyéb feladatai is vannak, nemcsak a professzionális pályára kerülésre való alkalmasság biztosítása. („A lányok aktívak maradjanak az online világban.”)
8. A roma identitásban, szocializációban is jelentős szerepük lenne a saját médiumoknak, amelyek egyszersmind a szakma elsajátításának is terepei.

A roma újságírók szociokulturális hátrányát a médiában az 1980-as évektől kezdődően tartó pályára kerülési folyamatban a képzéseket szervezőknek nem sikerült ledolgozniuk, bár az elmúlt években, a rendszerváltást követően sokféle képzési kísérlet történt ennek segítésére. Ezek a kísérletek megálltak azon a ponton, ahol a képzett szakemberek pályára segítése következne, erre nem volt kellő elhatározás, csak néhány kivétellel, bár a roma kollégák a szerkesztőségekben nem találtak ellenállással, sőt, inkább segítő attitűdöt tapasztaltak.

A rendszerváltás után egyetlen kormány sem merte vállalni sem a roma újságírók szervezett, módszeres pályára segítését, sem a cigány médiumok fenntartását vagy legalábbis következetes támogatását. Így a sorozatos képzések csupán szimbolikus üzenetet, gesztust jelenthetnek. Leképezik azt a gyakorlatot, amelyben egy társadalmi konfliktust a valódi megoldások helyett a politikailag korrekt látszatok világába helyeznek. Nincsenek romaként

azonosítható képernyősök a médiában, és alig néhány roma újságíró dolgozik a közvéleményre hatással bíró sajtóban. Mindazonáltal létezett néhány nívós és sikeres képzőhely, amely az Európai Unióban is példaértékűnek számított. Mára ezek is megszűntek vagy eljelentéktelenedtek.

A roma újságírók az online médiumokból is kiszorultak, lévén a print, a broadcast és az online világ tulajdonosai és szakmai köre is azonos. A saját médium, ami jelenleg szintén nem létezik, nagyon fontos, ám egyfajta szegregációt jelent.

A téma további kutatása során célozom megvizsgálni, hogy miképpen lettek sikeresek azok, akik meggyökereszkedtek a „többségi” nyilvánosságban.

Irodalom

Baranyi Mária 2011: *Út a rádióba*. [int. alanya] Szabó Júlia. Budapest, 2011. 03.23.

Hallin, Paolo–Mancini, Daniel C. 2008: *Médiarendszerek*. Budapest, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó, 2008.

Joka Daróczi János 2013: *Roma médiaképzés*. [int. alanya] Szabó Júlia. Budapest, 2013. 05.13.

Kalas Györgyi 2013: Index.hu. [Online] 2013. 08. 02. [Hivatkozva: 2013. 08. 20.] http://index.hu/kultur/media/2013/08/02/utalom_azt_hogy_roma_en_cigany_vagyok/.

KEJA füzetek 3. 2007: *Romák médiaképzése*. Budapest, KEJA.

Kiss Julianna 2009: *Roma önreprezentáció a médiában*. Budapest, ELTE szakdolgozat.

Móricz Ilona 2013: *Független Médiaközpont roma program*. [int.alanya] Szabó Júlia. Budapest, 2013. 05.10.

Olvasói hozzászólás. Hallgatók, Médiaiskola. 2005. 28. *Élet és Irodalom*, 2005. 07. 15. XLIX. kötet.

Örkény Antal–Székelyi Mária 2005: Elbert Márta ellenségei. *Élet és Irodalom online*. 2005. 06. 17. [Hivatkozva: 2013. 05. 26.] <http://www.es.hu/?view=doc;10756>.

Puporka Lajos 2013: *Romák a médiában*. [int. alanya] Szabó Júlia. Budapest, 2013. 05.22.

Varga Ilona 2011: *Interjú*. [int. alanya] Szabó Júlia. Budapest, 2011. 11.21.

Abstract

Júlia Szabó

When do you start? Tracking Roma journalists

My research is based on my observation about the Roma journalists-courses started in the last few years. A great number of Roma participants have graduated with good results. Where are they? Who has got position in majority media, who in their “own” media? Who has got success? Where did those end up who were unable to gain success in the media? First I visited the schools and interviewed their leaders. Consequently I give a slight overlook about the proceedings of my research.

The next phase of my study would be interviewing the Roma journalists themselves. Finally the third step would be analyzing the interviews with the participants of the media.

SZABÓ JÚLIA

Újságíró, MTVA Kossuth Rádió

sipos.julia@gmail.com

Az ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris doktori programjának harmadéves hallgatója. Tudományos újságíró az MTVA Kossuth rádióban, emellett médiával kapcsolatos egyetemi kurzusok óraadója több helyütt (ÁVF, Corvinus, ELTE, MCC Szakkollégium.). Kutatási témái is a médiához kapcsolódnak: A roma újságírók megkapaszkodása a hazai médiában, illetve a berlini Prix Európa médiafesztivál rádió dokumentumainak elemzése.

Nemzet, nemzetiség, állam

Beszámoló a pécsi Civil Közösségek Házában tartott tudományos konferenciáról

A pécsi Lengyel Ifjúsági Egyesület 2013. szeptember 12–13-án konferenciát szervezett azzal a céllal, hogy hozzájáruljon a nemzeti kisebbségek történelmi múltjának és jelenlegi helyzetének kutatásához és széles körű megismertetéséhez. A konferencia szervezésében szakmai partnerként az alábbi intézmények működtek közre: Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, August Senoa Horvát Klub, Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, Pannon Kultúra Alapítvány. A konferencia létrejöttét az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Országos Lengyel Önkormányzat támogatta.

A „Nemzetfogalmak és a magyarországi nemzetiségek az új- és modernkorban” c. panel nyitó előadását **Fekete Sándor**, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Politikatudományi Intézetének munkatársa tartotta. Az előadó „Az etnocentrizmus evolúciója” című előadásában először magát a fogalmat határozta meg: az ember saját kultúrájának megoldásmódjait tartja egyedül üdvözítőnek, jónak, követendőnek, míg másokét ezzel összehasonlítva, a sajátjával szembeállítva szemléli. Az ókorban a görögök barbároknak nevezték a rajtuk kívül állókat; a középkorban pedig a keresztények a nem keresztényeket pogánynak, hitetlennek tartották. Az etnocentrizmus jellemzője, hogy az adott csoport tagjai magukat más csoportoknál jobbnak, tökéletesebbnek tekintik –névválasztásuk, egymáshoz való viszonyuk egyaránt kifejezi ezt. A saját kulturális rendszerből való kiindulás irányt ad, de egyúttal behatárolja és megszabja az ember viselkedését, gondolkodásmódját és érzelmeit. Az előadó azt a kérdést boncolgatta, hogy a létező kulturális sokszínűség mennyiben segíti elő az európai himnusz szellemének megvalósulását („testvér léssen minden ember”). Kifejtette, hogy ez elsősorban attól függ, hogy kialakul-e az emberiség többségében a közös sors tudata. A globalizáció és az ökológiai fejlődés valószínűsíti ezt, de a „testvériség” eszméje csak akkor válhat valóra, ha megtalálja minden közösség a maga fenntartható életformáját közös bolygónkon. Nos, erre a kérdésre nemigen lehet reményt keltő választ adni.

A plenáris ülés következő előadója, **Gönczi Andrea** „Vallás és etnikum kapcsolata a Kárpát-medencében élő ruszinok körében” címmel tartotta meg előadását. A történész a közelmúltban két hónapot töltött Moszkvában, ahol az Orosz Állami Levéltárban a kárpátaljai görögkatolikus egyház brutális felszámolásának történetét kutatta. Sztálin a görögkatolikus egyházat a Vatikán kinyújtott karjának tartotta, és ezért már a háború végén elhatározta beolvasztását az orosz ortodox egyházba. 1946-ban a „lebergi zsinaton” kimondták ugyan a

görögkatolikus egyház „visszatérését” az ortodoxiához, az egyház felszámolása azonban Kárpátalján nagy nehézségbe ütközött. Romzsa Tódor görögkatolikus püspök a végsőkig szembeszegült a szovjet nyomással, és nyíltan kiállt a római katolikus egyház és a Vatikán mellett. A kárpátaljai görögkatolikus egyház felszámolása több lépcsőben zajlott. Először, 1946-ban javaitól – elsősorban földjeitől – fosztották meg az egyházat. Később a monastorokat és a templomokat vették el. Az újonnan érkező orosz pravoszláv egyházi vezetők, így Nyesztor püspök és Makariosz érsek, az ily módon megszerzett egyházi javakat saját vagyonként kezelték. A görögkatolikus egyház ellenállásának fő „tartóoszlopát”, Romzsa püspököt 1947 őszén meggyilkolták. Az előadó által talált dokumentumok szerint a gyilkosságra az egyházügyi tanács elnökének utasítására került sor. 1949-ben a görögkatolikus egyház megszűnt létezni. Papjaira, szerzeteseire üldöztetés, mártírsors várt. Az elpusztított egyház újjászervezésére 1990 után került sor, amikor is néhány év leforgása alatt több mint ezer templomban éledt föl a görögkatolikus hitélet, és 1991-ben már 5 görögkatolikus püspök működött Kárpátalján.

Ezt követően **Stark Tamás**, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa „Az idegen zsidók deportálása Magyarországról Galíciába, 1941-ben” címmel tartott előadást, amely az 1941 nyarán lebonyolított és közel 20 ezer ember meggyilkolásához vezető első magyarországi deportálás előtörténetéről szólt. A témakör jelentőségét az adja, hogy erre a deportálásra német nyomás nélkül, a magyar kormány döntése alapján került sor. A történelmi szakirodalom megoszlik abban, hogy konkrétan mely kormányzati szervek, érdekcsoportok kezdeményezték a formális állampolgársággal nem rendelkező zsidók elhurcolását. Az előadó szerint azonban nem az a fő kérdés, hogy kik kezdeményezték a deportálást, ugyanis az idegennek tartott zsidóság kitelepítésének kérdésében a magyar vezető politikai elit tagjai között konszenzus volt. A fő kérdés az, hogy hogyan alakult ki ez a konszenzus. A kérdés megválaszolása során az előadó részletesen beszélt az első világháborús zsidó menekültkérdésről. Számos közíró, publicista, valamint parlamenti képviselő már a háború alatt, különösen 1918 nyarán követelte a hadiesemények során, illetve a korábbi évtizedekben érkező zsidók kitoloncolását. Ez a követelés felerősödött a húszas években, amikor az „idegenek” kiutasítására több kormánydöntés is született. Tömeges kitelepítésre, deportálásra azonban a két világháború közötti időszakban nem volt lehetőség. A Szovjetunió elleni hadjárat megindulása viszont megteremtette a tömeggyilkosságba torkolló „áttelepítés” feltételeit.

A panel záró előadását **Gyurok János**, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszékének docense tartotta. Előadásában Gyurok János kiemelte, hogy a kisebbségi önkormányzati rendszer kiépülése elvben kedvező helyzetet teremtett a magyarországi horvátság számára. Ugyanakkor kialakult egy új kisebbségi elit, amelynek feladata több, mint a közösség életének gyakorlati irányítása. Sajnos több kisebbségi közösség esetében a politikai és a kulturális vezetés összefonódik. Az új kisebbségi elit nem rendelkezik kellő szociális érzéssel, amiről pedig már Bibó István is beszélt.

A délelőtt következő panelje a „Konfliktusok és párbeszéd napjainkban” címet viselte. Elsőként **Balogh Tibor**, a Miskolci Egyetem Görögkatolikus Cigány Szakkollégiumának hallgatója szólt. „Hogyan gondolkodjunk cigányként a demokráciáról?” című előadásában Balogh Tibor egy kutatást ismertetett, amely azt vizsgálta, hogy hogyan gondolkodik a fiatal cigány értelmiség a demokráciáról. A kutatás eredménye úgy foglalható össze, hogy a cigányságból hiányzik a demokrácia iránti fogékonyság. Ezt az állítást az előadó számos példával igazolta. A cigányság alig él demokratikus jogaival. Jelentős részük távol marad a választásoktól. A cigány önkormányzat munkájában részt vevő képviselők sem elég aktívak.

A diszkriminációt a cigányság nemcsak elszenvedi, hanem el is viseli, mivel az alapvető jogok biztosát, az ombudsmant rendszerint nem tájékoztatják a cigányságot ért jogsérelmekről. A cigányság gyenge öntudatára utal az a jelenség, hogy az egyetemet végzett roma fiatalok már „kifehérednek”, vagyis nem akarnak cigányok maradni. A cigányság számottevő részének a demokrácia iránti közömbössége az előadó szerint abból ered, hogy a romák erejét felemészti a szegénység elleni küzdelem, az iskolázatlanságból adódó tudatlanság és a többségi társadalomtól való elzárkózás.

A következő előadó **Bayerné Sipos Mónika**, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskolájának hallgatója volt, aki „Együtt vagy külön? Párbeszéd és konfliktusok napjainkban” címmel tartotta meg előadását. Az előadó a kárpátaljai társadalmi rétegek egymás közötti viszonyait vizsgálta a rendszerváltás utáni Ukrajnában. Szólt a különböző kárpátaljai magyar szervezetek célkitűzéseiről (magyar érdekek képviselése, magyar iskolák ügye, az értelmiség helyben tartása, a szülőföldön való boldogulás elősegítése, stb.). A magyar kormány és a kárpátaljai magyar szervezetek viszonyát illetően elmondta, hogy a magyar állam szemében bizony vannak „legitim” és „illegitim” szervezetek. Nem szerencsés, hogy a magyarországi belpolitikai megosztottság beszivárgott a kárpátaljai magyarok világába is. Az előadó szorgalmazta egységes érdekképviselést létrehozását, a nyelvtörvény elfogadását és a békés egymás mellett élés megteremtését Kárpátalján.

Az ebédszünetet követően került sor a harmadik panel előadásaira. **Gereben Ferenc**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara Szociológiai Intézetének docense tartott előadást „A nemzeti identitás történeti és kulturális elemei” címmel. A határon túli magyarok körében végzett empirikus vizsgálatának alapján Gereben Ferenc az identitástudat típusairól és szerkezetéről adott vázlatos képet. Az előadó elmondta, hogy az identitás az emberi pszichikum szükségszerű tulajdonsága, s az identitástudat kialakulását több tényező is befolyásolja. Az ember egyszerre több identitással is rendelkezhet, s ezek az identitásfajták egyre szélesedő koncentrikus körökkel jellemezhetők. Az azonosságtudatot tehát általában véve egy olyan összetett és rétegzett tudati kapcsolathálónak tartjuk, amely számos szállal köti az egyént a társadalom szűkebb-tágabb formációihoz: a családhoz, a lakóhelyi, szakmai, felekezeti, stb. közösségekhez, a nemzethez, az európai kultúrához, s végül az emberiséghez. Ezek a kötődések általában nem helyettesítik, hanem – egymásra épülve – kiegészítik egymást. Gereben Ferenc ismertette az öt országban 1998 és 2000 között végzett kutatási eredményeit, amelynek során reprezentatív mintán végeztek kérdőíves felmérést a nemzeti, vallási és kulturális identitástudat témakörében. A magukat magyarnak vallók körében végzett kutatás során a nemzeti hovatartozást vállalóktól megkérdezték, hogy mit jelent a számukra magyarnak lenni. A nyitott kérdésre adott több ezer válasz a vélemények és érzések széles skáláját vonultatta fel. A spontán válaszok alapján kategóriákat állítottak fel, s így 23 identitáselemet határoztak meg. Előadásában Gereben Ferenc részletesen ismertette a különböző identitáselemek egymáshoz való viszonyát. A kutatás értékelése során tapasztalhatták, hogy az ezredforduló határon túlról származó adatait sok hasonló vonás köti össze. A nemzeti hovatartozás-tudat három pillérének a kulturális elemek (pl.: anyanyelv, vallás), a pozitív érzelmek és az identitást nehézségek ellenére vállaló magatartás bizonyult.

A panel utolsó előadója, **Fülöp Éva**, az MTA TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézete Narratív Pszichológiai Csoportjának tudományos munkatársa „A nemzeti identitás narratív pszichológiai vizsgálata” című előadásában elmondta, hogy a kutatócsoportjuk munkásságának középpontjában egy új szociálpszichológiai paradigma, a narratív

szociálpszichológia kidolgozása áll. A jövőben a történelmi traumák feldolgozási folyamatát kívánják leírni, illetve a kollektív áldozati szerep jelentőségét kívánják feltárni a magyar nemzeti identitás szerveződésében. Fülöp Éva előadásában arról beszélt, hogy az elbeszélések egyrészt a személyes és a társas identitás konstrukciójának tekinthetők, másrészt pedig a múlt eseményeiről szóló reprezentációk közvetítésében és tagadásában van fontos szerepük. A narratív pszichológia abból a feltételezésből indul ki, hogy a csoportidentitás jellegzetességei kibonthatók a narratívákból és objektíven, empirikusan vizsgálhatóvá válnak a csoport elbeszéléseinek elemzésével. Fülöp Éva elmondta, hogy kutatócsoportjuk ezt a megközelítést elsősorban a magyar nemzeti identitás vizsgálatára alkalmazta, több OTKA kutatást is végeztek e tárgyban. E vizsgálatok a történelmi szövegek tartalomelemzésével tárják fel a szövegek sajátosságait, különös tekintettel az érzelmi vonatkozásokra és a traumatikus események megjelenítésére.

Az első nap délutánjának kezdő előadását **Orsós Anna**, a Pécsi Tudományegyetem Romológiai Tanszékének vezetője tartotta. „Ambivalencia az anyanyelv és identitás kapcsolatában” c. előadásában Orsós Anna arra a kérdésre kereste a választ, hogy vajon igaz-e, hogy a kisebbségben élők az anyanyelv használatának fontosabb szerepet tulajdonítanak, mint a többségi nyelvhasználók. Megállapította, hogy az általa vizsgált roma népesség e kérdésben sem lehet homogén, mivel a magyarországi roma népesség eleve több csoportból áll. Identitás és nyelvhasználat kapcsolatának összefüggéseit illetően elmondta, hogy a különböző csoportok (romungrók, oláh cigányok, beások) különféle módon viszonyulnak ehhez a kérdéshez; a roma népesség 71%-át alkotó romungrók csak magyarul beszélnek, ugyanakkor a 8%-ot képviselő beások a román archaikus nyelvjárást beszélik. Az előadó hangsúlyozta az oktatás kiemelkedő jelentőségét. Az oktatási stratégiák nagymértékben meghatározzák, hogy egy adott kisebbségi közösség a nyelvmegtartás vagy a beolvadás mellett dönt-e.

A következő előadást **Minorics Tünde** adjunktus, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar Kulturális Örökség Kutatócsoportjának vezetője tartotta. Előadásában hangsúlyozta, hogy az „örökség” fogalma egyre gazdagabb értelemben használják, nem csupán statikus, múltira vonatkozó jelentése van. Ha az egyes közösségek számára az örökség egyben élő hagyományt is jelent, amely innovatív, állandó mozgásban, változásban van, akkor van jövője a kulturális örökségnek, különben elhalványul, eltűnik. Az előadó megemlítette az UNESCO szellemi kulturális örökségvédelmi tevékenységét, majd részletesebben kitért az UNESCO reprezentatív listájára 2009-ben felkerült, mohácsi busójárás hagyományának ismertetésére.

A nap utolsó előadójaként **Kasznár Attila**, a Terrorelhárítási Központ Tudományos Tanácsának titkára szövegezte a migráns kisebbségek helyzetéről. Előadásában Kasznár Attila elsősorban a kínai kisebbség kérdésével foglalkozott. Kiemelte, hogy az őshonos kisebbségek helyzete, megítélése, intézményi struktúrája ma Magyarországon többé-kevésbé rendezettnak tekinthető. A Kínai Népköztársaságból egy kisvárosnyi migráns érkezett Magyarországra 1989 óta. A migráns közösség kisebbségi jogaival kapcsolatban, annak ellenére, hogy számuk indokoltá tehetné, jelentős hiátus mutatkozik. Szükség volna törvénymódosításra, hogy ne csak a 100 éve itt élő nemzetiségek, hanem az egyéb kisebbségi közösségek helyzetét is törvény szabályozza Magyarországon, így tudnának a hazánkban élő nemzetiségek biztonságos törvényi, kulturális társadalmi, szociális kertek között élni.

A konferencia második napjának délelőttjén plenáris ülésének kezdő előadását **Paulik Antal**, az Emberi Erőforrás Minisztérium Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért

Felelős Államtitkársága Nemzetiségi Főosztályának vezetője tartotta. „Nemzetiségpolitikai alapvetések a hatályos jogszabályok tükrében” címmel. Az előadó ismertette mindazokat a változásokat, amelyek 2010-től kezdve következtek be a jogszabályi környezetben. Áttekintette a legfontosabb változásokat, és vázolta a jövő évi nemzetiségi választások megváltozott szabályait. Az Alaptörvény kimondja, hogy a nemzetiségek államalkotó tényezők – védi nyelvüket, kultúrájukat. Paulik Antal kiemelte, hogy a magyarországi nemzetiségek életében két sarkalatos törvény a meghatározó: a 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól, valamint a 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról. A nemzetiségi területen minden új jogszabály előkészítésében részt vesz a Magyarországon élő 13 kisebbség. A nemzetiségek jogairól szól, 2011. évi CLXXIX. törvény sokoldalú és kiterjedt egyeztetéseket követően született meg. A korábbi visszaélések kiküszöbölése érdekében a 2014. évtől kezdve a nemzetiségi támogatás a népszámlálási eredményekhez kötött. A megújult jogszabályi héttérnek köszönhetően folyamatosan nő a nemzetiségi önkormányzatok által működtetett intézmények száma. Paulik Antal ismertette a különböző szakmai törvényeket, amelyeknek a végrehajtási utasításai részletesen tartalmazzák az állami feladatellátás konkrét gyakorlatát, a továbbiakban pedig részletesen beszélt a nemzetiségek helyzetéről a 2014. évi országgyűlési választásokon.

A délelőtti plenáris ülés következő előadója **Örkényi Judit**, a Baranya Megyei Kormányhivatal Törvényességi Felügyeleti Főosztályának vezetője volt, aki előadásában az önkormányzatok törvényességi felügyeletéről és a nemzetiségi önkormányzati jogokról beszélt. Az előadó először ismertette a törvényességi felügyeleti eszközöket, majd részletesen elemezte a Baranyai megyei cigány önkormányzatok helyzetét, térképeken bemutatva a cigány kisebbségi önkormányzatok számának 1994 és 2010 közötti alakulását. Az előadó a továbbiakban beszélt a jegyző szerepének alakulásáról, valamint a nemzetiségi jogérvényesítés különböző területeiről.

A délelőtt második felében a „Civil hálózatok, kooperáció, finanszírozás” témakörében a nemzetiségi lét gyakorlati példákkal való illusztrálására került sor. Elsőként **Győrvári Gábor**, a Miroslav Krleža Horvát Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon igazgatója ismertette a vezetése alatt álló intézmény életét, és külön kitért a horvát nyelvű média (rádió, TV, nyomtatott sajtó, könyvkiadás) és kulturális élet színtereinek ismertetésére is. Ezt követően **Déri Ildikó**, a pécsi székhelyű Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium igazgatója beszélt az általa vezetett intézmény történetéről és működéséről.

Az ebédszünetet követően került sor **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnökének előadására, aki egy konkrét példán, a Német Kör országos és nemzetközi összefogásban megvalósított projektjeit bemutatva demonstrálta, hogy milyen komoly potenciál rejlik a civil partnerségben, a tematikus együttműködési hálózatok kialakításában. Végül Frank Gábor, a Pécsi Német Önkormányzat elnöke tartott a kisebbségi jogok, önkormányzatiság és politikai érdekképviselés témájában előadást, amelynek során a hazai nemzetiségek és különösen a német nemzetiség életét keretbe foglaló törvénykezés gyakorlati megvalósulásáról beszélt.

A konferencia minden előadását élénk érdeklődés kísérte, és az egyes szekciók végén a jelenlévők értékes hozzászólásaikkal gyarapították a hallottakat.

A beszámolót Osvát Anna készítette

OSVÁT ANNA

A Társadalmi Együttélés szerkesztője,

Titkársági referens, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

Osvat@ajbh.hu

Az ELTE BTK francia-könyvtár szakán végzett. Pályáját a Corvina Kiadóban kezdte, ahol 1982 és 1994 között korrektorként és kéziratelőkészítőként dolgozott. Ezt követően több évig egyéni vállalkozóként műfordítói és szerkesztői munkát végzett. 2001 és 2011 között az MTA Kisebbségkutató Intézetében dolgozott tudományos ügyintézőként. Jelenleg az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában dolgozik, mint titkársági referens.

„Hm, magyarként hogyan akarsz te bekerülni?

Nagyon nehéz lesz ez!”

Interjú Papp Z. Attilával

1969. augusztus 2-án születtem Gyergyószentmiklóson, Székelyföldön. Teljesen magyar környezetben nőttem fel. Édesanyám gyergyócsomafalvi, édesapám pedig Kolozsvár környékéről származik. Akkoriban Gyergyószentmiklós lakosságának mintegy 90 százaléka magyar volt, és én ahhoz az utolsó generációhoz tartoztam, amely a Ceaușescu-érában, még magyarul „járt” iskolába. Az utánam jövő évfolyamnak, annak ellenére, hogy tagjai magyarok voltak, már románul kellett tanulnia. Én gyakorlatilag az érettségiig magyar iskolába járhattam.

Édesanyám rokonai közül is kerültek Kolozsvárra, így gyerekkoromban nyaranta nagyon sok időt töltöttem itt, illetve apám rokonainál Désen és Désaknán. Az élő román nyelvvel is ilyen alkalmakkor találkoztam először, talán már akkor is ragadt rám valami. A gyermekkorban tapasztalt román nyelvi közeg azonban csak arra volt jó, hogy rájöjjek nyelvi másságomra, és talán arra is, hogy mennyire jó lenne jobban tudni románul. Bár az iskolában bizonyos tárgyakat románul tanultam, és érettségiztem is román nyelv és irodalomból, ahhoz, hogy románul gond nélkül tudjak kommunikálni, a szükséges nyelvtudást, nyelvi jártasságot és könnyedséget nem a Székelyföldön, hanem érettségi után a román hadseregben sajátítottam el. A nyelvtanítás gyengesége bizonyos értelemben „örök téma”, a mi generációnk a 9. osztálytól ugyanazt a román irodalmat tanulta románul, mint az anyanyelvűek. Ez a mai napig nagy gond a román oktatási rendszerben, ám kisebbségi szempontból hasonló a helyzet Ukrajnában és Szlovákiában is.

Iskoláimat az érettségiig Gyergyószentmiklóson végeztem, a Salamon Ernő Ipari Líceumban érettségiztem. Salamon Ernő egy helyi, Gyergyóhoz kötődő, baloldali, József Attilához hasonlatos költő volt. A Ceaușescu rendszerben drasztikusan felszámolták a humán tudományokat. Ennek volt a része az is, hogy 1976-77-ben megszüntették mind a szociológus-, mind a pszichológusképzést. A filozófia nagyon szűkösen és nagy ideológiai kitérés mellett megmaradt. A 80-as évekre ez a tendencia a felsőoktatás után elérte a középiskolai szintet is. A nagy iparosítás ideológiája szükségtelenné tette az elméleti képzést, vagy legalább is nagyon szűk mértékben és mennyiségben engedélyezte, talán csak a tanárképző szakokon. A gimnáziumok is e folyamat szolgálóleányaként alakultak át ún. „ipari líceumokká”.

A mi líceumunkban három párhuzamos, de hierarchikus sorba állítható osztály volt. A matematika-fizika szakosok jártak az elitosztályba, ezt az ún. elektrotechnika osztály követte, majd a mechanika jött. Én a matematika-fizika osztályba jártam, amelynek a fele magyar tannyelvű volt, a másik fele pedig román. Mivel elit osztályba jártam, természetes volt, hogy én is egyetemre fogok jelentkezni, csak hogy az érettségi előtt néhány évvel bevezették, hogy egyetemre felvételezni csak románul lehetett. Ez az iskolai életre úgy csapódott le, hogy noha magyar tannyelvű osztályba jártam, a matematikát és a fizikát románul is tanultam.

Romániában akkoriban elit-felsőoktatást folyt, ami azt jelentette, hogy az egyetemi korú népességnek csak nagyon kicsi hányada jutott be a felsőfokú képzésbe. Az egyetemre való bejutásnak ezért óriási tétje volt, főleg kisebbségiként. Az egyetemre való bejutás, mint stratégia, összekapcsolódott a román hadseregbe letöltendő sorkatonai szolgálat idejével. Akit felvettek az egyetemre, annak az egyetem előtt csak 9 hónapot kellett a hadseregben töltenie, aki meg nem, az másfél évet húzott le. Tudtuk, hogy ezeket a gyerekeket vagy a Duna-csatornához, vagy a Zsil-völgyi bányákba, vagy a bukaresti metró építkezésére vitték. Aki csak tudta, igyekezett elkerülni ezt a másfél évet, és ennek egyetlen lehetősége a mindenáron való egyetemre kerülés volt.

1987-ben az érettségi után Temesvárra felvételiztem. Mivel – mint mondtam – humán szakok nem nagyon voltak, a matek-fizikával kellett valamit kezdenem. A mainstream irányzat akkoriban az volt, hogy valamilyen mérnökre jelentkeztünk. Akkor rögtön nem jutottam be. Ennek semmi köze sem volt a magyarságomhoz, egyszerűen egy mértani példát rosszul oldottam meg és az levitte a pontszámomat. A román rendszerben akkor két felvételi periódus volt: a nyári és az őszi. Ősszel olyan helyekre lehetett bejutni, amelyeket a nyári felvételi után nem töltöttek be. A nappali tagozatra az egész országban két egyetemen maradt hely, az egyik a petrozsényi bányamérnöki, a másik a ploiesti-i olajmérnöki szak volt. Egyikhez se volt semmi közöm, de végül úgy döntöttem, hogy legyen Petrozsény. Ősszel felvételiztem a petrozsényi egyetem bányamérnöki szakára külszíni fejtésre. Itt volt etnikai kicsengése a felvételimnek, hiszen már a jelentkezéskor az egyetemi alkalmazott hölgyemény azt mondta/kérdezte: „Hm, magyarként hogyan akarsz te bekerülni? Nagyon nehéz lesz ez!” (románul: „Stii ca va fi greu? Ca ungar trebuie sa fi cu 5 minute mai destept decat altii!”) Az alaphelyzet ugyanis az volt, 8-10 üres helyre kb. ötszázán jelentkeztünk, tehát óriási túljelentkezés volt. A matematikából és fizikából zajló felvételik után azonban 5. helyen jutottam be! Ilyen értelemben ez nagy siker volt, talán életem egyik legsikeresebb vizsgája. A felvételi után 10 nappal megkaptam Dévára a behívómat a rövidebb időszakra szóló besorozásra, így megszabadultam a hosszú katonaság rémétől. Persze a Zsil völgyétől nem, mert az egyetem ott várt következő évben.

Petrozsény nagyon sok tapasztalattal látott el. Azt tudtam, hogy sohasem leszek bányamérnök, de geológiát tanulni csodálatos dolog volt. A román hadsereg után pedig, ahol megtanultam a fiatal férfiak konyhanyelvét, az egyetemen, ahol a csoporttársaim fele nő volt, megtanultam a „másik” román nyelvet is. A maga nyomorúságával együtt nagyszerű tapasztalat volt olyan helyen élni, ahol reggel, mikor elindultam az egyetemre tehenek, meg disznók mászkáltak a tömbházak között. Az első évet becsülettel elvégeztem, ám 1989 végén végleg eljöttem Petrozsényből.

1990-ben ismét Temesváron voltam, de adminisztratív okokból akkor még nem tudtam elkezdni a szociológiát, ami akkor indult újra. Egy évig újságíróként dolgoztam a *Temesvári Új Szó*-nál, utána felvételiztem Temesvári Egyetemre, és fel is vettek szociológiára. Igazság szerint én pszichológus szerettem volna lenni, de abban a rendszerben felvételizni kellett biológiából és anatómiából is. Egy háromszáz oldalas anatómiakönyvet kellett szóról szóra bemagolni, amit én 1990-ben el is kezdtem, de az anyag egynegyede után feladtam. Nem ment se magyarul, se románul. A szociológián viszont nagyon kényelmes helyzetben voltam, mert az egyik felvételi tantárgy éppen a pszichológia volt, amivel már 1990 óta foglalkoztam; a másik tantárgy pedig pont a matematika volt, ami nekem nem okozott problémát.

Az oktatás románul folyt. Mind az öt évet Temesváron jártam végig. Egyszer felmerült, hogy átmegegyek Kolozsvárra, de aztán letettem erről. Ennek több oka is volt. Az egyik ok az volt, hogy engem nem vonzott úgy Kolozsvár, mint a székelyföldi fiatalok legtöbbszörét. Mint említettem, gyerekként nagyon sok időt töltöttem itt, bábszínházastól, magyar színházastól, operástól, botanikus kertestől és Házsongárdig mindent ismertem a városban. Amikor felmerült, hogy átmenjek, akkor, elővigyázatos emberként belehallgattam néhány órába. A másik ok tehát az volt, hogy nem győzött meg az előadások minősége (az egyik előadó éppen alkoholos állapotban tartotta az órát), az ottani hallgatók pedig elmondták, hogy gyakran elmaradnak az órák. Annyi előnye lett volna Kolozsvárnak, hogy magyarul tanuljak, illetve Kolozsvár magyar kulturális, centrális helyzete bizonyára előnyökkel is járt volna, de az akkor közvetlenül tapasztalt szakmai hiányosságok miatt nem vállaltam azt a procedúrát, ami egy egyetemváltással járt volna (rektori beleegyezéseket kellett volna kijárni).

Temesváron én nagyon jól éreztem magam, jó volt ott egyetemi hallgatónak lenni, és ne felejtjük el, ez az időszak a román forradalom utáni eufóriában telt, amelyet diákként hatványozottabban megéltünk, és amelyhez az egyetemi campus (a „komplex”, ahogy mi hívtuk), az ott élő több ezer diák jelenléte, a város multikulturális jellege, a nagy parkok, a Bega menti nyári kertek még inkább hozzájárult. 1991-1992 telén kezdett kialakulni kapcsolatunk a Szegedi Egyetemmel, ahova mi nagyon gyakran átjártunk. A Gábor Kálmán vezette ifjúságkutatásokba már a legelejétől kezdve bekapcsolódhattunk, és így – a román nyelvű szakirodalommal való megismerkedés mellett – rendszeresen olvastuk és megtanultuk a magyar szociológiai szaknyelvet. Szintén ezekben az években ismerkedtünk meg Bárdi Nándorral, akivel a sors később úgy hozta, hogy 1999-től, Budapesten együtt dolgozunk, és ez jelenleg is így van. Ekkoriban ismertem meg Setényi Jánost is, aki annak idején az Oktatáskutató Intézetben dolgozott, és akinek hatására mondhatni ma is egyik szakterületemnek az oktatáskutatást tartom. 1991-ben vagy 1992-ben beléptünk a Magyar Szociológiai Társaságba, rendszeresen kaptuk az MSZT folyóiratát, a *Szociológiai Szemlét*. Kántor Zoltán kezdeményezésére, aki egy évvel felettem járt, 1993-ban létrehoztuk a Temesvári Szociológushallgatók Társaságát. A Társaság nevében az összes magyarországi művészeti és tudományos folyóiratnak írtunk, és kértük, hogy küldjék el számunkra kiadványainkat. Meglepetésünkre szinte minden szerkesztőség pozitívan reagált, így gyakorlatilag minden folyóirathoz és szaklaphoz hozzájutottunk, és kaptunk egyfajta

naprakész áttekintést a magyar társadalom és kultúra helyzetéről, illetve egy-két kurrens irányzatról (a Replikát, Balkont, Új Művészetet, Café Babelt, Bukszot stb.-t stb.-t rendszeresen olvastuk). Akkoriban tombolt a posztmodern, így mi is rendszeresen olvastuk Lyotardot, Baumant, Gilles Delueze-t, Baudrillard-ot stb.-t. 1996-ban kaptam kézhez szociológusi diplomámat, szakdolgozati témám elméleti jellegű volt, a nyelv és hatalom viszonyát jártam körül néhány szerző (Bourdieu, Habermas, Foucault, Murray Edelman) munkásságára építve.

Friss diplomásként pályáztam a varsói CEU-ra, de itt állítólag már működött valamilyen nemzetiségi vagy országok szerinti kvóta, és talán a bukaresti lobbis is erős volt, és így ide nem jutottam be (Temesvárról ketten jutottunk el a bukaresti felvételi interjúig, ám csak csoporttársamat vették fel, Bukarestből úgy tudom viszont több személyt is). Lehetőségem nyílt viszont a budapesti ELTE Szociológiai Karán működő, az UNESCO által támogatott *Ethnic and Minority Studies* programra beiratkozni, amelyet Csepeli György és Örkény Antal vezetett. Így 1996-ban diákként kiköltöztem Budapestre.

Tanulmányaim alatt leginkább arra törekedtem, hogy minél többet olvassak, és hogy kihasználjam a Budapest nyújtotta kulturális kínálatot. Rengeteget jártam színházba, és talán még többet moziba. Úgy fogtam fel akkor, hogy ez egy ideiglenes állapot, itt vagyok egy-két évet, de utána hazamegyek. Erős érzelmi szálak vonzottak vissza akkoriban még Erdélybe, a szüleim még éltek, és az akkori menyasszonyom, akivel egyszerre végeztünk Temesváron, és Csíkszeredában kapott állást, szintén visszavárt. Ezek az érzelmi kötődések biztonságérzetet nyújtottak, és azt a reményt táplálták, hogy mindenképpen vissza fogok menni. Akkoriban, ha Budapestről „hazamentem”, Csíkszeredába mentem, ám a nem túl messzi városkában éltek szüleim is.

Budapesten először a Nándorfejérvári úti kollégiumban laktam, ahol egy nemzetközi előkészítő társaság jött össze. Egy évig egy arab fiatalemberrel laktam együtt, ami szintén érdekes élményt jelentett. Maga a kollégium működése is figyelemre méltó volt. Már közel jártam a harminchoz, de olyan szigorral kellett este 11-re hazaérni, amit korábbi kollégiumi éveim alatt egyáltalán nem tapasztaltam. Ha este 11 után értem haza, akkor 20 forint kapupénzt kellett fizetni, pontosabban húsz forintos érme formájában. Hiába volt mondjuk 100 forintom, ha nem volt érmém, akkor nem engedtek be a kollégiumba. Egy év múlva átköltöztem a Márton Áron Szakkollégiumba, a Kunigunda utcába.

Menet közben kiderült, hogy az ELTE Minority Studies elvégzése nem jelent felsőbb képzési szintet nekem, mint a temesvári diplomám, maximum annyi előnye lehet, hogy kapok egy magyarországi szociológus diplomát. Ez kissé elbizonytalanított, de szakmailag nagyobb perspektívát jelentett nekem az, hogy 1997-ben – sikeres felvételi után – elkezdhettem az ELTE szociológiai doktori iskoláját. Annak ellenére, hogy elvégeztem a Minority Studies két évét, mivel nem volt tétje, nem írtam meg a szakdolgozatomat. Így minden erőmmel a PhD-re, az ottani vizsgákra, abszolutórium megszerzésére koncentráltam. A kutatások szintjén szerettem volna az ifjúságszociológiai vonalat tovább vinni Gábor Kálmán irányítása alatt, de kiderült, hogy mivel ő még nem kérte korábbi egyetemi doktori címének átminősítését PhD-ra, ezért nem lehetett témavezető tanárom. Témát kellett váltanom és témavezetőt kellett hozzá keresnem. Mivel 1999-től már a Teleki Intézetben, egy helyen/szobában (kezdetben ösztöndíjasként) dolgoztam Kovács Évával, ő elvállalta a témavezetést. A kisebbségi téma megmaradt. Említettem, hogy dolgoztam a kisebbségi sajtóban Temesváron, így kapóra jött, hogy a romániai magyar sajtó szociológiai elemzésével foglalkoznak. A disszertációt 2002-ben kellett volna leadnom, de kértem egy év haladékot. Időközben családi tragédiák értek,

1997-ben meghalt édesapám, amit alig dolgoztam fel, mire 2002-ben meghalt édesanyám. A disszertációmát végül 2004. január első napjaiban adtam le. A disszertáció megvédése rajtam kívülálló okok miatt húzódott el. Az egyik opponensi vélemény ugyan fél év múlva megérkezett, a másik opponensi véleményt azonban csak hosszú utánajárás után 2005 végére kaptam meg. A védésre így 2006. márciusban, tehát a dolgozat leadása után több mint két évvel került sor. Egy pályázat eredményeként a dolgozat kötet formájában, *Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1990 után* címmel a védés után nagyon gyorsan nyomtatásban is megjelent.

Apám halála kicsit elbizonytalanított a visszatérést illetően, illetve rá egy évre az akkori menyasszonyommal is szakítottam, de akkor még ezerrel hittem, hogy hazamegyek, sőt, még inkább szerettem volna is, hogy édesanyám közelében legyek. Kaptam is ajánlatokat Erdélyből, akkoriban tanítottam a Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen is, és 2001-ben nyílt meg a Sapientia Egyetem is. Felmerült, hogy esetleg oda mennék tanítani. 2002-ben, amikor meghalt édesanyám is, egyértelművé vált számomra, hogy legalábbis érzelmi szinten nincs értelme a hazatérésnek. Különben is akkor Magyarországon jobbak voltak a foglalkoztatás körülményei, esélyei, mint Romániában. És persze, az is lehetőség lehetett volna, hogy Nyugatra megyek.

2001. januárjától már állandó munkatársként dolgoztam a Teleki Intézetben, ahol több kutatási témával foglalkoztam. Az Intézet támogatta, hogy a doktori disszertációm empirikus anyagát megalapozzam, feldolgozzam, és a dolgozatot megírjam. A határon túli kisebbségi oktatás kutatása ekkor kezdett intézményesülni. Már említettem, hogy a szegediekkel 1993-tól milyen szoros kapcsolatban álltunk. Nekem ezzel párhuzamosan az akkori Oktatáskutató Intézettel is egyre inkább szorosabbra fűződött a kapcsolat. Cikkeket, tanulmányokat, sőt egy kötetet, *A román oktatás fehér könyvé-t* is lefordítottam. A fordítások következtében is az oktatás, mint kutatási téma egyre inkább kezdett körvonalazódni. 1998-ban írtam egy nagyobb tanulmányt a romániai magyar kisebbségi oktatásról; ettől kezdve, leszámítva a doktori disszertációm időszakát, mondhatni folyamatosan a kisebbségi oktatás valamilyen változatával foglalkozom.

2003-ban egy képzési projekt alkalmával Kaposváron ismertem meg (amúgy zalaegerszegi származású) későbbi feleségemet. Az Ec-Pec Alapítvány égisze alatt 2002 végén indult egy közel egy éves antidiszkriminációs Phare projekt, amelynek én voltam a vezetője. Ennek az országos hatókörű projektnek a során antidiszkriminációs képzéseket tartottunk arról, hogy hogyan lehet az előítéleteket csökkenteni. 2005-ben összeházasodtunk, családot alapítottunk, két lányunk született. Így most természetesen nem aktuális a hazatérés gondolata, de ez persze nem jelenti azt, hogy kizárnám annak a lehetőségét, hogy majd nyugdíjas korunkban egy hargitai fenyves melletti kis házban kövessük wifin vagy valami kütyü segítségével a világ dolgait...

2002 után Németh Szilviával közösen folyamatosan részt vettem a magyarországi romák oktatásával kapcsolatos kutatásokban az OKI keretén belül. 2003-ban az OKI kapott egy megbízást a Világbanktól egy *Policy note* elkészítésére. Ehhez át kellett tekinteni a romák oktatásával kapcsolatos jogszabályokat, majd mi fókuszcsoporth-interjúkat készítettünk arról, hogy az érintett szereplők mit értenek a szegregáció és az integráció alatt. Később szintén vele több kutatást folytattunk a romák iskolai integrációja vonatkozásában, ezek közül az egyiknek országos visszhangja is lett, mert adataink alapján jeleztük, hogy noha az integráció fontos dolog, a helyi megvalósítás során sok olyan tényezővel kell számolni, amelyek lehet,

Budapestről nem látszanak, az érintett pedagógusok számára nem mindig egyértelmű az integráció stb.

Ezekben az években vezető munkatársa voltam a Határon Túli Oktatásfejlesztő Programirodának (HTOF) is. Itt a határon túli magyarok oktatására vonatkozó háttérkutatásokat végeztünk, illetve tanulmányokat írtunk. Részt vettünk a Sapientia, a komáromi Selye Egyetem megalakulása előtti háttérmunkálatokban is.

2006 novemberében éppen Chicagóban interjúztam amerikai magyarokkal egy Teleki Intézetes kutatás kellős közepén, amikor két interjú között a maileket átolvasva megtudtam, hogy intézetünk 2006 végén meg fog szűnni. Ezek után néhány Telekis kollégámmal együtt 2007 januárjában az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetébe kerültem, de 2007 nyaratól a Miniszterelnöki Hivatal (MeH) felsőoktatási szakreferenseként is dolgoztam, amit csak azzal a feltétellel vállaltam el, hogy a kutatói állásomat megtarthatom.

2009 tavaszán egy kalandos szakmai történet után már megszabadultam a köztisztviselői állásomtól, történt ugyanis, hogy az előbb említett amerikai kutatás alapján született mintegy félezer oldalas könyvünket (*Beszédből világ*) a MeH akkori vezető munkatársa, Törzsök Erika egy szalonképtelen, szakmailag irreleváns „jelzés” alapján kvázi betiltotta, azaz adminisztratív módon megakadályozta a könyvek terjesztését, a kötetek pedig hónapokig a kiadó intézet alagsorában heverték.[\[1\]](#)

Ugyanennek az évnek a nyarán az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetben igazgatóváltás történt, és rövid időn belül egyértelművé vált számomra, hogy ebben az intézetben nem tartanak reális szakmai igényt a munkámra, az intézeti légkör is egyre feszültebbé vált. 2010-ben kaptam egy docensi állásajánlatot a Miskolci Egyetemtől, amit elvállaltam. A docensi állás elvállalása nem tett jót az amúgy is kellemetlen helyzetemnek az intézetben, ahol ezek után csak félállású, egy évre szóló határozott idejű, státusban maradhattam. A miskolci lehetőséget mégiscsak elvállaltam, mert arra gondoltam, „be kell biztosítanom” magam, hiszen nem tudhatom, mi fog történni a kutatóintézetben. Az egy éves szerződéselem lejártá után, egyre rövidebb idejű hosszabbításokra került sor. Az utolsó szerződéselem 2012. júniusában járt le, amikor is azt hittem, hogy több szerződést nem fogok kapni. Ezzel szemben negyed állásra, vagyis heti 10 órára kötöttek velem hat hónapos szerződést.

Mivel az intézetigazgató megbízatása 2012-ben lejárában volt, az MTAKI-s munkatársaim részéről felmerült, hogy pályázzam meg az igazgatói széket, mivel minden feltételnek megfelelek. A pályázatom intézeti koncepciója munkatársaim jó részével egyeztetett közös alkotás, amely véglegesítésekor még nem tudhattam, hogy elődöm nem fog indulni a pályázaton. Végül egyedüli pályázóként „nagy eséllyel indultam”, és el is nyertem az igazgatói pozíciót.

Új helyzetemben elsőként szükségesnek tartottam az intézet felépítésének diszciplináris alapokra épülő átalakítását. Két osztályt hoztunk létre, az egyik Kisebbségtörténeti és Etnopolitikai Osztály, a másik a Kisebbségpszichológiai és Antropológiai Osztály nevet viseli.

Az intézet újragondolásánál továbbá abból indultam ki, hogy az intézet szakmailag az elmúlt években nagyon elszigetelődött. Többször megéltem azt, hogy negatív jellemzőkkel illetik és ellenpéldaként emlegetik. Első elhatározásom az volt, hogy ki kell nyitni az intézetet a világ, azaz a szakmai közösség felé. Már januárban elindítottuk a rendszeresen megszervezett, ún.

kisebbségi műhelyszemináriumokat, hogy legyenek események, ahol kutatásokat, kéziratokat, vagy már megjelent köteteket mutatunk be vagy vitatunk meg. Ehhez kapcsolódik, hogy elindítottuk a Facebook profilunkat is. Ezzel párhuzamosan előbbé tettük az intézet honlapját is, ahol rendszeresen megjelennek a látókörünkbe került kisebbségi kutatások ismertetői. Akit érdekel a kisebbségkutatás világa, az ma már bőségesen talál információkat a honlapon és a Facebook oldalunkon is.

A másik irány annak újragondolása volt, hogy melyek azok a kutatások, amelyeket érdemes továbbvinni és melyeket nem. Az elmúlt néhány évben az elődöm megfogalmazásában állandóan azt hallottuk, hogy az intézetben „cigányprojekt” folyik. Bebizonyosodott, hogy ezt a kutatást abban a formában nincs értelme folytatni, mert különösebb eredményt nem hozott. Már az igazgatói pályázatomban is kiemeltem, hogy az a típusú romakutatás, ami itt folyt, az nem a romákról, hanem egy intézeti belső építkezésről szólt. Nem azért folyt ez a kutatás, mert azt a romák helyzete a mai napig megkövetelné, hogy minél pontosabban rálássunk a romák helyzetére, hanem a kutatásvezető(k) elképzeléséről erről a világról. Ezt ráerőltette azokra a fiatal munkatársakra, akiket kvázi beszállítónak, azaz nem önálló munkavégzésre vettek fel. A szakmai nyilvánosság híveként tavasszal egy nyilvános kutatási beszámolót tartottunk, amibe persze belekalkuláltam azt a veszélyt is, hogy ha a fogadtatás nem lesz egyértelműen pozitív, akkor az visszahathat az intézmény megítélésére is; a konzekvenciák levonásához azonban mindenképpen szükség volt a szembenézésre a tágabb szakma véleményével.

Egy munkahely azonban nem működhet úgy, hogy folyamatosan bábáskodunk a kollégáink felett. Egy kutatóintézetben az egyéni ötleteknek, az önállóan és csapatban végzett munkáknak, a projektszemléletnek kellene érvényesülnie. Az én felfogásom az, hogy mindenkinek adjuk meg azt a teret, amiben ki tud bontakozni, de az nem az én dolgom, hogy munkája minden lépését megmondjam, vagy megtanítsam interjúzni. A kérdés itt nem az, hogy tud-e a kutató önállóan dolgozni, mert valamennyire mindenki tud, hanem az, hogy tud-e önállóan olyan tudományos értéket teremteni, amellyel a hazai szakmai mezőnybe be tud robbanni, vagy jelen tud lenni a nemzetközi szakmai életben.

Az intézet kutatásainak megtervezésénél abból kell kiindulni, hogy többféle kisebbség van. Ennek az intézetnek mindenképpen erénye, hogy a különböző kisebbségekkel (magyarországi nemzetiségekkel, romákkal, határon túli magyarokkal, migránsokkal, magyarországi zsidósággal) kapcsolatos kutatások egy intézeti keretben zajlanak. Intézetünknek részét képezik a különböző judaisztikai kutatások is, mostanában jelent meg például egy, a kárpátaljai zsidóság kutatására épülő kötet is.

A határon túli magyarokról szóló mérvadó kutatások szintén ide, illetve az itt dolgozó kutatókhoz kapcsolódnak. Az intézetben nemzetközileg is jelentős migrációkutatások folynak. Ezen kívül ennek az intézetnek kellene helyt adnia a magyarországi nemzetiségekkel foglalkozó kutatásoknak is. Ez nem olyan egyszerű, különösen, ami a romakutatásokat illeti. Ebben a témában nagyon széles a szakmai mező, és azt kellene kitalálni, hogy ezen belül hol van a mi helyünk. Ezen a téren azonban látok továbblépési lehetőségeket. Például az erdélyi magyarok és az erdélyi, illetve a romániai nemzetiségek közötti szocio-demográfiai eltérések összehasonlító kutatását a magyarországi viszonyokra alkalmazva is el kellene végezni. Itt az egyik legnagyobb forrást a népszámlálási adatok jelentik, de ezen túlmenően lehetne a kérdést rész-rendszeresen is megközelíteni. A kisebbségi alrendszereket, mint a nemzetiségi oktatás, vagy média, vagy más társadalmi alrendszereket szintén érdemes lenne kutatni. A kutatási tervek szintjén egyre inkább hangsúlyozzuk a kisebbségi kompetenciák feltárásának

szükségességét is, amellyel megragadhatjuk azt a sajátosság-együttest, amellyel a különféle kisebbségi közösségek bírnak.

Terveink megvalósulását nagymértékben meghatározza, hogy mire van pénz, és optimistán fogalmazva az is, hogy „mire nincs még” pénz. Kutatásokra az OTKÁ-tól lehet forrást szerezni, valamint nagy fantáziát látok a különböző nemzetközi együttműködéssel megvalósuló kutatásokban. A migrációs kutatások területén jól állunk, sikerült több projektet is hozzánk csatornázni. A határon túli magyarokkal kapcsolatosan idén nyertünk egy OTKÁ-t is. A magyarországi nemzetiségekkel kapcsolatos kutatásokra nem minden esetben látom még a forrást, sőt nemrégiben még arra sem kaptunk pénzt az EMMI Támogatáskezelőtől, hogy a létező nemzetiségi intézmények és kutatóintézetek vezetőit egy konferencia erejéig összehívjuk.

A roma kutatásokkal kapcsolatosan sok mindent lehetne kutatni, de mivel itt a legszélesebb a mezőny, itt sem egyszerű kutatási pénzekhez jutni. Az év elején pályáztunk egy kvantitatív és egy kvalitatív elemekre épülő roma oktatási témával, de mivel nem nyertünk, csak a kvantitatív részt tudjuk elkezdni. Amíg nincs külső támogatás, addig saját forrásból, a saját munkaidőt kihasználva, még feldolgozatlan adatbázisokat, kutatási anyagokat lehet elemezni.

Szót kell ejtenem még az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontján belüli teljesítményértékelés rendszeréről is, amely igyekszik mérhetővé tenni a kutatói feladatok eredményeit, és alapkonceptiója, hogy a nemzetközi tudományos közösség felé kell nyitni és ezen belül a folyóiratcikkeket, az impaktfaktoros tanulmányokat részesíti előnyben. A teljesítményértékelési rendszernek sok eleme van, és meggyőződésem, hogy középtávon kihat az egyéni kutatói stratégiákra is, így értelemszerűen a Kisebbségkutató Intézetre is.

Az interjút készítette és szerkesztette: Bindorffer Györgyi

Jegyzetek

1 Az eltérő álláspontokat vesd össze:

- Papp Z. Attila: Beszédből – ideiglenesen „zárolt” – világ. Kísérlet egy öntényfeltáró riportra. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00074/pdf/197-235.pdf>

- REAKCIÓK <http://multikult.transindex.ro/?cikk=10503>

PAPP Z. ATTILA

Szociológus, igazgató

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet

pappza@yahoo.com

pappz.attila@tk.mta.hu

Kutatási területek

Romák oktatása

Kisebbségi oktatás

Kisebbségek intézményesülési folyamata

Interetnikus kapcsolatok

Kiemelt publikációk

- Pedagógiai hozzáadott érték a roma tanulói arány függvényében a magyar iskolarendszerben. In: Bárdi N, Tóth Á (szerk.) *Önazonosság és tagoltság: elemzések a kulturális megosztottságról*. Budapest: Argumentum Kiadó, 2013. *pp.* 69-88. (ISBN:978-963-446-686-4)
- The results of competency tests in relation with the proportion of Roma students in Hungary. In: Péntes János, Radics Zsolt (szerk.) *Roma Population on the Peripheries*

of the Visegrad Countries: Integration Issues and Possible Solutions Debrecen: Didakt Kiadó, 2012. pp. 40-51.(ISBN:978-615- 5212-10-9)

- Romák és magyar cigányok a Kárpát-medencében. Demográfiai áttekintés. PRO MINORITATE 3: pp. 53-79. (2012)
- Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei EDUCATIO 21:(1) pp. 3-23. (2012)
- Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái KISEBBSÉGGKUTATÁS 3: pp. 399-417. (2012)
- Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben - a fókuszcsoportos beszélgetések alapján. In: Veres Valér, Papp Z Attila, Kiss Dénes, Geambasu Réka, Márton János, Kiss Zita (szerk.) Szociológiai mintázatok: Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, 2012. pp.79-116. (ISBN:978- 606-8377-13-1)
- Párhuzamos világok?: Az erdélyi magyar gazdasági és kulturális elit szocio-demográfiai jellemzői In: Kovách Imre (szerk.)Elitek a válság korában: magyarországi elitek, kisebbségi elitek. Budapest: MTA Politikatudományi Intézete, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Argumentum Kiadó, 2011. pp. 463-522. (ISBN:978-963-446-605-5)
- Az 1989 utáni romániai , illetve romániai magyar elitek tipológiai és értelmezései In: Kovách Imre (szerk.) Elitek a válság korában: magyarországi elitek, kisebbségi elitek. Budapest: MTA Politikatudományi Intézete, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Argumentum Kiadó, 2011. pp. 99-124. (ISBN:978-963-446-605-5)
- Papp Z Attila (szerk.) Beszédből világ: Elemzések, adatok amerikai magyarokról Budapest: Magyar Külügyi Intézet, 2008. 514 p. (ISBN:978-963-06-5596-5)

BINDORFFER GYÖRGYI

A Társadalmi Együttélés szerkesztője,

PhD, tudományos munkatárs, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

Bindorffer.Gyorgyi@ajbh.hu

Polányi díjas (2002) kulturális antropológus, szociológus, kisebbségkutató; az ELTE Kulturális Antropológia Tanszék, valamint az ELTE Szociológiai Intézet megbízott oktatója (1996–2004); 2000–2009 között a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa, 2007-től az Országgyűlési Biztos Hivatalának munkatársa. Könyvei: Kettős identitás – etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban (2001); Wir Schwaben waren immer gute Ungarn (2005), Változatok a kettős identitásra (2007); Nemzetiség, politika, nemzetiségpolitika – Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon (2011).